

Patrick Stouthuysen (red.)

T Alexis de Tocqueville

OVER DE DEMOCRATIE IN AMERIKA
TWEEDE BOEK

SB18
321
H 5
O ETO
1993

acco

L. Huyse

ALEXIS DE TOCQUEVILLE - 2

SOCIALE WETENSCHAPPEN KLASSIEK
NR. 8

Onder leiding van
Lieven Vandekerckhove

Redactiecomité
Karel Dobbelaere, Mark Elchardus, Frans Lammertyn,
Jef C. Verhoeven, Jan Vranken, Walter Weyns

Deze uitgave verschijnt ook als :
Tijdschrift voor Sociologie
1992 (13), Bijzonder nummer 2

Patrick Stouthuysen (red.)

Alexis de Tocqueville

Over de democratie in Amerika – Tweede boek

Acco Leuven / Amersfoort

200 8795485
Eerste druk : 1993

S .178.00.0
32 011 2770

Gepubliceerd door Uitgeverij Acco, Tiensestraat 134-136, 3000 Leuven (België)

Voor Nederland : Koningin Wilhelminalaan 17 / Postbus 395, 3800 AJ Amersfoort

Omslagontwerp : Joris Pollers

De oorspronkelijke uitgave van *De la Démocratie en Amérique* verscheen in twee delen, respectievelijk in 1835 en 1840.

Deze synopsis is gebaseerd op de uitgave verschenen in het tweede volume van de, onder leiding van André Jardin gepubliceerde, *Oeuvres* (Parijs, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1992).

© Oorspronkelijke uitgave : Gallimard, Paris

© Synopsis : Acco (Academische Coöperatief c.v.), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

D/1993/0543/10

NUGI 652

ISBN 90-334-2770-2

INHOUD

<i>Verantwoording</i>	13
<i>Over de democratie in Amerika : Tweede boek</i>	15
<i>Woord Vooraf</i>	17
<i>DEEL EEN. De invloed van de democratie op het intellectuele leven in de Verenigde Staten</i>	19
Hoofdstuk 1. Over de Amerikaanse manier van filosoferen	19
Hoofdstuk 2. Over de meningsvorming in democratische samenlevingen	21
Hoofdstuk 3. Waarom de Amerikanen, méér dan de Engelsen, gevoelig zijn voor abstracte ideeën	23
Hoofdstuk 4. Waarom de Amerikanen, in tegenstelling tot de Fransen, niet gevoelig zijn voor abstracte ideeën omtrent politieke kwesties	24
Hoofdstuk 5. Hoe in de Verenigde Staten de godsdienst gebruik weet te maken van de democratische instincten	25
Hoofdstuk 6. Over de opmars van het katholicisme in de Verenigde Staten	28
Hoofdstuk 7. Waarom democratische volkeren naar het pantheïsme neigen	29
Hoofdstuk 8. Hoe de gelijkheid de idee van de oneindige vervolmaakbaarheid van de mens doet ontstaan	29

Hoofdstuk 9.	
Waarom het Amerikaanse voorbeeld geen bewijs vormt voor de stelling dat een democratisch volk noch over de aanleg, noch over de voorliefde voor wetenschappen, kunst en literatuur kan beschikken	30
Hoofdstuk 10.	
Waarom de Amerikanen zich meer aangetrokken voelen tot de praktijk dan tot de theorie	32
Hoofdstuk 11.	
Over de kunstnijverheid in de Verenigde Staten	33
Hoofdstuk 12.	
Waarom de Amerikanen zowel zeer kleine als zeer grote monumenten optrekken	34
Hoofdstuk 13.	
De kenmerken van de literatuur in tijden van democratie	35
Hoofdstuk 14.	
Over de literaire industrie	36
Hoofdstuk 15.	
Waarom de studie van grieks en latijn van bijzonder nut is voor democratische samenlevingen	37
Hoofdstuk 16.	
Hoe de Amerikaanse democratie de Engelse taal heeft veranderd	37
Hoofdstuk 17.	
Over de dichtkunst in tijden van democratie	38
Hoofdstuk 18.	
Waarom de Amerikaanse schrijvers en redenaars vaak een gezwollen taalgebruik hanteren	40
Hoofdstuk 19.	
Enkele opmerkingen betreffende het theater bij democratische volkeren	40
Hoofdstuk 20.	
Over enkele tendensen in de geschiedschrijving in tijden van democratie	41

Hoofdstuk 21.	
Over de welsprekendheid van de Amerikaanse parlementsleden	43
<i>DEEL TWEE. De invloed van de democratie op het gevoelsleven van de Amerikanen</i>	45
Hoofdstuk 1.	
Waarom de voorliefde van de democratische volkeren voor de gelijkheid heviger en duurzamer zal zijn dan hun voorliefde voor de vrijheid	45
Hoofdstuk 2.	
Over het individualisme in democratische samenlevingen	46
Hoofdstuk 3.	
Waarom het individualisme het grootst is na een democratische revolutie	47
Hoofdstuk 4.	
Hoe de Amerikanen het individualisme bestrijden met behulp van het zelfbestuur	48
Hoofdstuk 5.	
Over het Amerikaanse verenigingsleven	49
Hoofdstuk 6.	
Over het verband tussen verenigingen en kranten	51
Hoofdstuk 7.	
Over het verband tussen politieke en andere verenigingen	52
Hoofdstuk 8.	
Hoe de Amerikanen het individualisme bestrijden met de doctrine van het welbegrepen eigenbelang	53
Hoofdstuk 9.	
Hoe de Amerikanen de doctrine van het welbegrepen eigenbelang toepassen op zaken van godsdienstige aard	55
Hoofdstuk 10.	
Over de voorliefde van de Amerikanen voor materiële welstand	56
Hoofdstuk 11.	
Over de gevolgen van de voorliefde voor materiële welstand	57

Hoofdstuk 12. Waarom sommige Amerikanen blij geven van een overspannen spiritualisme	57
Hoofdstuk 13. Waarom de Amerikanen ondanks hun welvaart zo'n bezorgde indruk geven	58
Hoofdstuk 14. Hoe bij de Amerikanen de voorliefde voor materieel gewin zich heeft weten te verenigen met de liefde voor de vrijheid en de zorg voor de publieke belangen	59
Hoofdstuk 15. Hoe het geloof de aandacht van de Amerikanen somtijds naar zaken van niet-materiële aard leidt	61
Hoofdstuk 16. Hoe de overdreven voorliefde voor materiële welstand het verwerven van deze welstand bedreigt	62
Hoofdstuk 17. Waarom het in tijden van egalisering én twijfel belangrijk is, de menselijke grenzen te verleggen	63
Hoofdstuk 18. Waarom bij de Amerikanen alle fatsoenlijke beroepen een eerbare reputatie hebben	64
Hoofdstuk 19. Waarom de meeste Amerikanen in de nijverheid werkzaam zijn	65
Hoofdstuk 20. Hoe de industrialisering een nieuwe aristocratie in het leven kan roepen	65
<i>DEEL DRIE. De invloed van de democratie op het leefpatroon</i>	67
Hoofdstuk 1. Hoe de zeden verzachten naarmate de maatschappelijke verhoudingen gelijkjer worden	67

Hoofdstuk 2. Hoe de democratie de dagelijkse contacten van de Amerikanen eenvoudiger en gemakkelijker maakt	68
Hoofdstuk 3. Waarom de Amerikanen in den vreemde zo lichtgeraakt zijn	69
Hoofdstuk 4. Gevolgtrekkingen uit de drie vorige hoofdstukken	70
Hoofdstuk 5. Hoe de democratie de verhoudingen tussen meesters en dienaars heeft gewijzigd	71
Hoofdstuk 6. Hoe de democratie ertoe bijdraagt dat de pachtprizen stijgen en de duur van de pachtovereenkomsten korter wordt	72
Hoofdstuk 7. De invloed van de democratie op de lonen	73
Hoofdstuk 8. De invloed van de democratie op de familie	74
Hoofdstuk 9. Over de opvoeding van de meisjes in de Verenigde Staten	75
Hoofdstuk 10. De Amerikaanse meisjes als echtgenotes	76
Hoofdstuk 11. Hoe in de Verenigde Staten de gelijkheid bijdraagt tot het instandhouden van de goede zeden	77
Hoofdstuk 12. Hoe de Amerikanen de gelijkheid tussen man en vrouw begrijpen	79
Hoofdstuk 13. Hoe de gelijkheid de Amerikanen in een groot aantal kleine gemeenschappen verdeelt	80
Hoofdstuk 14. Enkele overwegingen omtrent de manieren van de Amerikanen	82

Hoofdstuk 15. Over de ernst van de Amerikanen	83
Hoofdstuk 16. Waarom de Amerikaanse nationale trots zich op zo'n rusteloze en twistzieke wijze manifesteert	84
Hoofdstuk 17. Waarom de Amerikaanse samenleving terzelfdertijd de indruk geeft turbulent en eentonig te zijn	84
Hoofdstuk 18. Over het eergevoel in de Verenigde Staten en in democratische samenlevingen	85
Hoofdstuk 19. Waarom men in de Verenigde Staten zoveel eerzuchtigen en zo weinig grote ambities aantreft	87
Hoofdstuk 20. Over de overheidsbetrekkingen	89
Hoofdstuk 21. Waarom grote revoluties zeldzaam worden	89
Hoofdstuk 22. Waarom democratische volkeren van nature vredelievend zijn en democratische legers naar oorlog verlangen	91
Hoofdstuk 23. Over de meeste oorlogszuchtige en revolutionaire klasse in een democratisch leger	93
Hoofdstuk 24. Waarom democratische legers zwakker zijn bij het begin van een conflict, maar meer te duchten naarmate de oorlog vordert	94
Hoofdstuk 25. Over de tucht in democratische legers	95
Hoofdstuk 26. Enkele overwegingen omtrent de oorlog in democratische samenlevingen	95

DEEL VIER. Over de invloed die de democratische ideeën en gevoelens uitoefenen op de politieke samenleving 97

Hoofdstuk 1.
De gelijkheid maakt dat mensen de voorkeur voor vrije instellingen verwerven 97

Hoofdstuk 2.
De opvattingen van democratische volkeren betreffende bestuurszaken bevorderen de machtsconcentratie 97

Hoofdstuk 3.
Het leefpatroon van de democratische volkeren bevordert de machtsconcentratie 98

Hoofdstuk 4.
Enkele specifieke oorzaken die de centralisatie bevorderen, dan wel afremmen 99

Hoofdstuk 5.
Hoe in de Europese naties de macht van de overheid groeit 101

Hoofdstuk 6.
Over het soort despotisme waarvoor de democratische naties zich beducht moeten zijn 102

Hoofdstuk 7.
Concluderende bemerkingen op basis van de vorige hoofdstukken 104

Hoofdstuk 8.
Algemene terugblik op het onderwerp 106

VERANTWOORDING

Het initiatief om een bibliotheek op te zetten van belangrijke sociaal-wetenschappelijke teksten onder synoptische vorm, is erop gericht, sociale-wetenschappers en al wie geïnteresseerd is in een goed begrip van het gemeenschapsleven, beter vertrouwd te maken met de klassieke auteurs uit onze disciplines. Want hoewel de klassieken uitdrukkelijk behandeld worden aan de universiteiten, worden ze slechts beperkt gelezen door jonge intellectuelen; en eenmaal de opleiding achter de rug, is de uitdaging van zulke lectuur veelal te groot om er, zonder professionele druk, nog eens echt werk van te maken. Het is nu juist om de stap naar de lectuur van de klassieken te vergemakkelijken, dat we van een reeks klassieke teksten een synopsis publiceren. Dit wil zeggen dat we een aantal teksten, die een fundamenteel inzicht in de organisatie van de samenleving formuleren en die daarom een plaats innemen in de geschiedenis van de sociale wetenschappen of zulke plaats aan het verwerven zijn, binnen handbereik brengen door er een nederlandstalige adaptatie van te maken. Zulke adaptatie of synopsis is geen vertaling van het oorspronkelijk werk, maar een samenvattende reproductie. De adaptatie geeft op de eerste plaats een getrouwe weergave van de gedachtengang die in het oorspronkelijk werk ontwikkeld werd; het is daarvoor niet nodig dit werk integraal te vertalen. We volgen de redenering van het begin tot het einde door de auteur het essentiële van zijn verhaal nóg eens te laten vertellen, maar dan onder verkorte vorm en in onze eigen taal.

Hoewel het dus de bedoeling is om bij het adapteren de oorspronkelijke tekst zo getrouw mogelijk te volgen, impliceert het samenvattend omzetten van deze tekst onvermijdelijk een zekere interpretatiemarge van de kant van de adaptator. Deze moet inderdaad van alinea tot alinea beslissen hoe hij zijn dubbele taak zal uitvoeren om enerzijds zo dicht mogelijk bij de tekst te blijven, die hij adapteert, en om er anderzijds slechts het essentiële van naar voor te brengen.

Om deze reden zal geen enkele synopsis een letterlijke verwoording brengen - of beter: alléén maar een letterlijke verwoording - van het ideeëngoed zoals dit oorspronkelijk werd uitgedrukt, maar zal elke synopsis een continue en getrouwe samenvatting van dit ideeëngoed presenteren.

Lieven Vandekerckhove

OVER DE DEMOCRATIE IN AMERIKA

TWEEDE BOEK

WOORD VOORAF

Vijf jaar geleden heb ik een eerste boek geschreven over de politieke gevolgen van de Amerikaanse democratie. In dit tweede boek behandel ik de invloed van de democratische verhoudingen op het maatschappelijk leven. De twee boeken vormen één geheel.

Ik moet de lezer waarschuwen voor een mogelijk misverstand. Uit het feit dat ik zoveel en zo uiteenlopende gevolgen toeschrijf aan het gelijker worden van de sociale verhoudingen, kan de lezer concluderen dat ik hier de verklaring leg voor ongeveer alles wat dezer dagen gebeurt. Ik meen echter dat een groot aantal hedendaagse opvattingen, gevoelens en tendensen hun oorzaak vinden in heel andere feiten, die soms zelfs strijdig zijn met de gelijkheid. Wat de Verenigde Staten betreft, hebben bijvoorbeeld, naast de democratie, ook de natuurlijke gesteldheid, de afkomst van de bewoners, de religie, het hoge opleidingsniveau en het leefpatroon van de eerste kolonisten allemaal substantieel bijgedragen tot de Amerikaanse manier van leven en van denken. Ik erken de invloed van deze en andere factoren. Mijn aandacht zal echter specifiek uitgaan naar de manier waarop de sociale gelijkheid onze neigingen en opvattingen heeft veranderd.

Het wekt misschien verwondering dat iemand die ervan overtuigd is dat de democratische omwenteling niet tegen te houden is, scherpe woorden richt tot de samenlevingen die deze omwenteling belichamen. Mijn antwoord daarop is dat, net omdat ik geen tegenstander ben van de democratie, ik eerlijk tegenover haar heb willen zijn. Men vindt genoeg mensen die bereid zijn, de lof te zingen van de weldaden die de gelijkheid de mensheid in het vooruitzicht stelt. Er zijn er veel minder die durven wijzen op de gevaren die de gelijkheid inhoudt.

Ik hoop dat men in dit tweede boek dezelfde onpartijdigheid aantreft als in het eerste. Ik heb getracht mijn voor- en afkeuren achterwege te laten. Wie dit werk leest, zal hierin niet één zin vinden die geschreven werd met de bedoeling de partijen of fracties die het land in beweging houden, naar de mond te praten.

DEEL EEN

De invloed van de democratie op het intellectuele leven in de Verenigde Staten

Hoofdstuk 1.

OVER DE AMERIKAANSE MANIER VAN FILOSOFEREN

Ik geloof dat er in de beschaafde wereld geen land bestaat waar men zich minder met wijsgerige onderwerpen bezighoudt dan in de Verenigde Staten. De Amerikanen hebben geen eigen filosofische scholen voortgebracht en betonen ook weinig interesse voor de wijsgerige stromingen die Europa verdelen. Het is niettemin merkwaardig hoe bijna alle Amerikanen eenzelfde denkpatroon en eenzelfde wijsgerige methode volgen. De Amerikaanse manier van filosoferen is wars van elke systematiek en tracht te ontsnappen aan de druk van de gewoonten, aan de vooringenomenheden van rangen en standen en, tot op zekere hoogte, aan de vooroordelen van de natie. De Amerikanen beschouwen de traditie als niet méér dan een bron van informatie en zien de actuele gebeurtenissen als nuttig studiemateriaal om het anders en beter te doen. Ze zoeken in zichzelf de maatstaf van alle dingen, ze richten zich op de resultaten, zonder zich vast te leggen op een bepaalde werkwijze en trachten zo snel mogelijk naar de kern van de zaak door te dringen. Vóór alles laten ze zich door hun eigen inzicht leiden; in Amerika, waar niemand de werken van Descartes leest, lijkt iedereen zich diens stelregels te hebben eigen gemaakt.

De voortdurende beweeglijkheid van een democratische maatschappij maakt dat de band tussen de generaties verslapt en dat de opvattingen van vorige generaties worden verwaarloosd. Vermits het onderscheid tussen de standen verdwijnt, ontlenen mensen hun opvattingen evenmin aan de sociale groepen waartoe ze behoren. Ook de invloed van de inzichten van de ene burger op de andere is beperkt; wanneer iedereen gelijk is, wanneer men bij de anderen geen bewijzen van grootsheid of genialiteit bespeurt, valt men terug op de eigen inzichten als de voor de hand liggende bron van waarheid.

De gewoonte om bij alles het eigen beoordelingsvermogen te volgen, kleurt de Amerikaanse manier van denken. Omdat de ervaring hen heeft geleerd dat ze op

eigen kracht de meeste problemen die zich in hun dagelijks leven stellen, kunnen oplossen, menen ze dat in de wereld alles verklaarbaar is en dat niets de grenzen van het menselijk verstand te buiten gaat. Het gevolg is dat ze zeer afwijzend staan tegenover alles wat ze niet onmiddellijk begrijpen. De Amerikanen verkiezen de zaken zo helder mogelijk voor te stellen; ze ontdoen alles zoveel mogelijk van het bijkomstige en maken abstractie van wat niet onmiddellijk ter zake doet. Deze ingesteldheid leidt vaak tot minachting voor vormelijkheden, die ze beschouwen als onnodige obstakels op weg naar de waarheid.

Een vergelijkbare manier van denken heeft zich in Europa verspreid, alleszins daar waar de maatschappelijke omstandigheden zich in de richting van een grotere gelijkheid hebben ontwikkeld. Zo maakten de hervormers van de zestiende eeuw reeds een aantal godsdienstige dogma's ondergeschikt aan het individueel inzicht. In de zeventiende eeuw haalden Bacon en Descartes in de wetenschappen en in de wijsbegeerte een aantal traditionele autoriteiten van hun voetstuk. In de achttiende eeuw begon de methode in kwestie zich te veralgemenen naar alle terreinen van het maatschappelijk leven. Het feit dat deze manier van filosoferen typisch democratisch was verklaart waarom dit denken zich zo snel over het Europese continent heeft kunnen verspreiden. De vraag is dan, hoe het komt dat deze manier van denken vandaag nadrukkelijker aanwezig is in Frankrijk dan in de Verenigde Staten, waar de tendens naar gelijkheid reeds langer aanwezig is en zich ook al verder heeft ontwikkeld. Ik meen dat de verklaring enerzijds in de religie ligt en anderzijds in het feit dat Amerika geen democratische revolutie heeft gekend.

De grotere invloed die de godsdienst op de samenleving uitoefent, maakt dat de Amerikanen hun denken laten begrenzen door een aantal geloofsartikelen en morele stelregels. Ook het feit dat de Amerikanen geen strijd hebben moeten leveren voor de democratie is van belang. Waar de democratie zich slechts na een bitter en onverzoenlijk gevecht heeft weten te vestigen, zijn de gemoederen zo op de spits gedreven dat niemand zich aan de inzichten van anderen zal willen onderwerpen. Zo ontstaat een ingesteldheid ten gevolge waarvan iedereen in zijn eigen intellectuele behoeften meent te kunnen voorzien en er genoeg in schept, over alle onderwerpen een eigen mening te bedenken. Wanneer de mensen nog slechts door belangen en niet meer door gemeenschappelijke overtuigingen worden verbonden, worden ideeën en opvattingen herleid tot niet méér dan een soort van intellectueel stof, dat voortdurend in alle richtingen opwaait.

Hoofdstuk 2.

OVER DE MENINGSVORMING IN DEMOCRATISCHE SAMENLEVINGEN

Dogmatische overtuigingen zijn opvattingen die mensen uit goed vertrouwen en zonder nader onderzoek accepteren. Naargelang de omstandigheden komen dergelijke overtuigingen in grotere of kleinere aantallen voor en verschillen ze naar ontstaanswijze, formulering of object. Mensen kunnen niet zonder dit soort overtuigingen. Het is onwaarschijnlijk dat mensen zich ooit nog in één gemeenschappelijke overtuiging zouden vinden, als iedereen probeert al zijn opvattingen zelf te vormen en op eigen houtje langs zelfgebaande wegen de waarheid te zoeken. Zonder gemeenschappelijke overtuigingen is echter geen samenleving mogelijk. Om een gemeenschap te vormen en tot bloei te brengen, is het noodzakelijk dat er tussen de leden overeenstemming bestaat omtrent een aantal basisprincipes. Zulks is slechts mogelijk wanneer iedereen ideeën put uit een gemeenschappelijke bron en erin toestemt een aantal overtuigingen uit goed vertrouwen en zonder nader onderzoek te accepteren.

Ook voor het leven van de mens als individu zijn dergelijke dogmatische overtuigingen onontbeerlijk. Mensen die bij alles wat ze doen de juistheid van hun uitgangspunten in vraag stellen, komen er niet toe ook maar één handeling te stellen. Er zit voor de individuele mens niets anders op dan erin te berusten, feiten en beginselen voor waar te aanvaarden die anderen hebben ontdekt. Het gebouw van de individuele meningen wordt opgetrokken op fundamenteen die door anderen werden gelegd; zelfs de grootste wijsgeer neemt ontelbare zaken voor waar op gezag van anderen. Dit alles is niet alleen onvermijdelijk, maar ook wenselijk.

Men kan inderdaad stellen dat wie een bepaalde mening op gezag van een ander overneemt, zich aan een vorm van intellectuele slavernij overgeeft; het gaat echter om een heilzame vorm van dienstbaarheid waardoor ruimte ontstaat voor een vruchtbaar gebruik van de eigen vrijheid. Op intellectueel en moreel vlak zal men hoe dan ook altijd op één of andere vorm van gezag stuiten. De individuele autonomie kan groter of kleiner zijn, maar nooit zonder begrenzingen. De vraag is dan ook niet óf er in het democratisch tijdperk één of andere vorm van intellectueel gezag bestaat, maar: wáár het zich bevindt en welke omvang het aanneemt.

In een aristocratisch bestel bestaat grote sociale ongelijkheid; in zulke ordening zijn mensen ertoe geneigd het superieure inzicht van de ontwikkelde elite als richtlijn voor hun opvattingen te nemen. In een democratisch bestel, waar de

verhoudingen gelijkjer worden, neemt de gewilligheid af om anderen blindelings te vertrouwen af. De neiging om geloof te hechten aan wat de grote massa voor waar houdt, neemt daarentegen toe. De druk van de publieke opinie gaat zwaarder op de maatschappij wegen. Waar gelijkheid heerst, hechten mensen geen bijzonder geloof aan elkaars individuele meningen. Diezelfde gelijkheid maakt echter dat men grenzeloos vertrouwen stelt in het oordeel van het publiek. Het komt mensen als onwaarschijnlijk over dat, gelet op het feit dat ze allen over gelijke vermogens beschikken, de waarheid niet bij de meerderheid zou liggen. Dezelfde gelijkheid die mensen onafhankelijk maakt van hun afzonderlijke medeburgers, levert hen uit aan de macht van het grootste aantal.

In de Verenigde Staten ontlast de meerderheid de individuen van de taak, hun eigen denkbeelden te vormen. De meerderheid zorgt voor pasklare opvattingen op het gebied van wijsbegeerte, moraal en politiek. Zelfs de godsdienst is er méér een zaak van de publieke opinie dan van geopenbaarde waarheden. De invloed van de openbare mening wordt nog versterkt door de staatkundige machtspositie van de meerderheid. Het gaat in deze echter niet om een oorzakelijk verband, vermits beiden het gevolg zijn van het gelijkheidsbeginsel. In elke democratische samenleving, op welke wijze men de instellingen ook inricht, zal de invloed van de publieke opinie zeer groot zijn. Men kan zelfs voorspellen dat het vertrouwen op de openbare mening een soort geloof zal worden met de meerderheid als profet.

Met de egalisering van de sociale verhoudingen zetten zich twee tendensen door: één die de menselijke geest tot nieuwe denkbeelden brengt, en een andere die de mensen ertoe brengt het zelfstandig denken op te geven. Ik voorzie dat de democratie de intellectuele zelfstandigheid, die precies door de gelijkjer wordende verhoudingen kon ontstaan, opnieuw gaat teniet doen. De menselijke rede die de kluisters van de vroegere standenmaatschappij heeft afgeworpen, staat op het punt zich nu te onderwerpen aan de wilsbeschikking van de meerderheid. Wie de vrijheid van denken als een heilige zaak beschouwt, wie niet alleen een specifieke despoot, maar het despotisme als zodanig afwijst, moet hierover goed nadenken.

Hoofdstuk 3.

WAAROM DE AMERIKANEN, MEER DAN DE ENGELSEN, GEVOELIG ZIJN VOOR ABSTRACTE IDEEEN

Mensen kunnen niet zonder abstracte ideeën ("idées générales"). Als men alle specifieke gevallen waarmee men wordt geconfronteerd, op hun specifieke kenmerken zou willen beoordelen, zou men zich in zoveel bijzonderheden verliezen, dat men geen zicht meer zou hebben op de werkelijkheid. Als de menselijke geest een aantal objecten in beschouwing heeft genomen, waartussen overeenkomsten bestaan, plaatst hij ze in dezelfde categorie en geeft hij ze dezelfde naam. Dergelijke veralgemeningen vormen geen bewijs van de kracht van de menselijke geest, maar duiden eerder op de onvolkomenheden van de menselijke intelligentie; in de natuur komen immers geen twee identieke zaken voor, of regelmatigigheden die op dezelfde gevallen op dezelfde manier van toepassing zijn. Abstracte ideeën hebben het voordeel dat ze de mens in staat stellen, snel een oordeel te vellen over een groot aantal zaken; het nadeel is dat ze steeds weer een onvolledig begrip van de zaak opleveren en dat ze aan exactheid verliezen wat ze aan reikwijdte winnen.

De Amerikanen maken vaker en gretiger gebruik van algemene ideeën dan de Engelsen. Dit lijkt op het eerste gezicht merkwaardig, vermits beide volkeren het grootste deel van hun geschiedenis delen. Het verschil wordt nog merkwaardiger wanneer we de Engelsen met de Fransen vergelijken. Het lijkt of de Engelsen slechts met tegenzin tot één of andere veralgemening besluiten, terwijl bij de Fransen de voorliefde voor abstracte ideeën haast passionele vormen heeft aangenomen. Het feit dat in Engeland de afkeer voor algemene ideeën lijkt af te nemen naarmate het traditionele maatschappelijke bestel verdwijnt, toont aan dat de hele zaak niet alleen met verschillen in intellectueel ontwikkelingsniveau heeft te maken.

In samenlevingen waar de maatschappelijke verhoudingen zeer ongelijk zijn en een zekere duurzaamheid hebben verworven, lijkt het alsof er evenveel specifieke soorten mensen zijn als er standen bestaan. In zo'n samenleving zijn mensen veel minder geneigd tot het maken van veralgemeningen. Wie in een democratisch land leeft, ziet daarentegen niets dan mensen die ongeveer aan hem gelijk zijn en zal daardoor gemakkelijker besluiten dat wat op hem van toepassing is, ook voor anderen geldt. Waar de verhoudingen gelijk zijn, waar niemand in staat is om permanent de bewegingen van de anderen in een bepaalde richting te sturen, zal men, om een verklaring te vinden voor wat er in

de wereld gebeurt, op zoek moeten gaan naar wetmatigheden waaraan allen onderworpen zijn. Dat maakt dat de menselijke geest vanzelfsprekender in termen van veralgemeningen gaat denken.

Bovenstaande redenering verklaart waarom de Engelsen minder neigen tot veralgemeningen dan de Amerikanen of de Fransen, en verduidelijkt ook waarom de Engelsen vandaag van deze gewoonte lijken af te stappen. In de Engelse samenleving liepen verlichting en aristocratie lange tijd hand in hand. Enerzijds maakte dit de Engelsen ontvankelijk voor algemene ideeën, anderzijds bleven ze daardoor vasthouden aan zeer specifieke en concrete opvattingen. Vandaar de typische Engelse filosofie die zowel stoutmoedig als bedeesd is, zowel ruimdenkend als enggeestig.

Er zijn nog een aantal andere factoren die ertoe bijdragen dat democratische samenlevingen open staan voor abstracte ideeën. In zo'n samenlevingen wordt de weetgierigheid gestimuleerd, maar ontbreekt het de mensen, omwille van hun drukke beroepsbezigheden, aan tijd om diepgaand over de dingen na te denken. Ideeën met een zekere algemeenheid laten hen toe niet te veel energie te investeren in de studie van specifieke gevallen. In democratische samenlevingen zijn mensen gericht op onmiddellijke resultaten. Iedereen wil zo snel mogelijk zijn ambities verwezenlijken, maar wil daar zo weinig mogelijk inspanningen voor leveren. Een dergelijke ingesteldheid maakt mensen gevoelig voor algemene ideeën, die toelaten om met weinig inspanningen grote terreinen te bestrijken.

Hoofdstuk 4.

WAAROM DE AMERIKANEN, IN TEGENSTELLING TOT DE FRANSEN, NIET GEVOELIG ZIJN VOOR ABSTRACTE IDEEEN OMTRENT POLITIEKE KWESTIES

Eerder had ik het erover dat de voorliefde van de Amerikanen voor algemene ideeën minder uitgesproken is dan die van de Fransen. Dat geldt vooral voor algemene ideeën betreffende politieke kwesties. Hoewel de Amerikanen veel méér dan de Engelsen abstracte concepten in hun wetgeving hebben geïntroduceerd, kan men niet zeggen dat de Amerikanen, zoals de Fransen in de achttiende eeuw, blind vertrouwen stellen in de absolute waarheid en goedheid van

bepaalde politieke theorieën. De voornaamste reden ligt in het feit dat het Amerikaanse volk altijd zelf zijn zaken heeft kunnen beheren, terwijl de Fransen lange tijd slechts hebben kunnen dromen van de beste manieren om de samenleving te besturen. Onder invloed van hun maatschappelijke toestand werden de Fransen gevoeliger voor abstracte ideeën, terwijl het politieke bestel hen niet toeliet deze ideeën aan de praktijk te toetsen om zó gaandeweg de onvolkomenheden ervan te ontdekken.

Wanneer een volk zich hals over kop heeft overgeleverd aan een politiek principe dat niet zonder gevaar is, bestaat de beste tegenmaatregel erin, ervoor te zorgen dat het de kans krijgt dit principe aan de praktijk te toetsen. Zodra mensen dagelijks met de specifieke bijzonderheden van een kwestie worden geconfronteerd, zullen ze de ontoereikendheid van algemene principes onder ogen moeten zien. Op deze wijze matigen de democratische instellingen, die mensen dwingen zich met de bestuurstaken bezig te houden, de aantrekkingskracht van abstracte ideeën omtrent politieke kwesties.

Hoofdstuk 5.

HOE IN DE VERENIGDE STATEN DE GODSDIENST GEBRUIK WEET TE MAKEN VAN DE DEMOCRATISCHE INSTINCTEN

De ideeën die mensen zich vormen omtrent God, omtrent de plaats van de mens, omtrent hun zieleheil en omtrent hun plichten jegens hun medemensen, hebben een onmiddellijke weerslag op het dagelijks gedrag. Wanneer mensen beginnen te twifelen aan deze ideeën, zal ook in hun gedrag een zekere stuurloosheid binnendringen. Het gebeurt slechts zeer uitzonderlijk dat individuen op eigen kracht tot afgeronde ideeën over deze kwesties komen. Daarom stellen georganiseerde godsdiensten zich tot doel, hieromtrent sluitende opvattingen te formuleren en binnen ieders bereik te brengen. In deze zin oefenen godsdiensten een heilzame invloed uit op de menselijke geest. Waar het godsdienstig gezag verdwijnt, vallen mensen ten prooi aan twijfel en besluiteloosheid, zodat het gebeurt dat ze zich na verloop van tijd, om een einde te maken aan de voortdurende onzekerheid, een nieuwe meester kiezen.

Het nut van de godsdienst wordt misschien nog duidelijker in democratische samenlevingen. Wanneer de verhoudingen gelijkjer worden, isoleren mensen zich meer en meer, tot ze uiteindelijk alleen nog met zichzelf bezig zijn en nog enkel belang stellen in materiële zaken. De religie wakkert precies de tegenovergestelde instincten aan. Elke godsdienst maakt duidelijk dat er belangrijker zaken in het leven zijn dan de aardse goederen en dat mensen verplichtingen hebben tegenover elkaar. De religie wapent de mensen, net op die terreinen waar ze door het leven in een democratische samenleving worden verzwakt.

Naarmate het kennispeil stijgt en de onafhankelijkheid groeit, zal de menselijke geest het steeds moeilijker hebben om zich te verzoenen met religieuze dogma's. Voor de godsdiensten in kwestie impliceert dat vooreerst dat ze zich discreter moeten opstellen en hun activiteiten beperken tot die levenssferen die specifiek de hunne zijn. Het risico bestaat immers dat wanneer hun positie op de niet specifiek religieuze domeinen in het gedrang komt, ze uiteindelijk op geen enkel terrein nog met gezag kunnen spreken. De godsdiensten moeten met zorg een terrein afbakenen waarbinnen ze de menselijke geest willen vasthouden en alle aanspraken op wat daarbuiten valt, opgeven. In dit verband bestaan grote verschillen tussen de religies. Terwijl de Koran zich uitstrekt over alle aspecten van het leven, beperkt het Evangelie zich tot een aantal meer algemene principes. De eerste godsdienst zal zich in het tijdperk van wetenschap en democratie dan ook moeilijk kunnen handhaven, terwijl de tweede zijn positie zal weten te bewaren. Of godsdiensten zich zullen handhaven in tijden van democratie, wordt ook bepaald door de aard van de geloofsovertuigingen, door de uiterlijke vormen die ze hebben aangenomen en de verplichtingen die ze opleggen. Waar de sociale verhoudingen gelijkjer zijn geworden, wordt het beeld van één God, die iedereen dezelfde regels oplegt en dezelfde beloningen in het vooruitzicht stelt, gemakkelijk aanvaard. Waar daarentegen de verschillen groot zijn, wordt gemakkelijker aansluiting gezocht bij religies die evenveel goden kennen als er volkeren, kasten en klassen zijn en die wel duizend verschillende manieren vóórhouden om de hemel te verdienen.

Ook het christendom heeft deze beïnvloeding door de maatschappelijke omstandigheden ondergaan. Het christelijk geloof ontstond in een samenleving waar weliswaar grote verschillen tussen de mensen bestonden, maar waar allen aan dezelfde wetten waren onderworpen. Deze maatschappelijke omstandigheden bevorderden de verspreiding van het monotheïstische en universalistische christelijke geloof. Toen later Europa opnieuw gefragmenteerd werd in een groot aantal naties, standen en rassen, veranderde ook het christelijk geloof van vorm. De mensen bleven weliswaar één God aanbidden, maar elk volk, elke stad en elke beroepsgroep deed dat via specifieke engelen en heiligen, die bij deze

ene God een bijzondere bescherming moesten bepleiten. Het christelijk geloof dreigde door deze vorm van idolatrie op bepaalde momenten weg te zakken tot het niveau van de cultussen die het eerder had overwonnen. Het lijkt me evident dat hoe méér de grenzen tussen de naties en de mensen verdwijnen, hoe méér de menselijke geest zich opnieuw zal bewegen in de richting van één God, die geen onderscheid tussen de mensen maakt. Godsdiensten moeten zich in tijden van democratie dan ook niet te zeer vereenzelvigen met de cultus die rond specifieke engelen of heiligen is ontstaan.

Godsdiensten zullen in tijden van democratie ook minder nadruk moeten leggen op uiterlijke vormen. Overdreven vertoon stuit een democratisch volk tegen de borst; ceremonieel en symboliek komen hen voor als kinderachtige kunstgrepen die slechts tot doel hebben de mensen weg te houden van de waarheid. Ik geloof dat in het tijdperk dat we nu binnentreden, godsdiensten deze vormelijkheden best niet beklemtonen. Ik weet dat men mij zal tegenwerpen dat godsdiensten, die eeuwige en universele waarheden belichamen, zich niet naar de tijdsgeest mogen plooiën. Mijn antwoord is dat men een onderscheid moet maken tussen centrale en andere geloofsartikelen. In tijden waarin alles in beweging verkeert, kunnen godsdiensten het zich niet permitteren zich onverzettelijk op te stellen inzake kwesties van secundair belang.

Dit brengt mij tot een laatste overweging. Naarmate de mensen gelijker worden, komt het er voor de godsdiensten op aan zich ver te houden van de actuele kwesties die de samenleving beroeren, ten einde niet nodeloos in te gaan tegen opinies die breed verspreid zijn onder de massa. Ook de Kerken zijn immers niet opgewassen tegen de macht van de publieke opinie. Godsdiensten die er een erezaak van maken, regelrecht tegen de materialistische ingesteldheid van hun gelovigen in te gaan, eindigen met lege kerken. De taak van de godsdiensten bestaat erin de aanwezige tendensen bij te sturen en in te perken. Ze zullen er niet in slagen de gerichtheid op materieel profijt uit te roeien, maar ze kunnen alleszins proberen de mensen ervan te overtuigen, hun fortuin uitsluitend op eerlijke wijze te vergaren.

In Amerika houden de priesters zich afzijdig van de publieke zaken. De godsdiensten stellen zich in de Verenigde Staten over het algemeen terughoudend op. Ze hebben een terrein afgebakend waarbinnen ze de meningsvorming leiden en waarbuiten ze zich niet begeven. De Amerikaanse Kerken hebben afstand genomen van de vormelijkheden ten voordele van een heldere en toegankelijke boodschap. Opmerkelijk is hoe de priesters begrip tonen voor de zakelijke bekommernissen van hun gelovigen en hen zeker niet verbieden op eerlijke wijze aardse rijkdommen te vergaren. De Amerikaanse Kerken respecteren de macht van de meerderheid. Ze beperken zich ertoe de publieke opinie bij te sturen

zonder zich ervan te vervreemden. Het gevolg is dat de openbare mening de Kerken gunstig gezind is, zodat ze niet alleen op hun eigen gezag, maar ook op dat van de meerderheid kunnen terugvallen. Door aansluiting te vinden bij die democratische instincten die hun niet vijandig gezind zijn, zijn de Kerken erin geslaagd, de geest van individuele onafhankelijkheid te bezweren die eigenlijk het grootste gevaar vormt voor de godsdienst.

Hoofdstuk 6.

OVER DE OPMARS VAN HET KATHOLICISME IN DE VERENIGDE STATEN

Het feit dat precies het katholicisme het meest aanhang wint in de Verenigde Staten, het meest democratische land ter wereld, wekt op het eerste gezicht verbazing. Men moet echter twee zaken duidelijk onderscheiden: enerzijds leidt de gelijkheid ertoe dat mensen zelfstandig hun standpunten willen bepalen, anderzijds maakt ze de mensen gevoelig voor de idee van een enkelvoudige en éénduidige macht waaraan iedereen zich op dezelfde wijze moet onderwerpen. Mensen die zich in een democratische samenleving tot het geloof wensen te bekeren, zullen zich eerder tot een godsdienst richten die uitgaat van een eenvormig en enkelvoudig gezag. Het katholicisme komt hen hierin tegemoet. Hoewel een groot aantal doctrines en gebruiken van de Roomse Kerk hen tegen de borst stuit, koesteren ze een grote bewondering voor haar gesloten en eensgezind gezag dat tegenover alle gelovigen op dezelfde wijze geldt. Wanneer de katholieke Kerk erin slaagt afstand te nemen van de politieke controversen die ze in het leven heeft geroepen, zie ik voor haar een grote toekomst weggelegd.

Hoofdstuk 7.

WAAROM DEMOCRATISCHE VOLKEREN NAAR HET PANTHEISME NEIGEN

Het is geen toeval dat de idee van het pantheïsme hedentendage zo nadrukkelijk aanwezig is in de filosofische geschriften (1). Naarmate mensen gelijker worden, richten ze zich vanzelfsprekend eerder op wat hen bindt, dan op wat hen onderscheidt. De menselijke geest gaat op zoek naar steeds algemenere wetmatigheden, naar steeds méér verschijnselen die allemaal vanuit één oorzaak kunnen worden verklaard. Een denksysteem als het pantheïsme, waarin alles wat bestaat als onderdeel van één eeuwig en onveranderlijk geheel wordt gezien, oefent op hen een grote aantrekkingskracht uit. Het pantheïsme lijkt op maat gesneden voor het democratisch tijdperk: het sluit aan bij de heersende manier van denken, het prikkelt de verbeelding en komt bovendien tegemoet aan een neiging tot intellectuele gemakzucht. Wie overtuigd blijft van de grootsheid en uniciteit van de mens, zal vooral naar deze filosofie zijn pijlen moeten richten.

Hoofdstuk 8.

HOE DE GELIJKHEID DE IDEE VAN DE ONEINDIGE VERVOLMAAKBAARHEID VAN DE MENS DOET ONTSTAAN

In een maatschappij waar iedereen een duidelijk door stand, beroep en afkomst bepaalde positie inneemt, waar de levenslopen haast bij voorbaat zijn uitgetekend, ziet iedereen de limieten van wat voor hem bereikbaar is en haalt niemand het in zijn hoofd, zich tegen zijn lotsbestemming te verzetten. Een dergelijke maatschappij ontzegt de mensen geenszins hun vermogen tot individuele vervolmaking, maar stelt er bepaalde grenzen aan die niet kunnen worden overschreden. In zo'n samenleving heerst de overtuiging dat de mensheid ongeveer het zedelijke en verstandelijke niveau heeft bereikt dat in haar onvolmaakte natuur

---

(1) N.v.P.S.: De term "pantheïsme" werd in deze periode door een aantal katholieke publicisten gebruikt in hun strijd tegen het hegelianisme.

ligt besloten. De stabiliteit van de maatschappelijke verhoudingen doet het denkbeeld ontstaan dat alles is zoals het hoort te zijn. Vandaar dat wetgevers wetten uitvaardigen waarvan ze menen dat ze voor eeuwig zullen gelden. Vandaar ook dat volkeren en vorsten monumenten oprichten die de tijden moeten trotseren.

Naarmate de vroegere verschillen verdwijnen en de sociale posities voortdurend verschuiven, treedt het denkbeeld van de oneindige vervolmaakbaarheid van de mens op de voorgrond. Het feit dat sommigen erop achteruitgaan, leert mensen dat niemand op basis van zijn afkomst voorbestemd is voor het geluk; het gegeven dat anderen erop vooruitgaan geeft voedsel aan de gedachte dat, in het algemeen, mensen in staat zijn hun situatie te verbeteren. Uit hun tegenslagen leren ze dat niemand een bevoorrechte toegang tot het succes heeft; in hun verwezenlijkingen vinden ze de bevestiging van het geloof in het menselijk vermogen tot vervolmaking. Zo blijven ze onophoudelijk in de weer, zoekend, struikelend, zonder zich door tegenslagen te laten ontmoedigen, voortgedreven door het beeld van de volmaakte mens dat ze vaag aan de einder, aan het einde van de lange ontwikkelingsgang van de mensheid, zien schemeren. Aristocratische samenlevingen stellen te strakke begrenzingen aan het vermogen tot vervolmaking; democratische naties vertonen de neiging deze grenzen eindeloos uit te rekken.

Hoofdstuk 9.

WAAROM HET AMERIKAANSE VOORBEELD GEEN BEWIJS VORMT VOOR DE STELLING DAT EEN DEMOCRATISCH VOLK NOCH OVER DE AANLEG, NOCH OVER DE VOORLIEFDE VOOR WETENSCHAPPEN, KUNST EN LITERATUUR KAN BESCHIKKEN

Men moet toegeven dat, onder de beschaafde naties, er weinig zijn die minder vooruitgang hebben geboekt in de wetenschappen of die minder grote schrijvers en kunstenaars hebben voortgebracht dan de Amerikanen. Sommigen menen hierin een natuurlijk en onvermijdelijk gevolg van de democratie te zien. Volgens hen doven de geestelijke vermogens van de mens uit, naarmate de verhoudingen gelijker worden. Wie zo redeneert, haalt een aantal zaken door elkaar, waarvan

sommige effectief met de democratie hebben te maken, maar andere eerder typisch Amerikaans zijn.

De puriteinse ingesteldheid, die nog steeds aanwezig is in het Amerikaanse leefpatroon, schept een klimaat dat weinig bevorderlijk is voor de bloei van de kunsten. De ongekeerde mogelijkheden om rijkdom te vergaren, hebben gemaakt dat de Amerikanen hun verbeelding en intelligentie in ondernemingszin hebben getransformeerd. Ik ben ervan overtuigd dat wanneer de Amerikanen van de rest van de wereld zouden worden afgesneden, ze zeer snel zouden begrijpen dat vooruitgang in handel en industrie niet mogelijk is zonder wetenschappelijk onderzoek. De Amerikaanse situatie geeft dus geen goed beeld van hoe een democratie tegenover wetenschap en kunst staat.

Elke democratie zal in haar midden een grote groep welvarende en bemiddelde burgers tellen; een groep die zich kan losmaken van de materiële bekommernissen en die zich kan wijden aan meer intellectuele bezigheden en genoegens. Niet alleen zal deze groep groter zijn dan in aristocratische samenlevingen, maar deze gerichtheid op intellectuele ontwikkeling zal ook doorsijpelen naar andere maatschappelijke lagen. Het verdwijnen van de scheidslijnen maakt dat klassen elkaars gedrag, opvattingen en verlangens gaan imiteren. Het gevolg is dat het leefpatroon van de meer bemiddelden, waar een grote waardering bestaat voor intellectuele prestaties en genoegens, navolging zal vinden in het geheel van de samenleving.

Wanneer het belang van erfelijke rijkdom of traditionele voorrechten afneemt, wanneer iedereen terugvalt op zijn eigen krachten en capaciteiten, zal de intelligentie een steeds grotere rol gaan spelen in het bepalen van het maatschappelijk succes. Alles wat ertoe bijdraagt deze intellectuele vermogens aan te scherpen, zal in aanzien en waarde stijgen. Kennisverwerving zal als een nuttig streefdoel worden beschouwd. Vanaf het moment dat mensen ontdekken dat wie uitblinkt in intellectuele arbeid roem, macht en rijkdom kan verwerven, zal hun rusteloze ambitie zich ook over deze gebieden uitstrekken. Het aantal mensen dat zich bezighoudt met wetenschappen en kunsten zal groter zijn dan ooit tevoren.

Hoofdstuk 10.

WAAROM DE AMERIKANEN ZICH MEER AANGETROKKEN VOELEN TOT DE PRAKTIJK DAN TOT DE THEORIE

De democratische instellingen sturen de intellectuele ontwikkeling in een bepaalde richting. De onderliggende gelijkheid tussen de burgers brengt hen ertoe over alles een eigen mening te ontwikkelen, afwijzend te staan tegenover tradities en vormelijkheden, en de voorkeur te geven aan wat tastbaar en concreet is. Ook in de wetenschap trachten ze zo dicht mogelijk bij de feiten te blijven; feiten die ze bij voorkeur zelf hebben nagetrokken. Ze beroepen zich niet zo gauw op één of andere autoriteit, maar zijn er integendeel op uit, zwakke plekken in bestaande theorieën te vinden. Wetenschappelijke tradities, scholastieke debatten of vakjargon maken op hen weinig indruk. Ze houden ervan om snel tot de kern van de zaak door te dringen en zulks dan in een begrijpelijke taal weer te geven. De wetenschap zal van haar verhoog stappen en een vrijere en meer overtuigende vorm aannemen.

In de Verenigde Staten wordt het praktisch gedeelte van de wetenschap op uitstekende wijze bedreven; met het theoretische deel houdt men zich slechts bezig voor zover onmiddellijke toepassing mogelijk lijkt. Ik meen dat dit verschijnsel typisch is voor democratische volkeren. Speculatief of theoretisch onderzoek veronderstelt het vermogen tot bespiegelen; een kwaliteit die moeilijk tot ontplooiing kan komen in een samenleving die voortdurend in beweging is en waar de rust ontbreekt om zich over fundamentele kwesties te bezinnen. Een bespiegelende ingesteldheid komt ook niet van pas in een samenleving waar iedereen een actief leven leidt; wie alles aan een diepgaand onderzoek wil onderwerpen, slaagt er niet in de kansen in het zakenleven te grijpen.

In aristocratische samenlevingen staan ideeën over de menselijke grootsheid en verhevenheid in hoog aanzien. Dit scheidt een klimaat waarin de geesten zich gemakkelijker naar de hoogste regionen van het denken kunnen begeven. In deze omstandigheden neigen geleerden méér tot theoretische bespiegelingen en minachten ze eventuele praktische toepassingen. In een democratische maatschappij, waar iedereen erop uit is zijn materiële omstandigheden te verbeteren, zal de meeste waardering gaan naar wetenschappelijk werk dat aan deze behoefte tegemoet komt.

Ik geloof echter niet dat met de opmars van de democratie de transcendente bespiegelingen van de menselijke geest helemaal zullen verdwijnen. Het komt mij vóór dat net die volkeren, die het meest door de industriële ontwikkeling

worden voortgedreven, oog moeten krijgen voor de samenhang die tussen verschillende vormen van wetenschapsbeoefening bestaat, zodat ze precies vanuit die praktische gerichtheid na verloop van tijd het belang van fundamenteel onderzoek zullen erkennen. Ik meen dat het aan de overheid is, deze tendensen te onderkennen en vooral het fundamenteel wetenschappelijk werk te steunen. Een samenleving die zich enkel nog op de praktische toepassing van wetenschappelijke kennis richt, zal op termijn het zicht verliezen op de onderliggende theoretische principes. Wanneer de grondbeginselen worden vergeten, zal men ook het begrip verliezen van de onderzoeksmethode die ervan afgeleid is, tot het wetenschappelijk spoor uiteindelijk doodloopt.

Hoofdstuk 11.

OVER DE KUNSTNIJVERHEID IN DE VERENIGDE STATEN

In samenlevingen waar geen grote fortuinen of overvloed bestaat en waar iedereen onophoudelijk naar een hoger welvaartspeil streeft, prevaleert de zin voor materieel profijt op de esthetische behoeften. Democratische samenlevingen zullen dus eerder kunstuitingen bevorderen die het leven veraangename, dan kunstvormen die door meer zuivere esthetische motieven worden gedreven.

In standensamenlevingen vormen de verschillende ambachten een gesloten wereld met een eigen korpsgeest en waarbinnen zich specifieke opvattingen vormen. De ambachtslui hebben als regel dat zij zich niet in de eerste plaats door hun eigen belangen of die van de koper moeten laten leiden, maar door die van hun beroepsgroep. Dat betekent dat het streefdoel niet is: zo snel of zo goedkoop mogelijk te produceren, maar: een zo goed mogelijk product te vervaardigen. Wanneer de beroepen voor allen worden opengesteld, worden de onderlinge verbanden en de gemeenschappelijke belangen verbroken. De producenten vallen op zichzelf terug en hebben nog als enig doel: een zo groot mogelijke winst tegen zo gering mogelijke inspanningen. De eisen van de kopers worden de enige maatstaven.

In een standenmaatschappij werken de ambachtslui voor een beperkte en goed omliggende groep, die doorheen de tijd een specifieke smaak en duidelijke kwaliteitseisen heeft ontwikkeld. De winst van de ambachtslui wordt uitsluitend

bepaald door de mate waarin ze erin slagen aan de gestelde eisen te voldoen. In een democratische samenleving zijn er voortdurend grote groepen mensen waarvan de begeerten de middelen overstijgen. Zij verkiezen een onvolledige bevrediging van hun behoeften boven het volledig moeten afzien van de objecten waarop hun verlangens zich hebben gericht. De producenten komen aan deze wensen tegemoet door sneller en goedkoper te produceren en door producten van mindere kwaliteit in grote hoeveelheden te vervaardigen.

Het probleem is dan ook niet dat ambachtslui niet meer over de vaardigheden beschikken om meesterwerken voort te brengen; het gaat er veeleer om dat ze niet meer de kans krijgen te tonen wat ze waard zijn. Wanneer de scheidslijnen tussen de standen onduidelijk zijn geworden en mensen zich grote inspanningen getroosten om door te gaan voor wat ze niet zijn, moeten de ambachtslui artikelen op de markt brengen die weliswaar het uiterlijk van kwaliteitsproducten hebben, maar die niettemin binnen ieders bereik liggen.

Hetzelfde geldt voor die vaardigheden die men als de "schone kunsten" omschrijft. In een democratie zal het aantal kunstliefhebbers niet afnemen, maar wel de groep van gefortuneerde kopers. Het gevolg zal zijn dat meer werken te koop zullen worden aangeboden, maar van een mindere kwaliteit. Ook hier zal de schijn de toon aangeven en zal men kiezen voor wat elegant en aangenaam is, eerder dan voor wat werkelijk groots is. Men zal de voorkeur geven aan het reële boven het ideële; men zal de natuur niet langer wensen te overstijgen, maar naar een zo getrouw mogelijke afbeelding streven. Ook de onderwerpen zullen veranderen. Vroeger zochten de schilders onderwerpen waarbij ze hun verbeelding de vrije loop konden laten; onze kunstenaars gebruiken hun talent om het dagelijkse leven zo getrouw mogelijk te reproduceren.

Hoofdstuk 12.

WAAROM DE AMERIKANEN ZOWEL ZEER KLEINE ALS ZEER GROTE MONUMENTEN OPTREKKEN

Ik beweerde dat in tijden van democratie kunstwerken talrijker, maar minder groots zouden worden. Er is echter een belangrijke uitzondering op deze regel. In een democratie zijn de afzonderlijke individuen zwak, maar is de staat sterk.

In een democratische samenleving krimpt de verbeeldingskracht van de burgers wanneer ze aan zichzelf denken, en breidt ze zich oneindig uit wanneer ze aan de staat denken. Diezelfde burgers die voor zichzelf tevreden zijn met bescheiden optrekjes, hanteren ineens gigantische afmetingen wanneer het over publieke monumenten gaat.

Zo hebben de Amerikanen op een plaats waar nu ternauwernood iemand woont, maar waar hun hoofdstad moet komen, een stad opgetrokken met immense afmetingen. Het centrum wordt gevormd door een magnifiek paleis, waaraan men de pompeuze naam "Capitool" heeft gegeven en dat als zetel van het Congres zal moeten dienen. Ook in de verschillende staten worden dagelijks buitengewone bouwwerken opgetrokken waarvan de afmetingen zelfs de Europeanen verbazen. De democratie brengt een ontelbare hoeveelheid kleine kunstwerkjes voort en enkele gigantische monumenten; tussen beide extremen is er niets.

Hoofdstuk 13.

DE KENMERKEN VAN DE LITERATUUR IN TIJDEN VAN DEMOCRATIE

Wie in Amerika een boekenwinkel binnenstapt vindt daar een grote hoeveelheid werken waarin kennis of vaardigheden worden ge vulgariseerd, geschriften over religieuze onderwerpen en pamfletten omtrent actuele politieke kwesties. Literatuur van eigen bodem is nauwelijks aanwezig. Dié Amerikanen die in literatuur zijn geïnteresseerd, spiegelen zich aan wat in Engeland gebeurt; zo wordt een Amerikaans auteur op eigen bodem pas naar waarde geschat nadat er erkenning vanuit het vroegere moederland is gekomen. Hoewel een specifieke Amerikaanse literatuur dus eigenlijk nog niet bestaat, kan men evenwel de lijnen aangeven waarlangs deze zich zal ontwikkelen.

In een aristocratische samenleving wordt het culturele leven bepaald door een kleine groep, die het onderling eens is over een aantal basisregels die in de verschillende kunsten gelden. Vermits het om een samenleving gaat waar continuïteit tussen de generaties bestaat, kunnen aldus literaire tradities ontstaan. De culturele elite, die zich niet hoeft te bekommeren om materiële zaken, zal zich door zuiver artistieke overwegingen laten leiden. Haar voorkeur zal uitgaan naar

fijnzinnige en fijngevoelige genoegens, naar zaken die aangenaam bezighouden, eerder dan heftig ontroeren. Zo ontstaat een literatuur waar grote aandacht gaat naar vormelijkheden, waar de stijl bijna net zo belangrijk is als de inhoud.

In een democratische samenleving is het literaire publiek veel minder homogeen, bestaan er geen duidelijke conventies meer met betrekking tot artistieke prestaties en zullen zich niet zo gemakkelijk tradities ontwikkelen. Wie zich met literatuur bezighoudt, zal dat naast zijn beroepsbezigheden moeten doen. De voorkeur zal uitgaan naar gemakkelijk toegankelijke werken die de lezer even uit de dagelijkse sleur halen, waarin men levendige emoties en onverwachte inzichten aantreft. De literatuur zal zich weinig aantrekken van regels of vormelijkheden, zodat de stijl vaak grillig en onvoorspelbaar zal zijn. De auteurs zullen weinig last hebben van perfectionisme; hun werken zullen meer gekenmerkt worden door verbeeldingskracht dan door diepgang, door karakter veeleer dan door eruditie. Men zal de lezer trachten te behagen door in te spelen op de hartstochten, eerder dan door zich te laten leiden door de goede smaak.

Hoofdstuk 14.

OVER DE LITERAIRE INDUSTRIE

In democratische samenlevingen krijgt de literatuur het karakter van een industrie. Ten tijde van de aristocratie ging het om een weinig talrijk publiek dat niet gemakkelijk te bevredigen was; in een democratie is het publiek immens en veel minder veeleisend. In aristocratische samenlevingen kon men zich als auteur op basis van zeer grote inspanningen een zeer grote reputatie verwerven, zonder dat men er evenwel rijk van werd. In een democratie volstaat het dat men in de smaak valt van het grote publiek, dat voortdurend op zoek is naar nieuw leesvoer, om een fortuin te verwerven. In een democratie staan tegenover de enkele grote auteurs duizenden broedschrijvers.

Hoofdstuk 15.

WAAROM DE STUDIE VAN GRIEKSE EN LATIJN VAN BIJZONDER NUT IS VOOR DEMOCRATISCHE SAMENLEVINGEN

De Griekse en Latijnse literatuur vertonen alle kenmerken van de aristocratische samenleving die ze voortbracht. Het is een literatuur voor kenners waarin alles in het teken staat van een streven naar absolute schoonheid. Nergens komen precies die kwaliteiten beter tot uiting. Er bestaat dan ook géén literatuur die men met méér aandacht in democratische samenlevingen zou moeten bestuderen.

Het spreekt vanzelf dat in een democratie de opleiding van de meeste burgers eerder van wetenschappelijke of commerciële dan van literaire aard zal zijn. Grieks en Latijn hoeven dan ook niet in alle scholen op het programma te staan. Het is echter van belang dat diegenen die voor een meer literaire carrière zijn voorbestemd, zich vertrouwd maken met de antieke literatuur. Hiertoe is het belangrijker dat er enkele goede universiteiten bestaan, dan dat men de klassieke talen op talloze middelbare scholen slecht onderwijst.

Hoofdstuk 16.

HOE DE AMERIKAANSE DEMOCRATIE DE ENGELSE TAAL HEEFT VERANDERD

Er bestaan opmerkelijke verschillen tussen het Engels dat de Amerikanen en het Engels dat de Engelsen spreken. Eerst en vooral introduceren de Amerikanen voortdurend nieuwe woorden; woorden die meestal hun oorsprong vinden in de wereld van politiek, nijverheid en handel. Ook geven de Amerikanen nieuwe betekenissen aan bepaalde woorden, of gebruiken ze uitdrukkingen in contexten waar dat niet de gewoonte is. Ik meen dat hiervoor een verklaring is te vinden in de aard van de samenleving.

In aristocratische samenlevingen verkeert de taal, zoals alles, in rust. Er worden weinig nieuwe woorden bedacht, omdat er in de maatschappij weinig verandert. Eventuele nieuwe uitdrukkingen hebben een intellectuele of filosofische achtergrond en zijn meestal samengesteld op basis van de klassieke talen. De voort-

durende veranderingen die een democratie doormaakt, hebben tot gevolg dat ook de taal zich onophoudelijk vernieuwt. Democratische volkeren houden overigens van verandering; dat is ook merkbaar in de taal, waar vaak zonder aanwijsbare reden nieuwe uitdrukkingen opduiken. Vermits in een democratie de meerderheid in alles de wet stelt en de meerderheid der mensen zich eerder met handel of nijverheid bezighoudt dan met studie of contemplatie, ligt het voor de hand dat de taal vooral van deze activiteiten zal getuigen.

De taal verandert ook onder invloed van de egalisering van de sociale verhoudingen. Aristocratische naties hebben de neiging zich afzijdig te houden, in die mate dat talen van volkeren die eenzelfde oorsprong hebben, na verloop van tijd uit elkaar groeien. De naties zijn verdeeld in standen die met elkaar nauwelijks contact onderhouden en die hun eigen idioom ontwikkelen. Waar de verschillen tussen klassen en standen verdwijnen, wordt de mensheid een homogene massa. Ook de taal wordt homogener; dialecten zullen geleidelijk verdwijnen. De aandacht voor vormelijkheden neemt af en de duidelijke markeringen die bestonden tussen vulgair en gedistingeerd taalgebruik slijten weg. Eerder beschreef ik hoe democratische volkeren meer geneigd zijn abstracte begrippen te gebruiken; ook dat zal zich in de taal doorzetten.

Abstracte begrippen laten toe een groot aantal objecten samen te nemen en op die manier tijd en ruimte te besparen. Om die reden gaat men deze begrippen ook personifiëren en ze in de conversatie gebruiken alsof ze handelend kunnen optreden. Ikzelf heb bijvoorbeeld in dit werk regelmatig het begrip "gelijkheid" gepersonifieerd en als actor opgevoerd. Het gebruik van dergelijke termen suggereert een zekere breedheid van gedachte, maar heeft tot gevolg dat het denken minder precies wordt. Vage uitdrukkingen verhullen het gebrek aan vaste overtuigingen, dat zo kenmerkend is voor samenlevingen waar alles voortdurend verandert.

Hoofdstuk 17.

OVER DE DICHTKUNST IN TIJDEN VAN DEMOCRATIE

Poëzie kan worden omschreven als het zoeken naar en het afbeelden van het ideale. Vertrekkende van wat reëel bestaat, scheppen dichters, gebruik makend

van hun verbeeldingskracht, beelden die de natuur overtreffen. Er zijn een aantal omstandigheden die maken dat deze zoektocht naar het ideale gemakkelijker in aristocratische samenlevingen zal gedijen.

In een aristocratisch bestel lijkt de samenleving zich uit zichzelf voort te bewegen, zodat de ziel de kans krijgt zich in poëtische zin te ontwikkelen. In een democratische samenleving is het bijzonder moeilijk zich met andere zaken dan de eigen beroepsloopbaan bezig te houden, en gebruiken mensen hun verbeeldingskracht eerder om zich voorstellingen te maken van wat reëel en nuttig is. In aristocratische samenlevingen wordt het geloof veel intenser beleefd en wordt het universum bevolkt met bovennatuurlijke wezens waarop de verbeelding zich kan richten. Aristocratische samenlevingen leven ook veel méér met het verleden, wat de poëzie ten goede komt. Voorts zijn de verschillen tussen de mensen veel nadrukkelijker in een aristocratisch stelsel; de extreme rijkdom en armoede, macht en verknechting, fijnzinnigheid en afstomping, vormen evenzoveel objecten die tot de verbeelding spreken.

De egalisering van de matschappelijke verhoudingen heeft tot gevolg dat de klassieke inspiratiebronnen van de poëtische verbeeldingskracht opdrogen. Er worden echter nieuwe bronnen aangeboord. Nu de twijfel de hemel heeft ontvolkt, en de gelijkheid de verschillen tussen de mensen heeft weggevlakt, richten de dichters zich tot de natuur. Sommigen menen dat de beschrijvende poëzie kenmerkend is voor de dichtkunst van de toekomst. Ik meen echter dat het om een overgangverschijnsel gaat en dat in de toekomst de dichtkunst nog enkel de mens tot onderwerp zal kiezen. In de mate dat het dagelijkse leven aan poëtische kracht verliest, zal de dichter op zoek gaan naar wat er in de menselijke ziel schuilt. Dichters zullen hartstochten of ideeën tot onderwerp kiezen, eerder dan handelingen of gebeurtenissen. Het geloof in de vooruitgang en de vervolmaking maakt de toekomst van de mensheid tot een onderwerp voor de poëzie. De poëzie houdt dus geenszins op met bestaan naarmate de gelijkheid zich doorzet. Wel zullen de onderwerpen veranderen en minder talrijk, maar meer omvattend worden.

Hoofdstuk 18.

WAAROM DE AMERIKAANSE SCHRIJVERS EN REDENAARS VAAK EEN GEZWOLLEN TAALGEBRUIK HANTEREN

De Amerikanen die in het algemeen een zeer klare en eenvoudige taal gebruiken, bezondigen zich zeer vaak aan een pompeus en opgeblazen taalgebruik, eens ze zich van een dichtelijke stijl wensden te bedienen. Dat komt bij de Engelsen veel minder voor. De verklaring voor dit verschijnsel ligt voor de hand. In democratische samenlevingen zijn de burgers slechts gewoon, te denken in termen van hun eigen beperkte leven. Wanneer ze dan de blik oprichten, zien ze enkel het immense beeld van de samenleving of, nog groter, van de mensheid. Ze hebben dus enerzijds héél specifieke en anderzijds héél algemene ideeën; daartussen is er niets.

Mensen komen onmiddellijk in het vage terecht wanneer men hen vraagt, zich los te maken van henzelf. Dit verklaart ook waarom burgers, die zich meestal met zeer beperkte zaken bezighouden, van hun kunstenaars zulke mateloze scheppingen verwachten. De kunstenaars, die deze ingesteldheid delen, blazen hun verbeelding onophoudelijk op. Zo verhopende ze de aandacht van het publiek te trekken en vast te houden. Ik vrees dat de kunstenaars zich in de toekomst vaak in overdadige en onsamenhangende beelden zullen verliezen.

Hoofdstuk 19.

ENKELE OPMERKINGEN BETREFFENDE HET THEATER BIJ DEMOCRATISCHE VOLKEREN

Het theater vormt het deel van de literatuur dat het sterkst de tijdsgeest weerspiegelt. Latere generaties hebben daarom vaak méér moeite om zich in te leven in de theaterstukken van hun voorouders, dan in andere literaire werken uit die tijd. Maatschappelijke omwentelingen zetten zich dan ook het eerst in het theater door; daar ondervinden de auteurs het snelst in welke richting de smaak van het publiek evolueert. Het toneel vormt overigens het meest democratische deel van de literatuur, zelfs in aristocratische samenlevingen. Het toneel ligt het meest binnen het bereik van het grote publiek. Het bijwonen van een toneelstuk

vergt weinig voorbereiding of studie. In aristocratische samenlevingen vormt het theater één van de weinige plaatsen waar verschillende klassen elkaar ontmoeten en het gebeurt zelfs dat de volksplaatsen hun maatstaven aan de loges opleggen. Het spreekt dan ook vanzelf dat in een democratie het theater de eerste kunstvorm zal zijn die helemaal naar de smaak van het volk zal worden gekruid.

Een aristocratisch publiek heeft duidelijke meningen over welke aspecten van de menselijke natuur ze op het toneel wil zien; bepaalde deugden of ondeugden verdienen het, om op de planken uitgebeeld te worden, andere niet. Hetzelfde geldt voor de stijl; een aristocratisch publiek heeft uitgesproken opinies over wat op welke manier kan en mag worden gezegd. Een democratisch publiek houdt er minder duidelijke opvattingen op na. Het toneel zal daardoor treffender, vulgairder, maar vooral échter worden. Een democratisch publiek is op zoek naar hevige emoties. Men gaat niet naar het theater om een literair werkstuk te proeven, maar om een spektakel bij te wonen.

Hoofdstuk 20.

OVER ENKELE TENDENSEN IN DE GESCHIEDSCHRIJVING IN TIJDEN VAN DEMOCRATIE

In aristocratische tijdperken laten historici gebeurtenissen zeer nadrukkelijk afhangen van de specifieke wilskracht of gemoedsgesteldheid van bepaalde personen; de kleinste toevalligheden kunnen de meest verregaande gevolgen hebben. Het feit dat ze zo scherpzinnig op zoek gaan naar de meest kleine en specifieke oorzaken, maakt dat ze vaak de grote en algemene oorzaken niet opmerken. Voor historici in democratische tijden geldt precies het omgekeerde. Bij hen is de invloed van het individu op de geschiedenis nagenoeg onbestaande. Zij verklaren zelfs de kleinste feiten of gebeurtenissen vanuit algemene oorzaken. Deze uiteenlopende tendensen zijn te verklaren.

Wanneer in een aristocratische samenleving historici een blik op de wereld werpen, dan zien zij vooreerst een klein aantal acteurs dat het stuk volledig domineert; het komt hen dan ook voor dat, wanneer ze de verborgen motieven van deze enkelingen kunnen achterhalen, ze de belangrijkste historische krachten in kaart hebben gebracht. Vandaar hun neiging om de invloed van individuen op de

loop van de geschiedenis overdreven in te schatten en hun overtuiging dat men, om de bewegingen van de massa te verklaren, moet teruggrijpen naar de specifieke handelingen van individuen.

In een samenleving waar alle individuen even onmachtig zijn, zal men uiteraard niet zo gemakkelijk het beeld hanteren van enkelingen die een grote en duurzame invloed op de massa uitoefenen. Daar zal het beeld van een samenleving die uit zichzelf beweegt, op basis van de handelingen van de collectiviteit, veel geloofwaardiger lijken. Daarom gaan ze op zoek naar algemene oorzaken waaraan de ganse samenleving is onderworpen. Ik ben ervan overtuigd dat ook in democratische tijden de specifieke eigenschappen van specifieke individuen de lotsbestemming van een volk kunnen vertragen of versnellen. Ik meen echter dat deze toevallige en secundaire oorzaken oneindig veel ingewikkelder en dus moeilijker zijn te achterhalen dan in aristocratische samenlevingen. In tijden van democratie laten historici dit uiterst gecompliceerde werk dan ook voor wat het is, en ontkennen ze de rol van individuen. Zij concentreren zich op algemene oorzaken zoals de kenmerken van rassen, de fysieke omstandigheden van een land of de voor een beschaving kenmerkende mentaliteit.

Ik geloof niet dat er periodes zijn waarin slechts algemene oorzaken gelden en andere waarop enkel specifieke oorzaken van toepassing zijn; beide oorzaken komen altijd voor, alleen liggen de verhoudingen tussen beide soms anders. Zo zullen algemene oorzaken méér verklaren wanneer we democratische samenlevingen willen begrijpen en zullen specifieke oorzaken nadrukkelijker een rol spelen in aristocratische maatschappijen. Historici die bij de studie van democratische samenlevingsverbanden veel aandacht besteden aan algemene oorzaken, hebben dan ook het gelijk aan hun kant, zolang ze daardoor de specifieke handelingen van individuen niet uit het oog verliezen.

In tijden van democratie hebben historici de neiging om de feiten op zo'n manier te ordenen dat ze een systeem vormen, daar waar vroegere historici enkel de handelingen van de individuen volgden en op die manier alle samenhangen misten of ontkenden. Er bestaat echter een veel gevaarlijker tendens. Wanneer het niet meer zo gemakkelijk is om het individuele gedrag en de specifieke beweegredenen te achterhalen, ontstaat de neiging om te geloven dat deze individuele handelingen eigenlijk geen rol spelen en dat samenlevingen door krachten worden bewogen waarop de mensen geen vat hebben. Historici vertonen de neiging om de toekomst van de samenleving te laten bepalen door een lotsbestemming die in haar positie, oorsprong of antecedenten ligt, en waaraan geen menselijk handelen iets kan veranderen. Wanneer een dergelijk fatalisme de samenleving binnendringt, zal dit het maatschappelijk leven verlammen.

Hoofdstuk 21.

OVER DE WELSPREKENDHEID VAN DE AMERIKAANSE PARLEMENTSLEDEN

Democratische burgers, die eraan gewend zijn, hun bewegingen zelf te sturen, hebben er moeite mee zich te plooiën naar regels die van buitenaf worden opgelegd. Dit is ook merkbaar in de nationale vergaderingen. Zelfs wanneer de afgevaardigden erin toestemmen samen te werken, willen ze dat niettemin elk op hun eigen manier doen. Vandaar dat de partijtucht slechts effectief functioneert op momenten dat er veel op het spel staat.

In aristocratische samenlevingen zijn het de leden van de hoogste standen die de politieke vergaderingen bevolken. Elk van hen heeft uit zichzelf een hoge en voorname positie, die vaak méér in aanzien staat dan deze die ze in de vergadering bekleden. Dit maakt dat ze hun rol in de vergadering niet met grote hartstocht vervullen. In de Verenigde Staten gebeurt het vaak dat parlementsleden slechts aanzien verwerven dankzij hun functie als afgevaardigde. Zij trachten dan ook onophoudelijk binnen die vergadering hun eigen persoon in de belangstelling te plaatsen; niet alleen uit ijdelheid, maar ook om hun kiezers te behagen.

In een democratie hebben de afgevaardigden weinig greep op hun kiezers; daarom moeten ze de hele tijd bij hun achterban in de gunst trachten te staan. In een democratisch politiek systeem denken de afgevaardigden eerder aan hun kiezers dan aan hun partij. Wat goed is voor de kiezers, is echter niet noodzakelijk ook goed voor de partij. Het belang van de partij houdt bijvoorbeeld in dat afgevaardigden hun mond houden over kwesties waar ze niet veel van begrijpen. Kiezers denken daar anders over. Zij verwachten dat de man die hen vertegenwoordigt, dat met de nodige uitstraling zal doen. Ze dragen er dan ook zorg voor een goed redenaar te kiezen, omdat ze menen dat hun belangen dan zeker worden gehoord. Het gevolg is dat de afgevaardigden te pas en te onpas het woord nemen en dat de debatten voortdurend ontsporen.

We hebben nu de kleine kantjes van de politieke debatten in democratische staten belicht. De debatten die ten tijde van de onafhankelijkheidsoorlog in de Amerikaanse vergaderingen plaatsvonden, hebben echter gans Europa aangesproken en ontroerd. De verklaring hiervoor ligt dieper dan in de specifieke omstandigheden van dat ogenblik. Wanneer in aristocratische vergaderingen een zaak wordt bepleit, beroepen de sprekers zich op de specifieke gewoonten en gebruiken van een bepaalde stand; het gevolg is dat enkel de betrokken stand het

pleidooi met aandacht zal volgen. De afgevaardigden die in een democratische vergadering het woord nemen, spreken uit naam van de ganse natie en zoeken inspiratie in algemeen menselijke waarheden om specifieke zaken te bepleiten. Daardoor zijn dergelijke redevoeringen in staat om bij iedereen ontroering los te maken.

DEEL TWEE

De invloed van de democratie op het gevoelsleven van de Amerikanen

Hoofdstuk 1.

WAAROM DE VOORLIEFDE VAN DE DEMOCRATISCHE VOLKEREN VOOR DE GELIJKHEID HEVIGER EN DUURZAMER ZAL ZIJN DAN HUN VOORLIEFDE VOOR DE VRIJHEID

De eerste en meest hevige hartstocht die de gelijkheid laat ontstaan, is precies de voorliefde voor de gelijkheid. Men heeft, volgens mij, de oorzaken van dit verschijnsel nog niet voldoende verduidelijkt. Men moet begrijpen dat democratische volkeren vrijheid en gelijkheid niet in dezelfde mate liefhebben. Elk tijdperk wordt gekenmerkt door een bepaald feit of gegeven dat het denken, maar ook het gevoelsleven, bepaalt. De vrijheid is van alle tijden en heeft zich onder zeer verschillende vormen gemanifesteerd; de gelijkheid is uitzonderlijk en specifiek voor onze tijden. Misschien schuilt hierin reeds de verklaring voor het gegeven dat democratische volkeren zo aan de gelijkheid gehecht zijn; er zijn echter nog een aantal andere redenen.

Als een volk ertoe zou besluiten, de gelijkheid die in zijn schoot bestaat, uit te bannen of zelfs maar te verminderen, dan zou het daar slechts na lange en moeizame inspanningen in slagen. Het zou zijn wetten, ideeën, zijn zeden en gewoonten moeten veranderen. Zou het de vrijheid willen afschaffen, dan volstaat het dat het ophoudt die vrijheid te verdedigen. De mensen hechten zich aan de gelijkheid, niet alleen omdat die hen dierbaar is, maar ook omdat ze menen dat ze voor altijd zal stand houden.

Iedereen is het erover eens dat de vrijheid kan ontsporen. Dat ook de gelijkheid gevaren inhoudt, is een feit waarvan slechts enkelen zich bewust zijn; het gaat immers om gevaren die slechts op termijn aan het licht komen, terwijl de nadelen van de vrijheid zich vrijwel onmiddellijk manifesteren. Anderzijds is het zo dat de weldaden van de vrijheid pas op termijn tot hun recht komen, terwijl de voordelen van de gelijkheid onmiddellijk voor iedereen begrijpelijk zijn. Voorts

moet men zich, om van de vrijheid te kunnen genieten, vaak opofferingen getroosten, terwijl de vruchten van de gelijkheid onmiddellijk kunnen worden geoogst. Dit alles maakt dat de vrijheid meestal slechts door enkelingen wordt gesmaakt, terwijl de gelijkheid binnen ieders bereik ligt.

Ik ben ervan overtuigd dat democratische volkeren van nature de vrijheid gunstig gezind zijn, dat ze er oprecht naar streven en dat ze er spijt zouden van hebben zo de vrijheid opnieuw verloren ging. De gevoelens die ze ten aanzien van de gelijkheid hebben ontwikkeld zijn echter oneindig heviger en hartstochtelijker. Hun voorkeur gaat ongetwijfeld uit naar een situatie waar vrijheid en gelijkheid samengaan. Wanneer deze combinatie onmogelijk is, zullen ze echter verkiezen de gelijkheid te bewaren, al moesten ze daarvoor in slavernij worden ondergedompeld. Ze zullen armoede, verknechting en barbarij verdragen; alles, behalve een herinvoering van de vroegere aristocratische verhoudingen. Mensen en machten die zich tegen de gelijkheid verzetten, zullen erdoor vernietigd worden. Dezer dagen kan de vrijheid zich slechts met steun van de gelijkheid vestigen en kan zelfs het despotisme zich niet zonder haar steun handhaven.

Hoofdstuk 2.

OVER HET INDIVIDUALISME IN DEMOCRATISCHE SAMENLEVINGEN

Ik beschreef hoe in tijden van gelijkheid elkeen zijn overtuigingen op eigen inzichten steunt; in dit hoofdstuk wil ik aantonen dat mensen ook gevoelsmatig op zichzelf betrokken worden.

Vroeger kende men enkel egoïsme. De term individualisme kwam pas in voege met het verschijnsel waarnaar het verwijst. Het egoïsme is een overtrokken en passionele vorm van eigenliefde, als gevolg waarvan mensen alles op zichzelf betrekken en hun eigenbelang boven alles stellen. Het individualisme is daarentegen een koele en weloverwogen ingesteldheid die maakt dat mensen zich samen met hun gezinsleden en enkele vrienden in een eigen kleine en afgeschermd wereld terugtrekken en de samenleving als het ware aan haar lot overlaten. Het egoïsme is haast instinctief van aard; het individualisme gaat terug op een bepaalde manier van denken. Het egoïsme is zo oud als de mens; het individualisme ontstond pas met de democratie.

In aristocratische samenlevingen bleven de families gedurende eeuwen op dezelfde plek. Dat maakte dat de verschillende generaties zich van elkaars bestaan bewust waren; eenieder kende zijn voorvaderen en kon zich ook een idee vormen van zijn nageslacht. Mensen kweten zich gewillig van hun verplichtingen ten aanzien van hun familieleden, zelfs tegenover hen die nog moesten geboren worden of reeds waren overleden. De aristocratische instellingen maakten dat iedereen op één of andere manier met zijn medeburgers was verbonden. Door de onbeweeglijke standenverhoudingen had iedereen de zekerheid, boven zich een beschermheer te vinden en onder zich iemand op wiens medewerking men beroep kon doen. In de aristocratische samenlevingen waren mensen steeds verbonden met iets dat hen oversteeg, wat tot gevolg had dat ze zich minder op zichzelf richtten.

In democratische samenlevingen, waar de maatschappij voortdurend in beweging is, wordt de draad der tradities gebroken en het spoor van de vorige generaties uitgewist. De herinnering aan het voorgeslacht verdwijnt, zoals men zich ook het nageslacht niet kan voorstellen. Alleen voor de meest nabije familieleden toont men nog belangstelling. Met het verdwijnen van de vroegere standenverschillen worden de mensen onverschilliger ten aanzien van elkaar. Met het gelijker worden van de sociale verhoudingen groeit het aantal mensen dat over voldoende vaardigheden en middelen beschikt om op eigen benen te kunnen staan. Vermits ze geen verplichtingen hebben en niemand hen iets verplicht is, gaan ze zich meer en meer zien als geïsoleerde individuen die hun eigen lot in handen hebben. De democratie werpt de mensen op zichzelf terug, waardoor het gevaar bestaat dat ze zich opsluiten in de eenzaamheid van hun eigen innerlijke.

Hoofdstuk 3.

WAAROM HET INDIVIDUALISME HET GROOTST IS NA EEN DEMOCRATISCHE REVOLUTIE

Het individualisme is het meest nadrukkelijk aanwezig als een democratische samenleving zich vestigt op de puinen van een aristocratisch bewind. Dan immers hebben een groot aantal mensen in korte tijd een grote zelfstandigheid verworven, waardoor ze overlopen van zelfvertrouwen. Vermits ze zich niet kun-

nen voorstellen dat ze ooit op enige wijze de medewerking van anderen zullen nodig hebben, verbergen ze niet dat ze enkel aan zichzelf denken. Diegenen die hun vroegere voorrechten hebben verloren, zullen zich als vreemden voelen in de nieuwe samenleving. Vermits het hen vóórkomt alsof er niets meer is dat hen aan hun medemensen bindt, bekommeren ook zij zich nog enkel om hun eigen lot.

Hoofdstuk 4.

HOE DE AMERIKANEN HET INDIVIDUALISME BESTRIJDEN MET BEHULP VAN HET ZELFBESTUUR

Een despotisch heerser juicht het feit toe dat mensen zich isoleren en zich op zichzelf terugplooiën; hij heeft immers geen behoefte aan pottekijkers. Voor een despoot zijn mensen die hun krachten willen bundelen om de samenleving tot grotere welvaart te brengen, onruststokers; een goede burger houdt zich enkel en uitsluitend met zijn eigen zaken bezig. Zo zien we dat het despotisme en de gelijkheid dezelfde ondeugden bevorderen. Het gelijker worden van de maatschappelijke verhoudingen leidt tot individualisering; een despotisch bewind isoleert de mensen en bevordert de onverschilligheid. Waar de maatschappelijke verhoudingen gelijker worden, zal het gevaar voor het despotisme het grootst zijn.

Wanneer men in een samenleving de burgers verantwoordelijk maakt voor de behartiging van de publieke zaken, dan verplicht men hen er in zekere zin toe, zich los te maken van hun particuliere belangen en hun gerichtheid op zichzelf. Wanneer het verwezenlijken van de gemeenschappelijke belangen een zaak van allen wordt, ontdekken de individuen dat ze minder los staan van hun medeburgers dan ze dachten en dat ze, om bij momenten op de steun van anderen te kunnen rekenen, zelf ook hun medewerking moeten aanbieden. Waar het volk regeert, zullen de mensen zich bewust worden van het belang van de achting en sympathie van hun omgeving. Waar de ambten op basis van verkiezing worden toegewezen, is men louter op basis van ambitie genoodzaakt aan anderen te denken en is het in het eigen belang, zichzelf bij momenten te kunnen wegcijferen.

De Amerikanen hebben het individualisme bestreden met behulp van het lokale politieke zelfbestuur. Het is niet gemakkelijk mensen zó ver te krijgen, dat ze hun aandacht verschuiven van hun eigen particuliere belangen naar die van de gemeenschap, vermits ze niet onmiddellijk zien in welke zin hun eigen lot met dat van de anderen is verbonden. Daarom houden ook niet zoveel mensen zich bezig met de nationale politiek. Wanneer mensen echter constateren dat naast hun eigendom een weg wordt aangelegd, zal dat verband een stuk duidelijker worden. Door de burgers te belasten met het beheer van zaken met een beperkte omvang, raken ze geïnteresseerd in de publieke belangen en begrijpen ze dat ze op elkaar zijn aangewezen. In de Verenigde Staten zijn de verkozen lokale bestuursorganen er de oorzaak van dat een groot aantal burgers prijs stelt op de waardering van hun naaste omgeving en zich met elkaars welzijn bezighoudt. Door de ambten op basis van verkiezing toe te wijzen, zijn de mensen gaandeweg tot het besef gekomen van het belang van de sympathie en de steun van hun medeburgers en van een reputatie van welwillendheid en onbaatzuchtigheid.

Wanneer men zich de vraag stelt hoe het komt dat de Verenigde Staten zo welvarend zijn, dan vindt men het antwoord niet in de kwaliteiten van diegenen die een openbaar ambt vervullen. De verklaring schuilt in het principe dat het om verkozen ambten gaat. Als gevolg hiervan putten de burgers zich uit om nieuwe manieren te vinden om het algemeen welzijn te vergroten. Het stelsel van politieke rechten en lokale vrijheden maakt dat iedereen er zich van bewust is dat men met anderen samenleeft en dat het in het eigen belang is een welwillende houding tegenover de anderen aan te nemen. In eerste instantie interesseren de Amerikanen zich voor het algemeen belang uit noodzaak; na verloop van tijd uit vrije keuze. Wat eerst berekening was, zal later een tweede natuur worden. Het Amerikaanse voorbeeld bewijst dat het beste middel om de gevaren van de gelijkheid te bestrijden, ligt in het instellen van de politieke vrijheden.

Hoofdstuk 5.

OVER HET AMERIKAANSE VERENIGINGSLEVEN

Amerikanen van alle leeftijden, standen en overtuigingen sluiten voortdurend de rangen in verenigingen van de meest uiteenlopende aard en met de meest

diverse doelstellingen. Al die ondernemingen waarvoor in Frankrijk de bestuurlijke instanties en in Engeland de heren van stand het initiatief nemen, worden in de Verenigde Staten gedragen door burgers die zich in volkomen vrijheid hebben verenigd rond een gemeenschappelijke doelstelling. Het is geen toeval dat we het meest actieve en bloeiende verenigingsleven aantreffen in de meest democratische natie; er bestaat een noodzakelijk verband tussen de egalisering van de sociale verhoudingen en de uitbouw van samenwerkingsverbanden.

In aristocratische samenlevingen voelen mensen niet de behoefte om verenigen op te zetten, vermits zij in een hecht samenhangend verband leven. De rijken en machtigen staan als het ware aan het hoofd van een permanente vereniging, bestaande uit al diegenen die tegenover hen in een afhankelijkheidsrelatie staan. In een democratische samenleving wordt iedere burger op zichzelf teruggeworpen en heeft niemand nog de macht om anderen te dwingen, steun te verlenen aan zijn initiatieven. Indien er in die situatie geen alternatieven worden gevonden om mensen tot samenwerking te bewegen, zullen de individuen wegzinken in onmacht en vervalt de samenleving in een toestand van barbaarsheid.

Ongelukkig genoeg maakt diezelfde toestand, die verenigingen levensnoodzakelijk maakt, het juist zo moeilijk om dergelijke samenwerkingsverbanden van de grond te krijgen. Wanneer aristocraten tot één of andere vorm van vereniging willen komen, volstaat het, vermits elk van hen een grote macht vertegenwoordigt, dat een klein aantal deelnemers zich verenigt, opdat de kracht van de groep aanzienlijk wordt. Dit kleine ledenaantal maakt het dan gemakkelijk om tot bindende afspraken te komen. In een democratische samenleving moet een groot aantal mensen de krachten bundelen vooraleer een vereniging enig gewicht in de schaal kan werpen. Sommigen vinden in dit gegeven een argument om te pleiten voor een meer actieve rol van de overheid, die de taken op zich zou moeten nemen die de burgers zelf niet kunnen vervullen.

Ik vrees dat hoe méér de overheid zich in de plaats stelt van de burgers, hoe méér de burgers de vaardigheden om zich te verenigen en zelf initiatieven te ontwikkelen, zullen verliezen. Een overheid die zich in de plaats van de verenigingen stelt, bewijst de samenleving geen dienst. Het is immers precies door de wederzijdse samenwerking dat mensen hun morele en intellectuele capaciteiten ontwikkelen.

Ik moet zeggen dat ik trouwens niet geloof dat welke overheid dan ook, de kracht zal weten te vinden om de grote hoeveelheid initiatieven te ontplooiën die in Amerika door het vrije verenigingsleven aan de dag wordt gelegd. Geen enkele overheid zal er ooit in slagen om op eigen kracht de ondernemingszin van de burgers aan te wakkeren. Eens een overheid zich buiten haar specifieke sfeer begeeft, zal zij zich, zelfs zonder dat zulks in haar bedoeling lag, tyranniek

gedragen; een overheid heeft immers enkel ervaring met het eenzijdig opleggen van regels. Het is dus van het grootste belang dat, naarmate de maatschappelijke verhoudingen gelijkjer worden, naast de overheid een verenigingsleven ontstaat dat de taken op zich neemt, die niet langer door enkelingen kunnen worden vervuld.

Hoofdstuk 6.

OVER HET VERBAND TUSSEN VERENIGINGEN EN KRANTEN

Wanneer men mensen, waartussen geen duurzame banden meer bestaan, tot medewerking aan een gemeenschappelijk initiatief zal trachten te bewegen, zal men elk van hen afzonderlijk ervan moeten overtuigen dat ze belang hebben bij deelname. Om deze boodschap terzelfdertijd bij alle betrokkenen over te brengen, is het nodig dat er kranten bestaan. Waar de maatschappelijke verhoudingen gelijkjer worden en het individualisme de kop opsteekt, groeit de noodzaak aan dagbladen. Ik ontken niet dat kranten er vaak verantwoordelijk voor zijn dat mensen ondoordachte initiatieven aan de dag leggen; ik vrees echter dat wanneer er geen kranten zouden bestaan, er eenvoudigweg geen gezamenlijke ondernemingen meer tot stand zouden komen. Enkel via de dagbladen kunnen de geïsoleerde individuen te weet komen dat er anderen zijn die denken zoals zij; met behulp van de kranten kunnen ze met elkaar in contact treden, hun krachten bundelen en later hun vereniging in stand houden.

Een vereniging die in een democratische samenleving enige macht wenst te verwerven, moet daartoe een groot aantal mensen op de been weten te brengen. Een krant vormt het middel bij uitstek om binnen zo'n grote groep de contacten te onderhouden. Tussen verenigingen en dagbladen bestaat dan ook een noodzakelijk verband. Gegeven het feit dat in een democratie steeds meer verenigingen zullen ontstaan, zal ook het aantal kranten toenemen.

Er bestaat ook een verband tussen het aantal kranten en de administratieve organisatie van een samenleving, in die zin dat het aantal kranten samenhangt met het aantal lokale instellingen. Het uitzonderlijk krantenaanbod in de Verenigde Staten heeft alles te maken met de ver doorgedreven decentralisering van de administratieve macht en het groot aantal burgers dat bij het lokale

bestuurswerk wordt betrokken. Deze burgers hebben behoefte aan kranten om hen op de hoogte te houden van alles wat in hun gemeente leeft en welke initiatieven worden ontwikkeld.

In Frankrijk en in Engeland gelooft men dat het volstaat de belastingen, die op de pers drukken, af te schaffen, opdat het aantal dagbladen zou groeien. Ik geloof echter niet dat de krantentitels zich zullen vermenigvuldigen naarmate ze goedkoper worden. Er zullen pas nieuwe kranten verschijnen wanneer de burgers de noodzaak voelen aan een communicatiemiddel dat hun gezamenlijke ondernemingen bevordert. Een krant kan slechts bestaan als ze de uitdrukking is van een doctrine of een gevoel, dat een groot aantal mensen verbindt; een krant is als een vereniging waarvan de geregelde lezers de leden vormen.

Hoofdstuk 7.

OVER HET VERBAND TUSSEN POLITIEKE EN ANDERE VERENIGINGEN

In het land waar men het rijkste verenigingsleven aantreft, is ook de politieke vrijheid het grootst; omgekeerd vindt men daar waar het recht tot het opzetten van politieke verenigingen niet bestaat, ook nauwelijks verenigingen van enige andere aard. Ik geloof niet dat het hier om een toevallig verband gaat. De aanwezigheid van een verenigingsleven bevordert het ontstaan van politieke samenwerkingsverbanden. Door op kleine schaal hun gemeenschappelijke belangen te leren verdedigen, verwerven mensen de vaardigheden om ook op het niveau van de gemeenschap de collectieve belangen te behartigen.

Omgekeerd bevordert het bestaan van dergelijke politieke verbanden dan weer het andersoortige verenigingsleven. Door deel te nemen aan het beheer van de gemeenschappelijke zaken, leren mensen dat ze geen geïsoleerde individuen zijn die zelfstandig in al hun behoeften kunnen voorzien. Door gebruik te maken van het politieke verenigingsrecht, leren mensen in de praktijk welke macht ze kunnen verwerven door zich met gelijkgestemden te verenigen, en hoe ze hun krachten moeten bundelen om een doel te bereiken.

Politieke en andersoortige verenigingen zijn ook in die zin aan elkaar verwant dat wanneer verenigingen met een politiek doel worden verboden, ook de andere een kwijnend bestaan zullen leiden. Wanneer sommige verenigingsvormen wor-

den toegelaten en andere niet, zullen de mensen aarzelen om deel te nemen aan welke vorm van collectief handelen dan ook. Overigens zal ook het feit dat ze zich slechts met zaken van ondergeschikt belang mogen bezighouden, tot weinig entoesiasme leiden.

Ik meen dat het gevaar voor de openbare orde, dat uitgaat van de onbeperkte vrijheid tot het oprichten van politieke verenigingen, eerder beperkt is en dat op termijn de staat er in tegendeel enkel baat kan bij hebben. In de Verenigde Staten zien we dat beide verenigingsvormen complementair zijn. De onrust die verenigingen van politieke aard in de maatschappij introduceren, wordt ruimschoots gecompenseerd door de ontelbare hoeveelheid andersoortige verenigingen die namelijk allemaal behoefte hebben aan een ordelijk maatschappelijk leven om hun doelstellingen te verwezenlijken.

Het is belangrijk om goed de samenhang tussen deze verschijnselen te begrijpen. De Amerikanen verwerven de smaak van het verenigingsleven doorheen hun deelname aan de politieke verbanden; het verenigingsleven vormt het beste middel om revoluties te vermijden. Het is dus door gebruik te maken van een vrijheid die gevaren inhoudt, dat ze leren hoe ze de gevaren van die vrijheid onder controle kunnen houden. Op korte termijn houdt het bestaan van verenigingen met een politiek karakter een gevaar in voor de staat; op lange termijn is het bevorderlijk voor de maatschappelijke orde.

Hoofdstuk 8.

HOE DE AMERIKANEN HET INDIVIDUALISME BESTRIJDEN MET DE DOCTRINE VAN HET WELBEGREPEN EIGENBELANG

Ten tijde van de aristocratie bestond, volgens de heersende opinie, de hoogste deugd erin dat men niet aan zichzelf dacht en onzelfzuchtig het goede betrachtte. Ik betwijfel of de mensen vroeger daadwerkelijk deugdzamer waren; feit is echter dat men deugden verheerlijkte zonder, althans openlijk, ook over het nut van deze deugden te praten. Naarmate mensen zich méér op zichzelf zijn gaan concentreren, hebben de moralisten dit vertoog verlaten en zijn ze hun onderzoek gaan richten op de vraag of wat goed is voor de individuen, ook niet op één of andere wijze de gemeenschap ten goede komt. Zo ontstond de doc-

trine dat mensen zichzelf dienen door goed te doen jegens de anderen, en dat het dus in hun eigen belang is om goed te doen.

In de Verenigde Staten hoort men nooit zeggen dat deugdzaamheid een goede eigenschap is; men zegt dat deugdzaamheid nuttig is. Amerikaanse moralisten beweren niet dat men zich voor anderen moet opofferen omdat zulks bewonderenswaardig is, maar omdat het in het belang is van alle betrokkenen. Ze hebben begrepen dat mensen door een onweerstaanbare kracht naar het individualisme worden gedreven, en hebben zich erbij neergelegd dat het enige dat ze kunnen doen, erin bestaat deze beweging bij te sturen. Ze gaan niet in tegen het idee dat de mens slechts zijn eigenbelang volgt, maar putten zich uit om te bewijzen dat het in ieders belang is een rechtschapen mens te zijn. Ze trachten het denkbeeld ingang te doen vinden dat mensen, door een deel van hun belangen op te offeren aan die van hun medeburgers, de rest van die belangen kunnen veilig stellen, zodat ze er uiteindelijk individueel beter van worden.

De doctrine van het welbegrepen eigenbelang is geenszins nieuw, maar heeft in de Verenigde Staten voor het eerst algemene aanvaarding gevonden. De Amerikanen verklaren nagenoeg alles wat ze doen vanuit deze doctrine. Ik meen dat ze zichzelf daar vaak onrecht mee doen, omdat de Amerikanen, net als iedereen, een groot aantal handelingen stellen die onbaatzuchtig zijn of waar geen berekening bij te pas komt. De Amerikanen geven zulks niet graag toe; ze verkiezen eerder het gelijk van hun doctrine aan te tonen dan zichzelf eer te bewijzen.

De doctrine van het welbegrepen eigenbelang heeft mogelijk weinig diepgang, maar heeft het voordeel van helderheid en duidelijkheid. Het gaat om een leer die binnen het bereik van allen ligt, die door iedereen kan worden begrepen en toegepast. Het is een doctrine die wonderwel aansluit bij de zwakheden van elke mens en die erin slaagt het altijd aanwezige eigenbelang tegen zichzelf te keren. De doctrine van het welbegrepen eigenbelang beweegt misschien weinigen tot grootse prestaties, maar maakt anderzijds dat vele anderen, die nooit aan deze hoge maatstaven zouden voldoen, normen vinden die binnen hun bereik liggen en waaraan ze zich kunnen houden.

Ik meen dat de doctrine van het welbegrepen eigenbelang op maat is gesneden van deze tijd; het gaat om het meest krachtige wapen waarmee mensen zich tegen zichzelf kunnen beschermen kunnen nemen. Daarom moeten moralisten, zelfs al vinden ze deze leer niet perfect, haar niettemin als noodzakelijk begroeten. Geen macht ter wereld zal de egalisering van de sociale verhoudingen en daardoor de verspreiding van het nutsdenken beletten. We moeten ons erop voorbereiden dat in de toekomst het eigenbelang de voornaamste, zo niet de enige, menselijke drijfveer wordt. Wanneer mensen deze drijfveer blind volgen,

zullen ze zich in de diepste miserie storten. De Amerikaanse doctrine van het welbegrepen eigenbelang is geenszins perfect, maar is alleszins in staat, de ergste vormen van het individualisme te temperen.

Hoofdstuk 9.

HOE DE AMERIKANEN DE DOCTRINE VAN HET WELBEGREPEN EIGENBELANG TOEPASSEN OP ZAKEN VAN GODSDIENSTIGE AARD

Als de doctrine van het welbegrepen eigenbelang haar aanspraken zou beperken tot deze wereld, zou zij één van haar belangrijkste troeven uit handen geven; het is immers de idee van de beloning in het hiernamaals die de gevraagde offers moet compenseren. De kernidee van de doctrine van het welbegrepen eigenbelang - dat mensen duurzaam geluk slechts kunnen verwerven door zich opofferingen te getroosten waarvoor ze later zullen worden beloond - is onder één of andere vorm in alle religies aanwezig. Mensen volgen de regels van een godsdienst uiteraard niet alleen met het oog op een beloning in het hiernamaals. Niettemin ben ik ervan overtuigd dat godsdiensten gebruik maken van dit middel om het menselijk gedrag te sturen en evenmin twijfel ik eraan dat net dit soort afwegingen een godsdienst ingang doet vinden bij het grote publiek.

De doctrine van het welbegrepen eigenbelang lijkt me dan ook perfect verenigbaar met het geloof; méér zelfs: op basis van deze doctrine zullen mensen zich naar het geloof toe bewegen. Wie zich een berekenende ingesteldheid eigen maakt, zal, zoals Pascal, moeten besluiten dat de kosten van het geloof in een hiernamaals, dat niet zou bestaan, niet opwegen tegen de kosten van het niet geloven in een hiernamaals, dat wel degelijk zou bestaan. De Amerikanen gaan met hun geloof op zo'n koele en beredeneerde wijze om, dat het lijkt alsof het voor hen meer een zaak van het hoofd dan van het hart is. De Amerikanen situeren de weldaden van het geloof ook vaak in dit leven. Amerikaanse priesters benadrukken voortdurend hoe het geloof de vrijheid en de openbare orde ten goede komt. Soms valt dan ook niet uit te maken of het voornaamste doel van de godsdienst erin bestaat het eeuwig geluk in het hiernamaals te verzekeren, dan wel het welzijn hier op aarde te bevorderen.

Hoofdstuk 10.

OVER DE VOORLIEFDE VAN DE AMERIKANEN VOOR MATERIELE WELSTAND

In Amerika is het verlangen naar materiële welstand algemeen. Iedereen wordt onophoudelijk in beslag genomen door het streven naar de bevrediging van de geringste lichamelijke behoeften en het verzekeren van een comfortabel dagelijks bestaan. In Europa zien we hetzelfde verschijnsel, op basis van gelijklopende oorzaken.

In samenlevingen waar de rijkdommen door overerving steeds binnen dezelfde families blijven, gebeurt het dat mensen in materiële welstand leven, zonder dat ze er hun leven laten door beheersen. Het is immers niet het bezit op zich, maar het bezit gecombineerd met de vrees dat men alles ook weer zal verliezen, dat verantwoordelijk is voor deze materialistische ingesteldheid. Aristocraten die hun rijkdom als vanzelfsprekend beschouwden, legden vaak een hooghartig misprijzen voor materiële welstand aan de dag en gaven er ten tijde van rampspoed of revolutie ook blijk van dat ze daadwerkelijk zonder deze luxe konden leven. De laagste standen, die generatie op generatie in armoede hadden geleefd, vertoonden evenmin die niet aflatende verzuchting naar materiële welvaart; door de uitzichtloosheid van het dagelijks leven richtten ze hun hoop veeleer op het hiernamaals.

Wie in een democratische samenleving bezit verwerft, zal daardoor de smaak van materiële welstand te pakken krijgen, zonder evenwel over genoeg middelen te beschikken om de vrees te overwinnen dat men alles weer zal verliezen. Ik heb in de Verenigde Staten niemand ontmoet die zó arm was, dat hij zichzelf de hoop op materiële welstand moest ontzeggen; net zo min als ik een rijke heb ontmoet die het zich kon veroorloven zich boven die hartstocht te stellen. Het verlangen naar materiële welstand is kenmerkend voor de middenklasse; naarmate die klasse groeit, zal ook dit verlangen zich veralgemenen.

Hoofdstuk 11.

OVER DE GEVOLGEN VAN DE VOORLIEFDE VOOR MATERIELE WEL- STAND

Na wat voorafging, moet men tot de conclusie komen dat de Verenigde Staten, als gevolg van het rusteloos najagen van materiële welstand, de aanblik moeten geven van een verscheurde samenleving. Dat zulks niet het geval is, ligt in het feit dat deze hartstocht zich in een democratische samenleving op een zeer bijzondere wijze uit. Wanneer een aristocratie in verval geraakt en zich nog louter door materiële verlangens laat leiden, uit zich dit in een cultus van het mateloze en het overdadige. Bij een democratisch volk zal het streven naar materiële welstand minder extreme vormen aannemen. Zij zullen geen paleizen willen bouwen of zich tot doel stellen de natuur te overtreffen. Men is het om niet méér te doen, dan het dagelijks leven een stuk aangenamer te maken. Bij hen gaat het om eerder bescheiden dingen, waaraan ze niettemin een zeer grote waarde hechten. In tijden van democratie is het streven naar materiële welstand dus geenszins tegengesteld aan de bestaande maatschappelijke orde. Het is integendeel een streven dat maatschappelijke stabiliteit als noodzakelijke voorwaarde voor zijn verwezenlijking veronderstelt. Het gaat om een hartstocht die zich richt op betrachtingen die niet indruisen tegen de moraal of de religie, maar die evenmin op generlei wijze het dagelijkse overstijgen. Ik verwijt de gelijkheid dan ook dat ze alle prikkels wegneemt die mensen ertoe zouden kunnen bewegen om boven zichzelf uit te stijgen.

Hoofdstuk 12.

WAAROM SOMMIGE AMERIKANEN BLIJK GEVEN VAN EEN OVER- SPANNEN SPIRITUALISME

Hoewel het verlangen om aardse goederen te verwerven de dominante hartstocht is die de Amerikanen beweegt, zijn er niettemin momenten waarop hun ziel alle banden met de materie lijkt te willen verbreken en onstuimig ten hemel wil stijgen. Men vindt in alle staten van de Unie, maar nog het meest in het dun-

bevolkte westen, rondtrekkende predikanten die het woord Gods verspreiden en secten die de meest vreemdsoortige wegen naar het eeuwig geluk propageren. Men vindt er een geëxalteerd spiritualisme dat men in Europa niet kent en dat soms grenst aan religieuze waanzin. Dit hoeft ons niet te verbazen.

De menselijke ziel heeft bepaalde behoeften die het materiële overstijgen. Wanneer in een samenleving de grote meerderheid zich uitsluitend op het najagen van aardse zaken concentreert, kan men verwachten dat dit bij sommigen een tegenreactie zal losweken. Zij zullen zich met evenveel vuur op de zuiver spirituele zaken storten. Het zou me zelfs niet verwonderen dat in een samenleving die zich zo eenzijdig in materialistische zin ontwikkelt, het mysticisme een nieuwe opbloei doormaakt.

Hoofdstuk 13.

WAAROM DE AMERIKANEN ONDANKS HUN WELVAART ZO'N BEZORGDE INDRUK GEVEN

Ik heb in Amerika vrije en verlichte mensen aangetroffen, die in welvarende omstandigheden leefden. Niettemin gaven ze een zwaarmoedige en zelfs bedroefde indruk, zelfs op die momenten dat ze ogenschijnlijk plezier maakten. De verklaring ligt in het feit dat de Amerikanen zich voortdurend bewust zijn van alle begerenswaardige zaken die ze nog niet hebben verworven. De Amerikanen zijn koortsachtig op zoek naar het geluk, maar worden voortdurend geplaagd door de vrees dat ze misschien niet de kortste weg hebben gekozen. De Amerikanen verwerven voortdurend nieuwe goederen, maar nemen niet de tijd om ervan te genieten, omdat er zich al weer nieuwe verlangens aandienen. Mensen die voldoening zoeken in het verwerven van materiële goederen, zijn voortdurend gehaast, omdat ze slechts over een beperkte tijd beschikken om ze te verwerven en om ervan te genieten. De vrees dat ze niet over voldoende tijd zullen beschikken om hun doel te bereiken, maakt dat hun verlangens voortdurend van object zullen veranderen.

Waar de maatschappelijke verhoudingen gelijkjer worden, zal deze rusteloosheid zich veralgemenen. In een samenleving die voortdurend aan verandering onderhevig is, waar vaste regels of gewoonten zijn verdwenen, proberen mensen voort-

durend nieuwe wegen uit, uit vrees dat de weg die ze tot dan toe volgden, niet onmiddellijk naar het succes zal leiden. Als alle voorrechten verdwijnen, als de beroepen open staan voor iedereen, kan elkeen de hoop koesteren dat ook voor hem een gemakkelijke en succesrijke loopbaan is weggelegd. Diezelfde gelijkheid die de hoop op succes binnen ieders bereik brengt, maakt dat er ook veel meer concurrentie voor de interessante posities zal ontstaan. Deze tegenstelling tussen de gestegen verwachtingen en de nog steeds beperkte mogelijkheden om aan deze verwachtingen te voldoen, betekent een ondraaglijke kwelling.

De volledige gelijkheid is overigens een onbereikbaar doel. Zelfs wanneer men erin zou slagen alle sociale condities gelijk te maken, blijven er nog de natuurlijke verschillen tussen de mensen. Met de egalisering van de sociale verhoudingen zullen deze resterende ongelijkheden echter als veel pijnlijker en storender worden ervaren, dan toen de ganse samenleving nog in het teken van de ongelijkheid stond. Ook dit draagt bij tot de rusteloosheid en de merkwaardige zwaarmoedigheid die kenmerkend is voor welvarende democratische volkeren. In tijden van democratie neemt het aantal mensen toe dat op één of andere wijze kan genieten van de nieuwe mogelijkheden die de samenleving biedt. Terzelfdertijd zullen er echter méér verlangens onbevredigd blijven, zal er méér hoop de grond worden ingeboord en zal er méér ontgoocheling heersen.

Hoofdstuk 14.

HOE BIJ DE AMERIKANEN DE VOORLIEFDE VOOR MATERIEEL GEWIN ZICH HEEFT WETEN TE VERENIGEN MET DE LIEFDE VOOR DE VRIJHEID EN DE ZORG VOOR DE PUBLIEKE BELANGEN

Men kan geen voorbeeld vinden van een natie die gekenmerkt werd door nijverheid en handel en die niet vrij was. Er moet dus een rechtstreeks en noodzakelijk verband tussen beide bestaan. Eerder toonde ik aan waarom mensen in een democratische samenleving behoefte hebben aan samenwerkingsverbanden om te voorzien in hun gemeenschappelijke belangen. Later beschreef ik hoe, door gebruik te maken van de politieke rechten, de zin voor samenwerking wordt bevorderd. Vrijheid draagt dus bij tot een gunstig klimaat voor handel en industrie; mensen die in democratische tijden leven en die gedreven worden

door het verlangen naar materiële welvaart, hebben dus behoefte aan vrijheid om aan deze verlangens te kunnen voldoen.

In het leven van democratische volkeren doet zich een gevaarlijk moment voor. Wanneer het verlangen naar materiële welstand sneller groeit dan de geestelijke ontwikkeling en dan de gewoonten van de democratie, gebeurt het dat mensen bereid zijn hun politieke vrijheden op te offeren in ruil voor de bevrediging van hun materiële behoeften. Volledig in beslag genomen door de zorg om er materieel op vooruit te gaan, verliezen ze het zicht op de samenhang tussen hun persoonlijk belang en dat van de gemeenschap. Ze zijn ervan overtuigd dat het uitoefenen van hun publieke rechten, of de deelname aan het bestuur van de gemeenschap, in de weg staan van hun zakelijke activiteiten. Ze menen dat politiek een onnuttig tijdverdrijf is dat niet past bij mensen die zich met ernstige zaken bezighouden. Ze zijn er zó van overtuigd dat ze op deze wijze hun eigenbelang het best dienen, dat het hen ontgaat dat ze in feite niet langer meester zijn over zichzelf. Vermits ze menen dat de uitoefening van de politieke vrijheden het zakenleven enkel kan verstoren, zijn ze zelfs bereid zich uit te leveren aan de eerste de beste despoot die hen materiële welstand garandeert. Een volk dat van zijn overheid niet méér vraagt dan gerust gelaten te worden, heeft zich al voor een deel slaaf gemaakt; slaaf van het verlangen naar materieel gewin.

De Amerikanen hebben tot hertoe bovenvermeld gevaar weten te vermijden. Er is misschien geen volk ter wereld waar het verlangen naar welvaart groter is; niettemin hebben de Amerikanen zich door deze hartstocht het hoofd niet op hol laten brengen. De Amerikanen geven blijk van een vurig verlangen zowel naar welvaart als naar vrijheid. Ze beseffen dat hun vrijheid de beste garantie vormt voor hun welzijn. Men zal hen dan ook niet horen beweren dat de belangen van de gemeenschap niet hun zaak zijn. De Amerikanen zijn er integendeel van overtuigd dat hun grootste belang erin schuilt er zélf voor te zorgen dat de overheid hen toelaat, die goederen te verwerven waarop ze hun zinnen hebben gezet.

Hoofdstuk 15.

HOE HET GELOOF DE AANDACHT VAN DE AMERIKANEN SOMTIJDS NAAR ZAKEN VAN NIET-MATERIELE AARD LEIDT

Op de zevende dag van de week houdt in de Verenigde Staten alle commerciële en industriële activiteit op en begeven de burgers zich naar hun kerken. Daar worden ze onderhouden over de gevaren van trots en hebzucht, daar wordt hen verteld dat ze hun verlangens moeten matigen en worden hen de genoegens van een deugdzaam leven voorgehouden. Thuisgekomen blijven ze in die sfeer en lezen ze met het hele gezin in de Bijbel. Zo gebeurt het dat de Amerikanen zich voor een moment losmaken van hun dagelijkse beslommingen. Eerder beschreef ik hoe de religie bijdraagt tot de instandhouding van de democratie; het geloof levert een even grote bijdrage tot het leven van de individuen. De Amerikanen bewijzen in de praktijk hoe belangrijk het voor een democratie is, dat ze ingebed is in een religieuze context.

De kunst van het wetgeven bestaat erin de natuurlijke neigingen van de samenleving te onderkennen, zodat men weet wat moet worden gestimuleerd of afgeremd. Een democratisch volk dat zich in vrijheid kan ontwikkelen, zal er zonder veel moeite in slagen rijkdommen aan de natuur te onttrekken en het dagelijks leven te veraangename. Het gevaar bestaat echter dat het zich eenzijdig op materiële welvaart richt en zijn andere mogelijkheden verwaarloost. In een democratie zullen de wetgevers tegen deze tendens moeten ingaan en trachten het geestelijk leven van hun gemeenschap te verhogen. Wie bekommerd is om de toekomst van de natie, moet erop toezien dat er inspanningen worden gedaan om de mensen de waardering voor het niet-materiële bij te brengen. Men zal erover moeten waken dat het materialisme de geesten niet in zijn greep krijgt, omdat het de mensen in hun zwakheden bevestigt. De democratie bevordert het najagen van materieel gewin; dit maakt dat mensen gemakkelijk zullen geloven dat alles slechts materie is.

De meeste religies verkondigen op één of andere wijze het geloof in de onsterfelijkheid van de ziel. Het grootste voordeel dat democratieën uit het geloof kunnen putten, bestaat er precies in dat dergelijke geloofsartikelen ingang vinden in de samenleving. Een democratie moet erop toezien dat ze de religieuze gevoelens die in een samenleving bestaan, zorgvuldig bewaart en koestert als tegengewichten voor het alles doordringende verlangen naar materiële welstand. Hoezeer ik ook moet toegeven dat de leer van de zielsverhuizing niet rationeler is dan het filosofisch materialisme, ik meen niettemin dat een democratie, die ze

voor die keuze staat, er beter aan doet, te geloven in een leer die alleszins het bestaan van de ziel erkent. Het geloof in een immaterieel en onsterfelijk principe is nodig om de menselijke grootsheid te bewaren, om de gedachten en de voorkeuren te verheffen, om de mensen tot zuiverder gevoelens en grootser gedachten te bewegen.

Hoewel het gemakkelijk is om in te zien dat vooral in tijden van democratie een geloof in niet-materiële zaken belangrijk is, is het veel minder gemakkelijk aan te geven hoe men een dergelijk geloof ingang kan doen vinden. Ik geloof niet in staatsgodsdiensten of in een officiële leer; het lijkt mij evenmin nuttig religieuze functionarissen een grotere rol in de politiek te laten spelen. Wat blijft er dan over? Wat ik ga zeggen, zal weinig genade vinden in de ogen van de politici. Ik geloof dat de enige doeltreffende wijze waarop de overheid het geloof in een onsterfelijke ziel kan verspreiden, erin bestaat dat ze zelf handelt alsof ze erin gelooft. Pas wanneer regeringsleiders in belangrijke kwesties zich nadrukkelijk in overeenstemming met de regels van de religieuze moraal gedragen, zal men de burgers ertoe kunnen aanzetten om zich naar deze regels te schikken in zaken van meer beperkte omvang.

Hoofdstuk 16.

HOE DE OVERDREVEN VOORLIEFDE VOOR MATERIELE WELSTAND HET VERWERVEN VAN DEZE WELSTAND BEDREIGT

Er bestaan méér overeenkomsten, dan men denkt, tussen de vervolmaking van de ziel en de bevrediging van de materiële behoeften. De lichamelijke behoeften van mensen en dieren zijn niet zo verschillend. Wat ons van de dieren onderscheidt, is het feit dat wij in staat zijn om onze primaire behoeften te overstijgen; net daardoor zijn we in staat om veel beter in deze behoeften te voorzien. Alles wat de ziel groter maakt, laat mensen toe om met meer succes in hun dagelijkse behoeften te voorzien; alles wat de ziel verlaagt, leidt tot algemene verzwakking. Mensen die zich louter tevreden stellen met het verwerven van materiële goederen, verliezen na verloop van tijd de vaardigheden die nodig zijn om deze goederen voort te brengen.

Hoofdstuk 17.

WAAROM HET IN TIJDEN VAN EGALISERING EN TWIJFEL BELANGRIJK IS, DE MENSELIJKE GRENZEN TE VERLEGGEN

Wanneer het geloof stevig is gevestigd, kunnen mensen zich gemakkelijk een doel voor ogen houden en zich allerlei opofferingen getroosten om dit doel te bereiken. Volkeren met een groot geloof zijn vaak in staat geweest grootse en duurzame zaken te verwezenlijken. Door zich op het hiernamaals te richten, ontdekten ze het geheim om hier op aarde succes te vinden. In de mate dat het geloof verdwijnt, kunnen mensen zich minder gemakkelijk doelen op lange termijn stellen. Eens ze zich niet meer bekommeren om wat er na hun dood gebeurt, zullen ze onverschillig worden ten aanzien van de toekomst. Wanneer ze de gewoonte verliezen om de verwezenlijking van hun doelstellingen pas op lange termijn te verwachten, zullen ze geneigd zijn om al hun verlangens zo snel mogelijk te bevredigen. Het lijkt erop, dat zodra mensen de hoop op het eeuwig leven verliezen, ze zich gedragen alsof het leven slechts één dag duurt. De vrees bestaat dat in tijden van twijfel mensen van het ene moment in het andere zullen leven, en niets meer zullen ondernemen dat lange en geduldige inspanningen vergt, of waarvan de resultaten pas op lange termijn zichtbaar worden.

Deze gevaren nemen toe wanneer dit verschijnsel zich voordoet in tijden van democratie. In een samenleving waar iedereen voortdurend van positie tracht te veranderen, waar er vrije concurrentie bestaat, waar fortuinen kunnen worden gemaakt en verloren, leeft iedereen slechts momentaan. Wanneer ongodsdienstigheid en democratie elkaar ontmoeten, hebben de wijsgeren en de regeerders tot taak de menselijke grenzen te verleggen. Zij moeten de mensen bijbrengen hoe ze, temidden van de voortdurende veranderingen, lange-termijn-doelstellingen kunnen bedenken en verwezenlijken. Ze moeten de mensen duidelijk maken dat slechts door niet toe te geven aan de duizend-en-één dagelijkse kleine verlokkingen, het mogelijk is het algemeen verlangen naar geluk te bevredigen. De regeerders moeten zich ervoor hoeden voorbeelden te stellen van gemakkelijk succes, van ambities die worden verwezenlijkt zonder dat er inspanningen voor werden geleverd.

De regeerders moeten de mensen duidelijk maken dat rijkdom, aanzien en macht slechts kunnen worden verworven op basis van volgehouden arbeid en dat zonder opofferingen niets duurzaam tot stand kan komen. Ik betwijfel niet dat door de mensen de gewoonte bij te brengen om aan de toekomst te denken, men hen, stap voor stap dichterbij brengt bij overtuigingen van religieuze aard. Het

enige middel dat toelaat het verlies van de religie te compenseren, brengt zo de mensheid, via een lange omweg, opnieuw bij het geloof.

Hoofdstuk 18.

WAAROM BIJ DE AMERIKANEN ALLE FATSOENLIJKE BEROEPEN EEN EERBARE REPUTATIE HEBBEN

Bij de democratische volkeren, waar iedereen werkt om in zijn behoeften te voorzien, staat arbeid hoog in aanzien. In aristocratische samenlevingen wordt niet zozeer de arbeid op zich, maar de arbeid die verricht wordt met het oog op winstbejag, misprezen. Arbeid wordt als eervol beschouwd, wanneer de drijfveer ambitie of deugdzaamheid is. In democratische samenlevingen, waar het streven naar welvaart algemeen is, komt iedereen er voor uit dat men arbeid levert, grotendeels omwille van de beloning die ertegenover staat.

Wanneer iedereen ervan overtuigd is dat arbeid een noodzakelijk onderdeel van het menselijk bestaan is en wanneer nagenoeg alle arbeid vanuit financiële overwegingen wordt geleverd, verdwijnt de kloof die eertijds tussen de verschillende beroepen bestond; zijn niet alle beroepen aan elkaar gelijk, ze hebben op zijn minst toch iets gemeenschappelijks. Dit verklaart waarom de Amerikanen zich niet minderwaardig voelen als ze werken; iedereen oefent immers een beroep uit. Ze voelen zich niet vernederd wanneer ze een loon ontvangen, vermits zelfs de president een bezoldigd ambtenaar is. In Amerika wordt elk fatsoenlijk beroep als eerbaar beschouwd.

Hoofdstuk 19.

WAAROM DE MEESTE AMERIKANEN IN DE NIJVERHEID WERKZAAM ZIJN

De landbouw lijkt te stagneren bij democratische volkeren; de voorkeuren en gewoonten die voortvloeien uit de gelijkjer wordende sociale verhoudingen, drijven de mensen naar de handel en de industrie. Wie zijn lot wil verbeteren, zal zich niet in de landbouw begeven, omdat men daar slechts traag fortuin verwerft. De democratie vermenigvuldigt niet alleen het aantal mensen dat een beroep zal uitoefenen, maar concentreert hen ook in specifieke beroepen. Wie zijn fortuin wil maken of vergroten, begeeft zich in de handel of in de nijverheid.

Nergens hebben handel en industrie zo'n snelle opgang gemaakt als in de Verenigde Staten. Wat me in Amerika echter het meest heeft getroffen, zijn niet de enkele grote industriële bedrijven, maar de talloze kleine ondernemingen. Nagenoeg alle Amerikaanse boeren combineren de landbouw met de handel, of hebben van de landbouw een louter commerciële zaak gemaakt. Vermits nagenoeg iedereen zich in de handel en industrie heeft begeven, is de samenleving uitermate gevoelig geworden voor marktschommelingen. Industriële en commerciële crises lijken mij eigen aan democratische samenlevingen. Men kan trachten dergelijke crisismomenten minder gevaarlijk te maken, maar men zal ze niet kunnen vermijden, omdat ze het gevolg zijn van de ingesteldheid van de burgers.

Hoofdstuk 20.

HOE DE INDUSTRIALISERING EEN NIEUWE ARISTOCRATIE IN HET LEVEN KAN ROEPEN

Men is tot de bevinding gekomen dat de productiviteit toeneemt wanneer arbeiders steeds weer dezelfde deeltaken uitvoeren, en dat de productie goedkoper wordt wanneer men ze concentreert in grotere en meer kapitaalkrachtige bedrijven. Een arbeider die uitsluitend en alleen de fabricatie van één onderdeel krijgt toegewezen, ontwikkelt een bijzondere vaardigheid met betrekking tot die bezigheid, maar verliest het overzicht over het volledige productieproces. Wat hij

wint aan efficiëntie, verliest hij aan creativiteit; naarmate hij zich als producent vervolmaakt, verschaalt zijn algemeen menselijke ontwikkeling. Wanneer een arbeider twintig jaar van zijn leven bezig is geweest met niets anders dan de vervaardiging van speldekoppen, zal zijn denken en zijn handelen daar de sporen van dragen. Hij heeft zijn menselijke zelfstandigheid opgeofferd aan zijn beroep; hij zit vast aan zijn specifieke vaardigheden en aan zijn maatschappelijke positie. Te midden van de algemene maatschappelijke mobiliteit werd hem zijn bewegingsvrijheid ontnomen.

De voortschrijdende industrialisering verlaagt de positie van de arbeiders en verheft die van de ondernemers. Kleine en weinig ontwikkelde ondernemers worden weggedrukt door meer kapitaalkrachtige en vindingrijke industriëlen. Naarmate de arbeidsverdeling zich doorzet, worden de arbeiders weerlozer, afhankelijker en beperkter in hun mogelijkheden. Terwijl de arbeiders dagelijks minder gebruik zullen kunnen maken van hun intellectuele vermogens, zullen de ondernemers zich aan steeds ruimere onderwerpen kunnen wijden. Na verloop van tijd zal de ene groep nog louter fysieke arbeid verrichten, terwijl de andere industriële imperia bestuurt. Tussen ondernemers en arbeiders zullen steeds minder gelijkenissen bestaan; de enen leven in volledige afhankelijkheid en hebben slechts te gehoorzamen, terwijl de anderen lijken voorbestemd om bevelen te geven.

Naarmate de samenleving democratiseert, worden in het industriële deel van de natie de verhoudingen merkwaardig genoeg aristocratischer. Het gaat echter om een nieuwsoortige aristocratie. Terwijl de armen steeds méér in een positie terecht komen waar ze niet meer uit raken, geldt hetzelfde niet voor de rijken. Voor hen is er veel méér mobiliteit: sommigen verliezen hun bezit, anderen zullen zich uit de industrie terugtrekken nadat ze fortuin hebben gemaakt. De rijken vormen ook geen gesloten corps met een eigen traditie en een gemeenschappelijk leefpatroon. De band tussen arbeiders en ondernemers is smaller en onpersoonlijker dan in aristocratische samenlevingen; tussen beiden bestaan geen andere verplichtingen dan deze die voortvloeien uit het arbeidscontract.

DEEL DRIE

De invloed van de democratie op het leefpatroon

Hoofdstuk 1.

HOE DE ZEDEN VERZACHTEN NAARMATE DE MAATSCHAPPELIJKE VERHOUDINGEN GELIJKER WORDEN

Er zijn verschillende factoren die ertoe bijdragen dat de zeden van een volk verzachten. De egalisering van de sociale verhoudingen oefent echter de grootste invloed uit. Wanneer de posities in een samenleving vastliggen op basis van beroep en afkomst, vormen de leden van die verschillende groepen als het ware een familie waarbinnen een sterke verbondenheid bestaat. Tussen die groepen zijn de verschillen echter bijzonder groot. Elke groep heeft zijn opvattingen, rechten, zeden en gewoonten; mensen denken en voelen zelfs op een andere manier, zodat het lijkt alsof ze tot verschillende soorten behoren. Dit maakt het voor hen zo moeilijk om te begrijpen wat er in anderen omgaat, of deze anderen te beoordelen met de maatstaven die ze tegenover zichzelf hanteren.

De middeleeuwse kroniekschrijvers, die zelf tot de adel behoorden, konden achteloos en zonder een spier te vertrekken, melding maken van slachtpartijen onder het gewone volk, maar konden hun tranen niet bedwingen wanneer ze de dood van een edelman beschreven. De kroniekschrijvers waren geenszins koud of harteloos; het lijden van het volk beroerde hen niet omdat ze zich eenvoudigweg geen beeld konden vormen van mensen die zo verschillend waren van henzelf. Men mag niet vergeten dat deze ongevoeligheid nog algemeen was in zeer recente periodes. Wanneer men de briefwisseling van Mme de Sévigné doorneemt en leest hoe ze haar dochter zonder de minste emotie vertelt over het ophangen en radbraken van opstandige Bretoense burgers, dan zou men geneigd zijn te denken dat men te maken heeft met een egoïstische en wrede vrouw. Het punt is eerder dat Mme de Sévigné zich niet kon voorstellen wat lijden betekende voor iemand die niet tot de adel behoorde.

De kwestie is niet zozeer dat wij gevoeliger zijn geworden dan onze voorouders; de zaak is eerder dat wij onze gevoeligheid uitstrekken over een breder terrein.

Wanneer de scheidslijnen tussen de mensen verdwijnen, zullen mensen elkaar dezelfde gevoelens toeschrijven. Wanneer ze iemand zien lijden, zullen ze als het ware aan den lijve voelen wat de andere doormaakt. In tijden van democratie zal het inlevingsvermogen en het mededogen van de mensen zich uitstrekken over al hun medemensen. Ze zullen anderen niet onnodig pijn berokkenen en wanneer ze, zonder zichzelf te grote opofferingen te moeten getroosten, het leed van hun medeburgers kunnen verzachten, zullen ze niet nalaten dat te doen.

De Amerikanen die van het egoïsme omzeggens hun sociale en politieke filosofie hebben gemaakt, tonen zich niet minder gevoelig voor medelijden. Nergens wordt de strafwet met méér zachtheid toegepast dan in de Verenigde Staten. Het feit dat deze medemenselijkheid het gevolg is van de onderlinge gelijkheid, en niet van beschaving of ontwikkeling, wordt bewezen door het feit dat ze zich niet uitstrekt tot de slaven; zij worden omwille van hun ongelijke situatie immers niet gezien als behorend tot dezelfde mensensoort. Wat ten aanzien van individuen geldt, gaat ook op voor naties. Wanneer naties zich met betrekking tot hun opvattingen, geloof, wetten of gebruiken, fundamenteel verschillend beschouwen van andere naties, zullen ze bij een eventueel conflict geen scrupules voelen om alle menselijke gevoelens achterwege te laten. In de mate dat de verschillen tussen de volkeren verdwijnen, zullen ze ook gevoeliger worden voor elkaars gedrag.

Hoofdstuk 2.

HOE DE DEMOCRATIE DE DAGELIJKSE CONTACTEN VAN DE AMERIKANEN EENVOUDIGER EN GEMAKKELIJKER MAAKT

Twee Engelsen die elkaar aan het andere uiteinde van de wereld tegenkomen, zullen er nog zorg voor dragen, afstand te bewaren. Om dit verschijnsel te begrijpen, moet men de aard van de Engelse samenleving analyseren. In een samenleving waar de posities louter op basis van afkomst worden toegewezen, weet iedereen precies welke plaats hij in de maatschappelijke rangorde inneemt. Tussen de standen zal niet veel contact bestaan. In die gevallen waar mensen van verschillende standen elkaar ontmoeten, zal zulks weinig problemen geven, vermits alle betrokkenen weten waaraan ze zich kunnen verwachten.

Wanneer de posities echter op basis van rijkdom worden verworven, zijn de verhoudingen veel minder duidelijk en is het vaak niet meer mogelijk om op het eerste gezicht iemands maatschappelijke rang te herkennen. Mensen zullen heimelijke pogingen ondernemen om aansluiting te vinden bij de hogere standen, als gevolg waarvan deze laatsten de toegang tot hun rangen zullen trachten af te sluiten. In een samenleving als de Engelse, waar men niet meer op het eerste gezicht kan zeggen welke de positie is van de mensen met wie men in contact komt, zal iedereen op zijn hoede zijn en afstand trachten te bewaren. In de Verenigde Staten, waar nooit voorrechten op basis van geboorte hebben bestaan en waar de rijkdom geen bijzondere rechten verleent, verloopt het contact tussen onbekenden heel wat vlotter.

Hoofdstuk 3.

WAAROM DE AMERIKANEN IN DEN VREEMDE ZO LICHTGERAAKT ZIJN

In aristocratische samenlevingen is de wijze waarop mensen met elkaar omgaan aan vastomlijnde conventies onderworpen; de etiquette is er verheven tot een wetenschappelijke discipline. De regels van wellevendheid die de hoogste standen hanteren, vormen een ingewikkelde code op basis waarvan ook andere standen zich specifieke gedragsregels vormen. Als de standen verschillen vervagen en mensen van verschillende afkomst en opleiding zich door elkaar bewegen, worden de wellevendheidsregels minder duidelijk en weegt ook de sanctie op overtredingen minder zwaar; mensen hechten meer belang aan de bedoelingen van handelingen, dan aan de vormen waaronder ze worden gesteld. Zo hechten de Amerikanen aan allerlei blijken van achting en respect niet zo'n grote waarde; ze gedragen zich minder hoffelijk, maar eenvoudiger en directer.

Het feit dat er in de Verenigde Staten zo weinig onderscheid bestaat tussen de klassen, maakt dat de Amerikanen zich niet verplicht achten om bepaalde welvoegelijkheidsregels in acht te nemen. De maatschappelijke verhoudingen maken dat de Amerikanen niet zo lichtgeraakt zijn. Amerikanen van alle klassen ontmoeten elkaar voortdurend in het kader van activiteiten waar het er om gaat, gemeenschappelijke belangen te behartigen. Ze storen zich weinig aan kleine

inbreuken op de etiquette die, wanneer ze zich erdoor gekrenkt zouden voelen, de gezamenlijke ondernemingen kunnen doen spaak lopen.

Het opmerkelijke is echter dat diezelfde Amerikanen die zich thuis zo onverstoorbaar gedragen, in Europa een dergelijke lichtgeraaktheid aan de dag leggen. De verklaring ligt in de sociale verschillen die in Europa zijn overgebleven en waar de Amerikanen geen raad mee weten, omdat niets in hun land hen erop voorbereidt. De Amerikanen zijn in Europa onzeker over hun precieze sociale positie en dit hindert hen in hun gedragingen. Voortdurend zijn ze ervoor bevreesd dat ze niet zullen kunnen rekenen op het respect dat hen toekomt; overal menen ze kwetsende toespelingen te herkennen. Ze waken erover, tegen geen enkele regel van de etiquette te zondigen en verdragen het niet wanneer men tegenover hen deze regels niet even nauwgezet respecteert; precies door hun onzekerheid komt hun gedrag vaak als hautain of gereserveerd over. Uit vrees om voor een modale burger versleten te worden, spreiden ze hun rijkdom zo ostentatief mogelijk ten toon.

Hoofdstuk 4.

GEVOLGTREKKINGEN UIT DE DRIE VORIGE HOOFDSTUKKEN

Wanneer mensen spontaan medelijden voelen met medeburgers die door het onheil zijn getroffen, wanneer ze gemakkelijk en zonder plichtplegingen met elkaar omgaan, dan spreekt het vanzelf dat ze elkaar wederzijds zullen helpen wanneer dat nodig is. Wanneer een Amerikaan beroep doet op de medewerking van anderen, dan wordt dit verzoek meestal entoesiast ingewilligd. De Amerikanen die zich vaak zo ongemanierd gedragen, betonen zich nooit ongevoelig voor een medeburger die hulpbehoevend is. Ik meen dat dit niet indruist tegen het individualisme dat ik eerder aan de Amerikanen toeschreef.

De gelijkheid inzake levensomstandigheden confronteert de mensen terzelfdertijd met hun zelfstandigheid en met hun kwetsbaarheid; iedereen staat op eigen benen, maar kan door duizend-en-één tegenslagen worden getroffen. De ervaring leert hen dat ze vroeg of laat beroep zullen moeten doen op de hulp van anderen. In Europa zien we hoe de leden van beroepsgroepen elkaar vrijwillig wederzijdse bijstand garanderen. Het feit dat ze aan dezelfde gevaren zijn bloot-

gesteld, overtuigt hen van de noodzaak van wederzijdse ondersteuning, hoe egoïstisch ze voor de rest ook mogen zijn. Tussen hen bestaat een stilzwijgende overeenkomst dat ieder van hen, wanneer dat nodig zou zijn, een beroep zal kunnen doen op de steun van de anderen. Het volstaat dit verschijnsel van één beroepsgroep te transponeren naar een ganse natie en we hebben een verklaring voor het op het eerste gezicht tegenstrijdige gedrag van de Amerikanen. Tussen de burgers van een democratische natie bestaat een gelijkaardige overeenkomst. Elk van hen weet zich kwetsbaar, zodat ze zowel vanuit hun eigenbelang als vanuit hun gevoelens van sympathie, bereid zijn elkaar wederzijdse bijstand te verlenen. Hoe gelijkjer de verhoudingen tussen de mensen worden, hoe meer deze ingesteldheid zich zal veralgemenen.

Hoofdstuk 5.

HOE DE DEMOCRATIE DE VERHOUDINGEN TUSSEN MEESTERS EN DIENAARS HEEFT GEWIJZIGD

Tot hiertoe is er nooit een samenleving geweest waar geen rijken en armen bestonden en, als gevolg daarvan, geen meesters en dienaars. Ook de democratie zal hieraan geen einde maken, maar wel veranderingen teweegbrengen in hun onderlinge verhoudingen. In een aristocratische samenleving vormen de dienaars een specifieke stand waarbinnen zich een specifieke hiërarchie met vaste posities heeft ontwikkeld. Het feit dat het een gesloten groep vormt, maakt dat er specifieke regels, opvattingen en gewoonten ontstaan en dat er zich ook een eigen eergevoel en beroepstrots heeft ontwikkeld. Vaak blijven dezelfde families generatie op generatie in dienst bij dezelfde aristocratische familie. Hoewel beide klassen strikt van elkaar gescheiden blijven, ontwikkelt zich zo een merkwaardige verwantschap waardoor de meesters hun dienaars als een (weliswaar ondergeschikt en secundair) deel van zichzelf beschouwen en ook de dienaars zich volledig identificeren met de persoon van hun meesters.

Met het gelijkjer worden van de sociale verhoudingen verdwijnen de traditionele meesters en dienaars. Het voortdurend verschuiven van de maatschappelijke posities maakt dat er wel een klasse van meesters en een klasse van dienaars bestaat, maar ook dat het om categorieën gaat waarbinnen onophoudelijk indi-

viduele mobiliteit plaatsvindt. Zo verdwijnen de overgeërfde verhoudingen, gebruiken en opvattingen; de individuen die als dienaars werken, onderscheiden zich in niets van hun medeburgers, zelfs niet van hun meesters. De relatie tussen meesters en dienaars wordt bepaald via een contract tussen gelijken, die buiten de contractuele verbintenis ook gelijken blijven. De vroegere onoverbrugbare kloof tussen meesters en dienaars is verdwenen, maar ook de gevoelens van verbondenheid die eertijds bestonden.

Hoofdstuk 6.

HOE DE DEMOCRATIE ERTOE BIJDRAAGT DAT DE PACHTPRIJZEN STIJGEN EN DE DUUR VAN DE PACHTOVEREENKOMSTEN KORTER WORDT

Ook in een democratie zullen er grondbezitters en pachters zijn; de verhoudingen tussen beide zullen evenwel veranderen. In aristocratische samenlevingen wordt de pachtovereenkomst niet alleen in geld uitgedrukt, maar ook in dienstbaarheden en verbintenissen tot wederzijdse bijstand. In democratische samenlevingen is de financiële transactie de enige band die tussen pachter en grondbezitter bestaat.

Sinds vijftig jaar zijn in Europa de pacht prijzen aan het stijgen. Ik geloof niet dat de vooruitgang die landbouw en industrie in dezelfde periode hebben geboekt, volstaan om dit verschijnsel te verklaren. Ik meen dat men de oorzaak moet zoeken in de democratische instellingen en hartstochten die zich in Europa hebben doorgezet. De verhoudingen tussen pachters en grondbezitters zijn zakelijker geworden; landeigenaars zullen niet aarzelen om gronden te verkopen wanneer een goede prijs wordt geboden. Regelmatig heb ik grote landeigenaars horen beweren dat ze veel meer profijt uit hun gronden weten te trekken dan hun voorouders. Ze vergeten echter dat ze terzelfdertijd aan macht en invloed hebben verloren, omdat de band werd verbroken die vroeger tusen grondbezitters en pachters bestond. Een aristocratie die de steun van het volk verliest, is als een boom waarvan de wortels zijn afgestorven; hoe hoger de boom, hoe groter de kans dat hij bij de eerste storm zal omwaaien.

Er is nog een gegeven waaraan men kan merken dat er zich een democratische revolutie voltrekt. In de middeleeuwen werden de gronden verpacht voor eeuwig, of alleszins voor een heel lange termijn. Toen geloofde men nog in de onsterfelijkheid van de families en in de continuïteit van de bestaande verhoudingen. Nu de maatschappij voortdurend in beweging is, ervaren zowel de grondbezitters als de pachters een instinctieve afkeer van verbintenissen op lange termijn. Ze vrezen dat ze op een bepaalde dag de gevangene zullen zijn van afspraken waarvan ze vandaag profiteren, maar die niet noodzakelijk ook in de toekomst nog in hun belang zullen zijn.

Hoofdstuk 7.

DE INVLOED VAN DE DEMOCRATIE OP DE LONEN

Naarmate de sociale verschillen worden uitgevlakt, naarmate erfelijke rijkdom en armoede verdwijnen, wordt ook de kloof tussen werkgevers en werknemers kleiner. Werknemers worden bewust van hun rechten en stellen hogere verwachtingen aan hun toekomst. Ze werpen een begerig oog op de winsten van hun werkgever en trachten hun arbeid zo duur mogelijk te verkopen. Ik geloof dat op termijn de balans tussen werknemers en werkgevers in het voordeel van de eersten zal omslaan; door de hoge lonen die ze weten af te dwingen, worden ze onafhankelijker van hun specifieke patroon en zijn ze in staat om werk te weigeren wanneer ze daar niet toereikend voor worden betaald. Zo beschikken de Franse landarbeiders meestal zelf over enkele lapjes grond, wat hen toelaat hun arbeidskracht niet te verkopen wanneer het geboden loon te laag ligt. Ik meen dat de gestage stijging van de bezoldigingen kenmerkend is voor democratische samenlevingen.

Er is evenwel één en wel zeer ongelukkige uitzondering op deze regel. Eerder beschreef ik hoe men in de industrie nieuwe aristocratische verhoudingen kan verwachten. Vermits het aantal ondernemers dat over genoeg kapitaal beschikt om een moderne industrie op te starten eigenlijk zeer beperkt is, gaat het hier om een kleine groep werkgevers met gelijklopende belangen. Het aantal werknemers dat wordt aangelokt door de hoge lonen die de industrie in tijden van economische welvaart betaalt, is zeer groot. Eens deze arbeiders in de

industrie zijn gestapt, is het voor hen zeer moeilijk om daar weer uit te raken, omdat ze de vaardigheden verliezen die hen geschikt maken voor andere beroepen. Ze zijn volledig afhankelijk van hun patroon en zullen zich eventuele loonsverlagingen moeten laten welgevallen, omdat er voor hen geen alternatieven of uitwegen bestaan. In de industrie zullen de lonen op termijn de neiging vertonen te dalen.

Hoofdstuk 8.

DE INVLOED VAN DE DEMOCRATIE OP DE FAMILIE

Het is iedereen opgevallen dat zich binnen de familie nieuwe verhoudingen hebben ontwikkeld, waarbij de afstand die vroeger tussen vaders en zonen bestond, is verkleind en waardoor het gezag van de vader afneemt. In de Verenigde Staten is de familie, in de aristocratische zin van het woord, verdwenen. Slechts tijdens de eerste levensjaren is het gezag van de vaders over hun kinderen absoluut. Zodra de jonge Amerikanen man worden, staan ze voor alles op eigen benen. Het is belangrijk te onderstrepen dat het om een proces gaat waarmee beide partijen instemmen en dat volledig in de lijn ligt van de democratische omwenteling die de samenleving doormaakt.

In een aristocratische en hiërarchisch georganiseerde samenleving richt de macht zich nooit rechtstreeks tot het geheel van de geregeerden, maar tot enkelen die als hoofd van de groeperingen optreden. Zo handelt de vader naar buiten toe namens de familie. In een democratie staan allen op gelijke voet en is er geen behoefte aan tussenpersonen; voor de wet bestaan er geen verschillen tussen vaders en hun volwassen zonen. Waar de verhoudingen ongelijk zijn, groeit het aanzien van de hoger geplaatsten; als de verhoudingen gelijkjer worden, verdwijnen ook de voorrechten, gebruiken en opvattingen die vroeger rond de positie van hoger geplaatsten waren gegroeid. Eertijds was de vader binnen de familie diegene die de traditie belichaamde, de gebruiken interpreteerde en het laatste woord had betreffende zeden en gewoonten. Wanneer mensen de stelregel gaan huldigen dat men bovenal zijn eigen inzichten moet volgen, wordt ook dit gezag aan de vader onttrokken.

Het erfrechtstelsel en de opdeling der familiedomeinen hebben het meest bijgedragen tot de gewijzigde verhoudingen tussen vaders en zonen. Waar vaders en zonen samenleven op een klein domein en samen het beheer van de goederen op zich nemen, ontstaat tussen hen een intieme band die het gezag minder absoluut maakt. Vermits de klasse van de kleine eigenaars de toon aangeeft in een democratische samenleving, zal deze ingesteldheid zich veralgemenen. Waar de macht aan de aristocratie ontsnapt, dringt de gelijkheid ook de familiale kring binnen. Of de samenleving daar slechter van wordt weet ik niet, maar ik meen dat deze veranderingen alleszins de individuen ten goede komen. In de mate dat de opvattingen en wetten democratischer worden, zullen de verhoudingen tussen vaders en zonen intiemer en zachter worden. Hun relatie zal niet langer steunen zijn op regels en autoriteit, maar op vertrouwen en affectie; naarmate de sociale band versoepelt, worden de natuurlijke banden sterker aangehaald.

Ook de verhoudingen tussen de kinderen zijn aan veranderingen onderhevig. In aristocratische samenlevingen bestaat een strikte rangorde; op basis van leeftijd en geslacht nemen de verschillende kinderen een bepaalde plaats in, waar specifieke voorrechten bijhoren. De democratie heeft de meeste van deze verschillen weggewerkt. Eertijds viel het grootste deel van de erfenis de oudste zoon ten deel. Hij nam een superieure positie in ten aanzien van zijn jongere broers, maar had tot taak over het welzijn van zijn familieleden te waken. Tussen de leden van eenzelfde familie bestonden duidelijke rechten en plichten, maar weinig persoonlijke banden. In democratische families zijn alle kinderen gelijk. Het feit dat ze op gelijke voet worden opgevoed maakt dat tussen hen meer intieme banden ontstaan. Hun verwantschap is minder gestoeld op belangen en meer op wederzijdse sympathie. De democratie verdeelt hun erfenis, maar brengt hun zielen dichter bij elkaar.

Hoofdstuk 9.

OVER DE OPVOEDING VAN DE MEISJES IN DE VERENIGDE STATEN

In elke samenleving zijn het de vrouwen die de toon zetten als het over de zeden en gewoonten gaat. Alles wat op één of andere manier van invloed is op de positie en de opvattingen van de vrouw heeft dan ook groot politiek belang. In alle

protestantse naties is de positie van de meisjes veel zelfstandiger dan in katholieke landen. In de Verenigde Staten, waar deze protestantse erfenis zich heeft vermengd met een vrije grondwet en democratische sociale verhoudingen, is de zelfstandigheid van de meisjes het grootst. Jonge Amerikanen vertonen dan ook niet die onvolwassen terughoudendheid en onwetendheid die men in Europa aantreft. In plaats van meisjes onwetend te houden van de gevaren die hen in de wereld kunnen bedreigen en hen voor te bereiden op een teruggetrokken en afgesloten bestaan, wordt de Amerikaanse meisjes geleerd in zichzelf en in hun redelijke vermogens de kracht te vinden om zich te weer te stellen.

De Amerikanen hebben ook hier weer alles in het werk gesteld opdat de zelfstandigheid zich tegen zichzelf in bescherming zou kunnen nemen. Ik weet dat een dergelijke opvoeding niet zonder gevaren is. De grote nadruk op zelfstandigheid en vrije oordeelsvorming kan ertoe leiden dat meisjes zich eerder tot oprechte maar koude vrouwen ontwikkelen, dan tot zachte en aangename echtgenotes. Ik meen echter dat men dit gevaar moet durven trotseren in het licht van de veel belangrijker uitdaging waar de samenleving voor staat: het is van het grootste belang dat vrouwen door middel van een democratische opvoeding worden voorbereid op de gevaren die het democratisch leefpatroon voor hen inhoudt.

Hoofdstuk 10.

DE AMERIKAANSE MEISJES ALS ECHTGENOTES

Er komt een einde aan de zelfstandigheid van de Amerikaanse meisjes wanneer ze in het huwelijk treden. De verplichtingen die men de Amerikaanse echtgenotes oplegt zijn vaak strikter dan elders het geval is. Deze tegenstrijdigheid is misschien minder vreemd dan het op het eerste zicht lijkt. Religieuze volkeren en industriële naties nemen het huwelijk uitermate ernstig. De enen zien in de deugdzzaamheid van de vrouw de beste garantie voor de zuiverheid van de zeden en gewoonten; de anderen een waarborg voor een geordend en welvarend huishoudelijk bestaan. Het feit dat de Amerikanen deze beide eigen-

schappen verenigen, heeft tot gevolg dat zij zeer hoge eisen aan hun echtgenotes stellen en van hen grote opofferingen verwachten.

De Amerikaanse publieke opinie eist van de vrouwen dat zij zich opsluiten in de huiselijke kring en zich uitsluitend met hun huishoudelijke verplichtingen bezig houden, op straffe van het verlies van hun goede naam en faam. Amerikaanse meisjes zijn zich hiervan bewust wanneer ze hun debuut in de wereld maken. Ze putten uit de zelfstandigheid die ze doorheen hun opvoeding hebben verworven, de kracht om zich te onderwerpen aan de eisen van de samenleving. Deze zelfstandigheid, wilskracht en doorzettingsvermogen komen ook van pas in het latere huwelijksleven; het zijn immers de Amerikaanse vrouwen die de gezinnen overeind houden doorheen de periodes van voor- en tegenspoed, doorheen de avontuurlijke ondernemingen die zo kenmerkend zijn voor de Amerikaanse pioniers.

Hoofdstuk 11.

HOE IN DE VERENIGDE STATEN DE GELIJKHEID BIJDRAAGT TOT HET INSTANDHOUDEN VAN DE GOEDE ZEDEN

Sommigen hebben beweerd dat er een verband bestaat tussen de zedelijkheid van een natie en de klimaatzone waartoe die natie behoort. Deze materialistische doctrine wordt niet door de feiten bevestigd; dezelfde volkeren hebben zich doorheen hun geschiedenis immers zowel kuis als losbandig gedragen. De goede zeden van een natie heeft meer te maken met de sociale verhoudingen en politieke instellingen, dan met de natuur van het land. Iedereen die de Verenigde Staten heeft bezocht is het er over eens dat de zeden er strenger zijn dan elders. Men kan hiervoor verklaringen zoeken in de natuur van het land, in raskenmerken of in de religie; geen van deze verklaringen is echter overtuigend, vermits ze de oorzaak zoeken in zaken die niet specifiek Amerikaans zijn. Ik meen dat we de verklaring moeten zoeken in de gelijkheid en de instellingen die daaruit voortvloeien. Het gelijker worden van de verhoudingen is misschien niet voldoende om een zekere regelmaat in de zeden te garanderen, maar vergemakkelijkt en versterkt deze stabiliteit.

Bij aristocratische volkeren bestaan tussen man en vrouw op basis van afkomst of rijkdom soms zulke verschillen, dat een eventuele verbintenis alleen maar vluchtig en clandestien kan zijn. Waar de verhoudingen gelijkjer worden vallen de kunstmatige drempels tussen mannen en vrouwen weg en kan elke verbintenis in principe tot een huwelijk leiden. Wanneer huwelijken gearrangeerd worden bestaat er vanzelfsprekend meer begrip voor illegitieme liefdesaffaires; waar daarentegen man en vrouw op basis van een vrije keuze tot het huwelijk besluiten, is de publieke opinie veel minder tolerant ten aanzien van overspelige liefdes. De Amerikanen beschouwen het huwelijk als een contract waar beide partijen zich moeten aan houden, omdat ze op voorhand konden weten waaraan ze zich moesten verwachten en ze hun instemming uit vrije wil hebben gegeven. In aristocratische samenlevingen heeft een huwelijk vaak eerder tot doel bezittingen dan personen te verenigen; de geest van het contract laat dan in zekere zin toe dat de echtelieden hun liefdesleven buiten de huwelijksband laten plaatsvinden.

Onze voorvaders hadden gemerkt dat huwelijken die op basis van liefde worden gesloten vaak niet zo'n gelukkige afloop kenden en besloten daaruit dat het beter was zich bij het sluiten van een huwelijksverbintenis door andere overwegingen te laten leiden. Wanneer in een aristocratische samenleving een man en een vrouw zich met elkaar verenigen over de standenverschillen heen, moeten ze de familiebanden verbreken en de tradities, de gewoonten en de publieke opinie trotseren. Het resultaat is dat ze uiteindelijk alleen komen te staan. Men kan in zo'n geval het eventuele mislukken van het huwelijk dan ook moeilijk enkel en alleen op rekening van de gemaakte vrije keuze schrijven. De enigen die een dergelijke breuk met hun omgeving aandurven, zijn vaak mensen die van nature al eerder avontuurlijk zijn aangelegd; een eigenschap die weinig bevorderlijk is voor de stabiliteit van de huwelijksband. Wanneer echter in een samenleving al deze drempels die het maken van een vrije keuze bemoeilijken worden weggevoerd, is er geen enkele reden om te vermoeden dat huwelijken die op deze basis worden gesloten niet meer succes zouden kennen.

Het gelijkjer worden van de verhoudingen neutraliseert ook een aantal gevaren die de huwelijksband kunnen bedreigen. Het nivelleren van de fortuinen maakt dat ongeveer alle mannen een beroep moeten uitoefenen en dat de vrouwen genoodzaakt zijn zich met huishoudelijke taken bezig te houden. Op deze manier ontstaat een scheiding tussen de geslachten en wordt een zakelijke en ernstige levenshouding bevorderd. De gelijkheid stuurt de verbeelding in veilige banen; men vindt geen mensen die minder tot dromen geneigd zijn of die zich minder gauw tot niet productieve bespiegelingen zullen laten verleiden dan de Amerika-

nen. Zij zullen dan ook niet gauw op zoek gaan naar hevige en grillige emoties die hun bestaan door elkaar kunnen gooien.

Hoofdstuk 12.

HOE DE AMERIKANEN DE GELIJKHEID TUSSEN MAN EN VROUW BEGRIJPEN

Ik geloof dat de maatschappelijke veranderingen als gevolg waarvan de verhoudingen tussen vaders en zonen, meesters en dienaren en, algemeen, superieuren en ondergeschikten, gelijkjer worden, zich ook zullen doorzetten in de verhouding tussen de geslachten. Men moet in deze kwestie, waarover zoveel misverstanden bestaan, opletten dat men niet verkeerd begrepen wordt. Er zijn mensen die alle verschillen tussen mannen en vrouwen willen wegwerken door hen dezelfde functies, rechten en plichten op te leggen of door hen in alle maatschappelijke sferen op dezelfde leest te schoeien. Ik meen dat een dergelijke gelijkschakeling beide geslachten in hun waarde aantast.

De Amerikanen hebben de gelijkheid tussen man en vrouw op een andere manier begrepen. Zij gaan er van uit dat, vermits de natuur zo grote verschillen heeft aangebracht in de fysieke en morele constitutie van man en vrouw, het duidelijk in haar bedoeling heeft gelegen dat beide geslachten deze verschillende faculteiten zouden aanwenden. Vooruitgang bestaat er dan niet in dat beiden zich in dezelfde richting ontwikkelen, maar dat elk geslacht zijn specifieke capaciteiten optimaal tot ontplooiing kan brengen. De Amerikanen hebben nauwkeurig de taken van man en vrouw verdeeld, opdat op het niveau van de samenleving een optimaal resultaat wordt bereikt. In de Verenigde Staten houden beide geslachten gelijke tred, maar gaan ze ieder een eigen richting uit.

De Amerikanen hebben ook nooit beweerd dat het omvergooien van de autoriteit binnen het huwelijk en het huishouden de noodzakelijke consequentie van de democratische principes vormt. Zij menen dat elk samenlevingsverband om redenen van efficiëntie behoefte heeft aan een leider en dat de natuurlijke leider binnen het huwelijk de man is. De Amerikanen ontzeggen de echtgenoot niet het recht om beslissingen te nemen voor zijn echtgenote; democratie bestaat er volgens hen immers niet in dat men elke vorm van machtsuitoefening afschaft,

maar dat men streeft naar controle en legitimiteit. Ik had in de Verenigde Staten de indruk dat deze regeling beide geslachten beviel. De Amerikanen respecteren de intellectuele capaciteiten van hun echtgenotes. Zij beschouwen, zoals in Europa het geval is, hun vrouwen dan ook niet als aantrekkelijke, maar minder begaafde wezens.

Men treft in de Verenigde Staten niet die dubbele moraal aan waarbij een bepaalde handeling, afhankelijk of ze door mannen of vrouwen is gesteld, een deugd dan wel een ondeugd kan zijn. Voor de Amerikanen is de verleider net zo eerloos als zijn slachtoffer. De Amerikanen behandelen hun vrouwen met minder plichtplegingen dan de Europeanen, maar bewijzen in hun gedrag dat ze hen respecteren. Aantastingen van de eerbaarheid van de vrouw worden zowel door de publieke opinie als door de wet met de strengste straffen beteugeld.

De Amerikanen geloven niet dat man en vrouw het recht en de plicht hebben om dezelfde dingen te doen, maar hebben een gelijk respect voor de rol van beiden. Zij beschouwen beide geslachten als evenwaardig, zij het elk met een specifieke lotsbestemming. Hoewel ze er van uitgaan dat beiden kwaliteiten als moed en intelligentie niet in dezelfde richting moeten ontwikkelen, betwijfelen ze geen moment dat beide geslachten in dezelfde mate over deze en andere eigenschappen beschikken. De Amerikanen die op maatschappelijk vlak de ondergeschiktheid van de vrouw in stand hebben gehouden, maken op moreel en intellectueel vlak geen onderscheid tussen beide geslachten; hierin lijkt mij de werkelijke vooruitgang te schuilen.

Hoofdstuk 13.

HOE DE GELIJKHEID DE AMERIKANEN IN EEN GROOT AANTAL KLEINE GEMEENSCHAPPEN VERDEELT

Men is geneigd te geloven dat onder de invloed van de democratie mensen in hun particulier en publiek leven meer en meer op elkaar zullen betrokken worden en gedwongen worden een meer gemeenschappelijk bestaan te leiden. Ik meen dat men zich een verkeerd beeld heeft gevormd van wat het gelijker worden van de verhoudingen inhoudt.

Er is geen maatschappelijke of wettelijke toestand denkbaar die mensen zo gelijk maakt dat opvoeding en omstandigheden geen verschillen tussen hen zouden laten ontstaan. Deze verschillen tussen de mensen zullen maken dat, hoewel ze zich er van bewust zijn dat ze bepaalde zaken in gemeenschappelijk verband moeten regelen, hun hart toch steeds uitgaat naar die zaken die hen specifiek interesseren. Geen enkele wetgever zal kunnen vermijden dat mensen steeds weer zullen weten te ontsnappen aan het keurslijf waarin men hen wil opsluiten. Voortdurend zullen ze in de marge van de samenleving kleine particuliere verbanden van gelijkgestemden oprichten. Zo vallen de Amerikanen, die zich gemakkelijk verenigen in het kader van politieke vergaderingen of rechtbanken, tezelfdertijd in het particuliere leven uiteen in talloze kleinere verbanden van zeer diverse aard. Iedereen erkent zonder problemen zijn medeburgers als gelijken, maar laat slechts enkelen van hen toe tot zijn vriendenkring.

Zulks lijkt me natuurlijk. Naarmate de kring van het publieke leven groter wordt, mag men er zich aan verwachten dat die van het privé-leven kleiner wordt. In plaats van te vrezen dat mensen in democratische samenlevingen zullen eindigen in een volledig gemeenschappelijk bestaan, voorzie ik eerder dat ze zich uiteindelijk in steeds kleinere klikjes opsluiten. In aristocratische samenlevingen vormen de verschillende standen gesloten werelden waar men niet kan uit ontsnappen of in binnendringen. De grote overeenkomsten die binnen de standen bestaan, brengen mensen die eenzelfde positie innemen gemakkelijk samen. Wanneer echter de wetten en gewoonten wegvallen op basis waarvan mensen regelmatige contacten onderhouden, blijft slechts de toevallige overeenkomst op basis van opvattingen en voorkeuren over om banden tussen mensen te scheppen; het resultaat is dat er ontelbare kleine particuliere verbanden zullen ontstaan.

In democratische samenlevingen, waar de burgers fundamenteel niet veel van elkaar verschillen, ontstaat een grote hoeveelheid artificiële en toevallige classificaties op basis waarvan iedereen zich van de anderen tracht te onderscheiden, uit angst om zich in de massa te verliezen. Ik meen dat zulks onvermijdelijk is. Men kan de instellingen veranderen, maar niet de aard van de mens. Welke inspanningen men zich ook getroost om mensen gelijk te schakelen; de individuele trots zal mensen er toe brengen zich op één of andere wijze van de anderen te onderscheiden.

Hoofdstuk 14.

ENKELE OVERWEGINGEN OMTRENT DE MANIEREN VAN DE AMERIKANEN

Niets lijkt op het eerste zicht minder belangrijk dan de uiterlijke vorm van menselijke handelingen; er is echter niets waar mensen in de praktijk meer belang aan hechten. Mensen wennen aan alles, behalve aan het leven in een samenleving waar men andere manieren dan de hunne heeft. De invloed van het politieke bestel op de manieren vormt dus een onderwerp dat het bestuderen waard is.

Er wordt van mensen gezegd dat ze goede manieren hebben, wanneer ze zich gedragen zoals bij hun positie mag worden verwacht. In een democratie, waar alle posities voortdurend veranderen, is het vanzelfsprekend dat, gemeten aan deze maatstaf, het gedrag vaak tekort zal schieten. De sociale mobiliteit verhindert ook dat er overeenstemming groeit omtrent een bepaalde code van wellevendheid. Iedereen is dus op zichzelf aangewezen om zijn weg te vinden in het sociale verkeer. Vandaar dat er op dit terrein steeds een zekere onsamenhangendheid zal bestaan.

Er vallen niettemin ook een aantal goede dingen te zeggen over de wellevendheid van de democratische volkeren. In aristocratische samenlevingen trachten alle standen, meestal op potsierlijke wijze, de gedragingen van de hoogste stand te imiteren. In een democratie, waar geen model van goede manieren meer bestaat, blijft men alleszins van dit belachelijke spektakel gespaard. In een democratie vindt men misschien niet de verfijning, maar ook niet de botheid, die men aantreft in aristocratische samenlevingen. Het feit dat het niet meer mogelijk is om een precieze wellevendheidscode samen te stellen heeft nadelen, maar ook voordelen. Zo vindt men in een democratie meer oprechtheid in gevoelens en gedragingen.

Hoofdstuk 15.

OVER DE ERNST VAN DE AMERIKANEN

Mensen die in democratische tijden leven geven zich niet gemakkelijk over aan het vaak woeste en platte volksvermaak dat men in aristocratische samenlevingen kent; evenmin voelen ze veel voor het geraffineerd intellectueel spel van de vroegere aristocratie. Mensen zullen zich niet zo gauw laten gaan. Ook wanneer ze zich amuseren, zullen ze het aangename aan het nuttige willen koppelen. Hierbij spreiden ze een ernst ten toon die maakt dat men die activiteiten nog moeilijk als ontspannend kan beschouwen.

De Amerikanen vormen de meest ernstige natie ter wereld; de reden hiervoor ligt voor een belangrijk deel in hun politieke instellingen. De ernst van de Amerikanen ligt in het verlengde van hun trots. In democratische landen heeft zelfs de arme een groot gevoel van eigenwaarde. Iedereen leeft met het idee dat de anderen naar hem kijken. Onder die omstandigheden letten mensen op hun woorden en daden en gedragen ze zich bij voorkeur ernstig gedragen, omdat ze menen dat zulks hun waardigheid ten goede komt. Een andere factor die deze ernstige houding bevordert en die men bij alle vrije volkeren aantreft, is het feit dat iedereen voortdurend met één of ander project in het achterhoofd loopt, of in de weer is met een zakelijke of maatschappelijke onderneming. Zo wordt ernst tot de meest kenmerkende nationale karaktertrek.

Het gebeurt dat de Amerikanen, die zich anders altijd zo koel en beredeneerd gedragen, zich plots door één of andere hartstocht of opwelling laten meeslepen en zeer onbezonnen daden gaan stellen. Ik geloof niet dat het hier om een onbegrijpelijke contradictie gaat. De verklaring ligt in de voortdurende toestand van mobiliteit die in een democratie heerst. Mensen veranderen voortdurend van plaats en positie, als gevolg waarvan ze heel vaak dingen moeten doen die ze niet helemaal beheersen, of over zaken praten waar ze het fijne niet van af weten. Mensen hebben zoveel uiteenlopende dingen aan het hoofd, dat ze zich op niets kunnen concentreren. Omdat ze er van overtuigd zijn dat ongeveer alles in hun bereik ligt, begeven ze zich zonder veel nadenken, zonder veel voorbereiding, op steeds weer andere terreinen. Hier ligt de verklaring voor het feit dat de Amerikanen, ondanks hun ernst, zo vaak ondoordachte handelingen stellen.

Hoofdstuk 16.

WAAROM DE AMERIKAANSE NATIONALE TROTS ZICH OP ZO'N RUSTELOZE EN TWISTZIEKE WIJZE MANIFESTEERT

Alle vrije volkeren zijn trots op zichzelf, maar hun trots manifesteert zich niet op dezelfde wijze. Zo vissen de Amerikanen voortdurend naar complimenten; wanneer die achterwege blijven, aarzelen ze niet zichzelf te prijzen en uitvoerig uit te leggen hoezeer hun land alle andere overtreft. Het feit dat de Engelsen, die tot dezelfde stam behoren, deze ingesteldheid helemaal niet hebben, wekt verwondering.

In aristocratische samenlevingen beschikken de hoogste standen over zoveel voorrechten die ze als vanzelfsprekend beschouwen, dat het niet in hen zou opkomen zich daar op één of andere wijze op te beroemen. Waar een aristocratie de samenleving bestuurt, zal de nationale trots zich dan ook op meer gereserveerde en nonchalante wijze manifesteren. In democratische samenlevingen is het vaak zo dat mensen hun welvaart of positie pas zeer recent hebben verworven. Daarom vinden ze er plezier in hun nieuwe status ten toon te spreiden. Omdat ze deze positie echter ook weer snel kunnen verliezen, zullen ze er rusteloos over waken dat iedereen goed kan zien dat zulks voorlopig nog niet het geval is. Deze ingesteldheid ontwikkelt zich in democratische samenlevingen tot een nationale karaktertrek.

Hoofdstuk 17.

WAAROM DE AMERIKAANSE SAMENLEVING TEZELFDERTIJD DE INDRUK GEEFT TURBULENT EN EENTONIG TE ZIJN

Het lijkt alsof niets de nieuwsgierigheid meer zou kunnen prikkelen dan de aanblik van de Verenigde Staten; alles is er immers voortdurend in beweging. Op den duur maakt deze woelige samenleving echter een eentonige indruk op de toeschouwer. In aristocratische samenlevingen is iedereen aan zijn positie gebonden, maar bestaan er tussen de individuen grote verschillen met betrekking tot hun gewoonten, hun opvattingen, hun voorkeuren en hartstochten. In

democratische samenlevingen zijn de mensen gelijk en doen ze ook gelijkaardige dingen. Het klopt dat elk van hen individueel vaak grote veranderingen in zijn situatie doormaakt, maar het gamma van mogelijke levenspatronen blijft steeds hetzelfde. Dit verklaart waarom Amerika een eentonige indruk maakt.

Niet alleen het feit dat iedereen éézelfde doel nastreeft zorgt voor eentonigheid, ook de wijze waarop men dat doel tracht te bereiken. De toonaangevende passie in democratische samenlevingen is het streven naar materieel welzijn. De meeste mensen die fortuin wil maken, kiezen voor een loopbaan in de nijverheid; een beroepssfeer waar men slechts op basis van een zeer regelmatig leven succes kan boeken. Zo worden de Amerikanen door hun hartstochten naar een ordelijk bestaan gedreven.

Wat ik over Amerika heb verteld, geldt dezer dagen voor het merendeel der mensheid. Overal zien we de verscheidenheid verdwijnen; overal ter wereld vindt men dezelfde manier van handelen, van denken, van voelen. Dat is niet alleen het gevolg van het feit dat mensen meer contact hebben met elkaar, maar ook van het gegeven dat de levensomstandigheden overal dezelfde verandering doormaken. De verschillen die gegroeid waren op basis van rang en stand, beroep en afkomst, zijn bezig te verdwijnen. Hun plaats wordt ingenomen door ideeën en opvattingen die dichter bij elkaar liggen, vermits ze geworteld zijn in wat mensen van nature gemeen hebben.

Hoofdstuk 18.

OVER HET EERGEVOEL IN DE VERENIGDE STATEN EN IN DEMOCRATISCHE SAMENLEVINGEN

Elk volk, elke samenleving, elke groep, wordt gekenmerkt door een bepaalde morele code, een bepaald eergevoel; dat wil zeggen: een geheel van overtuigingen met betrekking tot wat prijzenswaardig en afkeurenswaardig gedrag vormt. Deze opvattingen vinden hun oorsprong in de typische gewoonten en belangen van dat volk, die groep of samenleving. De specifieke morele codes kunnen soms strijdig zijn met codes van andere groepen of zelfs van met die van de mensheid in haar geheel.

Ik heb beschreven hoe de Amerikanen naar handel en industrie worden gedreven; de industriële en commerciële ingesteldheid is de meest kenmerkende karaktertrek van het Amerikaanse volk. Het spreekt vanzelf dat alle vreedzame eigenschappen die een regelmatig gedragspatroon bevorderen en de handel begunstigen, bijzonder gewaardeerd worden. Agressieve eigenschappen die het maatschappelijk leven verstoren, staan daarentegen zeer slecht aangeschreven. De Amerikanen ervaren een aantal neigingen die in andere naties worden afgekeurd niet als ondeugden; zo bijvoorbeeld de zucht naar rijkdom. Wat onze middeleeuwse voorvaderen het slaafs navolgen van de begeerten noemden, staat in Amerika in hoog aanzien; het is immers op basis van deze impulsen dat de Amerikanen de energie vinden om hun continent tot ontwikkeling te brengen. Een andere eigenschap die in hoog aanzien staat is de durf; durf vormt de belangrijkste oorzaak van industriële vooruitgang, macht en grootsheid. Daarom zullen de Amerikanen industriëlen of handelaars die failliet gaan als gevolg van een gedurfde, maar mislukte investering, dan ook buitengewoon toegeeflijk behandelen. Hierin verschillen de Amerikanen van alle andere volkeren.

De Amerikanen treden alle ondeugden die de zeden of het huwelijk kunnen aantasten met ongekende strengheid tegemoet. Op het eerste zicht lijkt dit in tegenstelling met de tolerantie die ze ten aanzien van andere ondeugden ten toon spreiden. Men moet begrijpen dat de publieke opinie geldzucht tolereert, omdat deze ondeugd uiteindelijk de samenleving ten goede komt. De publieke opinie staat afkerig tegen alle invloeden die de aandacht van het streven naar algemeen welzijn afleiden en die een bedreiging vormen voor de voor het zakenleven zo noodzakelijke rust op het thuisfront. Om de achting van hun medeburgers te verdienen, voelen de Amerikanen zich derhalve verplicht zich te schikken naar een regelmatig leefpatroon; in deze zin kan men stellen dat zij er een eer in stellen deugdzaam te zijn.

Op één punt stemt het Amerikaanse begrip van eer overeen met de oude Europese opvatting dienaangaande: moed wordt beschouwd als één van de beste karaktertrekken van de mens. De Amerikanen hebben echter weinig waardering voor de eer van het slagveld. Zij slaan de moed om oceaanstormen te trotseren teneinde zo snel mogelijk de haven te bereiken, de moed om de ontberingen van de wildernis te verdragen of de moed om ook bij tegenspoed toch weer opnieuw de energie te vinden om een nieuwe onderneming op te zetten, hoger aan. Het zijn deze vormen van moed die nodig zijn voor de instandhouding en de ontwikkeling van de Amerikaanse maatschappij. Zeer kenmerkend voor het Amerikaanse begrip van eer is het afwijzen van ledigheid. De druk van de Amerikaanse publieke opinie zorgt ervoor dat zelfs wie dat niet nodig heeft, toch nog een beroep uitoefent. In Europa zien we vaak het omgekeerde. Bepaalde

mensen menen, ondanks het feit dat ze zonder middelen van bestaan zijn, dat ze aan hun eergevoel verplicht zijn hun dagen in ledigheid te slijten.

Ik denk dat hieruit duidelijk wordt hoe zeer het eergevoel verschilt in democratische en in aristocratische samenlevingen; het gaat in een democratie niet alleen om een andere code, maar ook om een code die minder duidelijke voorschriften heeft en die op minder rigoureuze wijze wordt nageleefd. In een samenleving die in strikt gescheiden standen is ingedeeld, bestaat er binnen elk van deze groepen een nauwkeurig uitgewerkte morele code die met de behoeften overeenstemt. In een samenleving waar het onderscheid tussen de standen is verdwenen, is het vanzelfsprekend dat ook de regels een algemenere toepassing vinden en minder concreet van inhoud worden. In een samenleving waar alle standen door elkaar zijn gegooid, zal minder duidelijkheid bestaan over wat prijzenswaardige of afkeurenswaardige vormen van gedrag zijn.

Het feit dat men in democratische samenlevingen de code minder precies kan omschrijven, maakt ook dat de naleving minder rigoureuze zal zijn. Wanneer minder duidelijk is wat afkeur of lof verdient, zal het oordeel aan daadkracht verliezen. Gesteld dat ooit alle rassen en volkeren zich in die mate met elkaar zouden vermengen dat ze dezelfde belangen en noden zouden hebben, dan zou menselijk handelen enkel nog beoordeeld worden op basis van de meest eenvoudige en algemene noties van goed en kwaad. De specifieke begrippen van eer bestonden vanuit de ongelijke verhoudingen tussen de mensen; in de mate dat deze verschillen verdwijnen, verdwijnen ook deze begrippen.

Hoofdstuk 19.

WAAROM MEN IN DE VERENIGDE STATEN ZOVEEL EERZUCHTIGEN EN ZO WEINIG GROTE AMBITIES AANTREFT

Ontelbare Amerikanen streven er naar hun situatie te verbeteren; men vindt echter nauwelijks iemand die door een grootse ambitie wordt gedreven. Op het eerste zicht lijkt het niet voor de hand liggend om ook dit verschijnsel op rekening van het gelijker worden van de verhoudingen te schrijven; immers, eens de gelijkheid haar intrede doet staat er geen enkele rem meer op de menselijke

ambities. Niettemin meen ik dat men een verklaring moet zoeken in de sociale toestand en het democratische leefpatroon van de Amerikanen.

De ambities zullen het grootst zijn onmiddellijk na een revolutie die een aristocratisch bewind ten val heeft gebracht. In de overwinningsroes, de algehele verwarring en de plotse wisseling van de posities die op de omwenteling volgen, lijkt niets nog onmogelijk en kan elkeen de hoop koesteren zijn ambities te verwezenlijken. Deze grootse ambities zullen net zo lang duren als de herinnering aan de revolutie levendig blijft. Naarmate de orde en rust van de democratische samenleving zich vestigen, worden de ambities aan de reële vermogens aangepast. Zolang de verhoudingen bezig zijn gelijkjer te worden, blijven de ambities groot; eens de gelijkheid is bereikt, worden ze getemperd. Met het gelijkjer worden veralgemeent het geloof in de mogelijkheden om zijn lot te verbeteren; net die gelijkheid heeft tot gevolg dat niemand over zeer uitgebreide hulpbronnen beschikt, wat een rem zet op te hoge verwachtingen. Bij democratische volkeren is de eerzucht algemeen en hevig, maar nemen de ambities geen hoge vlucht. Het feit dat ze hun energie in talloze kleine projecten stoppen, belet hen grotere ambities te koesteren.

Het feit dat er in democratische samenlevingen vaak zo'n lange tijd verloopt vooraleer mensen in staat zijn hun projecten te realiseren, tempert eveneens de ambities. Ook in een democratie zijn er slechts een beperkt aantal belangrijke posities te begeven. Doordat deze posities openstaan voor iedereen, is de concurrentie groot. Als gevolg van de algemene afkeer van voorrechten en voorkeursbehandelingen zal iedereen een groot aantal proeven van bekwaamheid moeten afleggen. Hoe gelijkjer de mensen worden, hoe trager en inflexibeler de carrières zullen verlopen. Zo ontstaat een klimaat waarin grootse ambities moeilijk gedijen.

Wanneer men tussen zichzelf en zijn doel een oneindige reeks van kleine hindernissen ziet, die tot doel hebben de beweging te vertragen, zal men de hoop op grootse beloningen opgeven en kiezen voor de zekerheid van de dagelijkse kleine genoegens. In een democratische samenleving zullen de ambities niet veel verder reiken dan het moment zelf. Ik beken dat ik ten aanzien van de toekomst van de democratie minder bevreesd ben voor de gevolgen van te roekeloze, dan wel van te middelmatige ambities. Ik vrees dat de menselijke eerzucht haar vaart en grootsheid gaat verliezen, zodat het leven bezadigder wordt. Het is aan de regeringsleiders om burgers nieuwe uitdagingen te stellen, zodat ze een hogere dunk van zichzelf en van hun medeburgers krijgen.

Hoofdstuk 20.

OVER DE OVERHEIDSBETREKKINGEN

In Europa tracht iedereen een functie in overheidsdienst te verwerven. In Amerika lanceert wie daartoe de mogelijkheden heeft zich als zelfstandige in handel of nijverheid, of koopt zich een stuk grond om als pionier een bestaan op te bouwen. Het enige wat de Amerikanen van de overheid verwachten is dat ze zo min mogelijk worden gestoord bij hun werk en dat de vruchten van hun arbeid worden gegarandeerd. Deze verschillende gevolgen vloeien voort uit éénzelfde oorzaak. Waar de publieke functies minder perspectieven bieden dan een carrière in de privé-sector, is het vanzelfsprekend dat de ambities die de gelijkheid losmaakt, zich in de richting van een handel of nijverheid bewegen. Waar deze sectoren niet ten volle tot ontwikkeling zijn kunnen komen, zullen de burgers die hun lot willen verbeteren hun energie investeren in het trachten te verwerven van een positie in overheidsdienst.

Ik zal niet omstandig uitleggen waarom dit veralgemeend streven naar de stabiliteit van een overheidsbetrekking ten koste gaat van de ondernemingszin en het zelfstandig initiatief, of waarom de overheidsdienst een improductieve sector vormt; dit alles spreekt voor zich. Ik wil echter de aandacht vestigen op het feit dat deze tendens een gevaar inhoudt voor de samenleving en voor de overheid. Ook in democratische naties bestaat er immers een grens aan het aantal te begeven overheidsbetrekkingen. Op het aantal eerzuchtigen die zo'n betrekking ambieert staat echter geen rem. Vermits de overheid nooit aan al deze verzuchtingen tegemoet kan komen, zal er voortdurend een groot aantal ontevreden rondlopen.

Hoofdstuk 21.

WAAROM GROTE REVOLUTIES ZELDZAAM WORDEN

Het is niet omdat een democratische samenleving voortdurend in beweging is, een democratisch tijdperk ook een tijd van revolutie moet zijn. Vroegere revoluties hadden tot doel ongelijkheden te bestrijden; in een samenleving waar de

verhoudingen gelijk zijn geworden is dan ook de voornaamste oorzaak van revoluties weggenomen. Binnen een democratie blijven uiteraard grote verschillen tussen arm en rijk bestaan, maar door de grote sociale mobiliteit gaat het niet langer om strikt van elkaar gescheiden klassen waartussen geen uitwisseling bestaat. Tussen beide extremen bevindt zich een grote massa, die noch arm, noch rijk is; die over genoeg bezittingen beschikt om voorstander te zijn van rust en stabiliteit, maar niet genoeg om afgunst op te wekken.

In democratische samenlevingen bestaat de meerderheid van de bevolking uit kleine eigenaars. Het valt gemakkelijk te begrijpen dat precies deze mensen voor alles de maatschappelijke orde zullen willen bewaren. De armen geven vaak niet om hun eigendom, omdat ze meer lijden onder wat ze ontberen, dan dat ze kunnen genieten van wat ze hebben. Ook wie over een groot fortuin beschikt is minder gevoelig voor de waarde van een eigendom. In een democratie is het voor het merendeel der burgers niet duidelijk wat ze bij een revolutie kunnen winnen, terwijl het echter maar al te duidelijk wat ze kunnen verliezen.

In een democratie zijn de mensen zo vervuld van het streven hun vermogen te vergroten of hun welstand te vermeerderen, dat men ze niet moet komen lastig vallen met de rechten of de belangen van de mensheid. Ik beweer niet dat mensen in een democratische samenleving van nature tot passiviteit zullen neigen; ik meen, in tegendeel, dat geen maatschappij meer beweging zal kennen. Deze beweging zal echter binnen bepaalde perken blijven. Mensen zullen onophoudelijk allerlei zaken van ondergeschikt belang wensen te veranderen; ze zullen er echter zorg voor dragen niet aan de werkelijk belangrijke dingen te raken. Zo zijn de Amerikanen voortdurend bezig hun wetten te veranderen, zonder dat ze evenwel revolutionaire gedachten koesteren. Wanneer er in de Verenigde Staten ooit een grote revolutie uitbreekt, zal de oorzaak daarvan liggen in de aanwezigheid van de zwarten; een eventuele revolutie zal voortvloeien uit de resterende ongelijkheid, niet uit het gelijk worden der levensomstandigheden.

Het feit dat de Amerikanen zo aan hun principes vasthouden kan misschien verwondering wekken, gezien in een democratie beweeglijkheid en verandering de regel zijn. Ik meen dat men een democratisch volk niet zo gemakkelijk van zijn vooroordelen, geloofsartikelen of beginselen kan afbrengen. In democratische tijden zal de geest geen grote revoluties doormaken; het denken zal zich concentreren rond enkele basisprincipes waar men niet vanaf wijkt. Het feit dat iedereen in vergelijkbare omstandigheden leeft, zal er toe bijdragen dat er weinig sterk van elkaar afwijkende gedachten ontstaan. Het zal in een democratische samenleving niet zo gauw voorkomen dat iemand een denksysteem ontwikkelt dat fundamenteel afwijkt van dat van zijn medeburgers; zo iemand zou het

bovendien moeilijk hebben om gehoor te vinden. Wanneer de onderlinge verhoudingen gelijk zijn, zal niemand zich gemakkelijk door anderen laten overtuigen of iets op andermans gezag geloven.

Een andere reden die verandering moeilijk maakt, ligt in de grote invloed van de publieke opinie. In aristocratische samenlevingen beschikken mensen soms over de kracht en de mogelijkheid om zich niets aan te trekken van wat de meerderheid vindt. Dat is niet het geval in democratische samenlevingen, waar mensen niet zonder de goedkeuring van hun medeburgers kunnen. Naarmate mensen gelijkjer voelen ze zich machtelozer tegenover de samenleving. Vermits ze bij zichzelf niets ontdekken wat hen van de anderen onderscheidt, twifelen ze aan hun eigen mogelijkheden en passen ze zich aan de meerderheid aan.

Ik ben er van overtuigd dat, naarmate de gelijkheid zich doorzet, grote intellectuele of politieke revoluties zeldzamer zullen worden. De burgers sluiten zich meer en meer op in hun dagelijkse kleine huishoudelijk bekommernissen en worden ongevoelig voor de grote hartstochten, die volkeren weliswaar uit hun evenwicht brengen, maar ook voortstuwen en vernieuwen. Wanneer ik zie hoe groot de liefde voor het eigendom wordt, vrees ik dat mensen in de toekomst elk nieuw idee of elke verandering als een gevaar gaan beschouwen dat de orde verstoort. Terwijl men algemeen aanneemt dat democratische samenlevingen een voortdurende transformatie zullen doormaken, vrees ik eerder dat die samenlevingen op den duur zullen verstarren.

Hoofdstuk 22.

WAAROM DEMOCRATISCHE VOLKEREN VAN NATURE VREDELIEVEND ZIJN EN DEMOCRATISCHE LEGERS NAAR OORLOG VERLANGEN

Diezelfde belangen en diezelfde vrees die democratische volkeren afkerig doet staan tegenover revoluties, maakt hen ook vredelievend. Een groot aantal factoren draagt ertoe bij dat de militaire ingesteldheid verdwijnt: de veralgemeende welvaart, het door de gelijkheid geïnspireerde inlevingsvermogen in het lot van anderen, de meer berekenende levenshouding die mensen ongevoelig maakt voor de gewelddadige en poëtische emoties die oorlog doet ontstaan. Democratische naties zullen echter niet minder dan andere staten met oorlog te

maken krijgen. Ook zij zullen legers op de been moeten brengen. Daarom is het van belang te begrijpen welke de natuurlijke tendenties van die legers zullen zijn. In aristocratische naties vormt de ongelijkheid binnen het leger het verlengstuk van de ongelijke verhoudingen binnen de samenleving. Door het feit dat de legerhiërarchie de maatschappelijke posities weerspiegelt, zijn de carrière-mogelijkheden begrensd en de ambities strikt ingeperkt. In de praktijk tillen de officieren hier echter niet te zwaar aan, vermits elk van hen een hoge positie in de samenleving inneemt. In democratische legers zijn er geen beperkingen meer aan de ambities. Het leger vormt een kanaal via hetwelke men een hogere maatschappelijke positie kan verwerven. Binnen democratische legers is het streven naar promotie dan ook vrijwel algemeen. Het moet echter duidelijk zijn dat, omwille van het groot aantal kandidaten voor een klein aantal posities, deze promoties slechts zeer traag kunnen verlopen. Eerzuchtige militairen zullen daarom naar een oorlog verlangen, als een manier om sneller op te schuiven in de legerhiërarchie.

Zo komen we tot de zeer merkwaardige conclusie dat enerzijds democratische volkeren bij uitstek vredelievend zijn, terwijl anderzijds democratische legers naar een oorlog verlangen. Het meest merkwaardige is misschien dat beide fenomenen teruggaan op eenzelfde oorzaak, met name het gelijker worden van de verhoudingen.

Wanneer een volk de militaire ingesteldheid verliest, neemt ook het prestige van een militaire loopbaan af. Zo zullen uiteindelijk slechts die mensen voor een militaire carrière kiezen die van geen ander hout pijlen weten te maken en ontstaat er een vicieuze cirkel ten gevolge waarvan het militaire apparaat steeds meer aan status verliest. Het wekt dan ook geen verwondering dat er zoveel ongenoegen bestaat binnen democratische legers. Het gevaar bestaat dat deze gekwetste militaire trots tot sympathie voor revolutionaire avonturen leidt. Het feit dat legers in democratische samenlevingen voornamelijk uit de bezitsloze klassen recrutereren, vergroot dit gevaar nog.

In een democratische samenleving moet de overheid bijzonder op haar hoede zijn voor het leger. Het idee om de ambitie van het leger te kanaliseren naar één of ander buitenlands avontuur is ook niet zonder gevaar. Vooreerst kan een aanslepend conflict een bedreiging vormen voor het ordelijk klimaat dat democratische burgers zo op prijs stellen. In de tweede plaats komt ook de vrijheid in het gedrang; hetzij omdat de greep van de militairen op de politiek sterker wordt, hetzij doordat de in een oorlog onvermijdelijke centraliserende tendensen de macht van de overheid sterk vergroten.

De oorlog vormt in democratische naties de grootste bedreiging voor de vrijheid. De oplossing om de militaire ambities af te zwakken door meer carrièremoge-

lijkheden, en dus een groter leger, te voorzien biedt eveneens weinig perspectieven; het aantal eierzuchtigen zal evenredig stijgen met het aantal te begeven posities. Ik meen dat een remedie voor het probleem van de militaire ambities moet gezocht worden in de samenleving zelf. Naarmate de burgers beter met de vrijheid hebben leren omgaan, zal hun voorkeur uitgaan naar orde en regelmaat. Het feit dat ze deze ingesteldheid ook naar het leger zullen meebrengen, vormt misschien het beste verweermiddel tegen het gevaar van militair avonturisme.

Hoofdstuk 23.

OVER DE MEEST OORLOGSZUCHTIGE EN REVOLUTIONAIRE KLASSE IN EEN DEMOCRATISCH LEGER

In tijden van democratie voelen weinigen zich geroepen tot een militaire loopbaan. In een democratie zal men dan ook van de vrijwillige legerdienst op een systeem van dienstplicht moeten overschakelen. Het gevolg is dat de soldaten slechts voor een zeer beperkte periode deel uitmaken van het leger en weinig betrokkenheid bij hun militaire dienst aan de dag leggen. Voor de officieren ligt dat anders. Zij hebben in feite alle banden met de burgerlijke maatschappij verbroken. Het leger is hun echte vaderland geworden. Ze ontfen hun gevoel van eigenwaarde aan de militaire rang die ze hebben verworven en aan de positie die het leger in de samenleving inneemt. Als gevolg hiervan heeft het officierskorps belangen die zeer verschillend kunnen zijn van die van de natie; het kan gebeuren dat zij zeer hevig naar oorlog of revolutie verlangen, terwijl hun medeburgers de voorkeur geven aan vrede en stabiliteit.

Er zijn niettemin een aantal factoren die het avonturisme van de beroepsmilitairen matigen. Eerst en vooral zal ook hun eierzucht, net zoals alle ambities in een democratische samenleving, niet zo'n grootse proporties aannemen. Wie zich heeft opgewerkt tot officier heeft vaak al een enorme stap op de sociale ladder gezet. De vrees om deze positie opnieuw te verliezen zal tot voorzichtigheid aanzetten. Er is echter een specifieke groep, die van de onderofficieren, waarvoor het voorgaande niet opgaat. Het feit dat onderofficieren nog lang niet over een positie beschikken die overeen komt met hun ambities, maakt dat ze een oorlog of een revolutie hoopvol tegemoet zien.

Hoofdstuk 24.

WAAROM DEMOCRATISCHE LEGERS ZWAKKER ZIJN BIJ HET BEGIN VAN EEN CONFLICT, MAAR MEER TE DUCHTEN NAARMATE DE OORLOG VORDERT

In aristocratische samenlevingen wordt het leger ook in vreedstijd in ere gehouden. We hebben gezien hoe in een democratie het leger als een minder aantrekkelijke beroepsmogelijkheid wordt ervaren en hoe het zijn aanzien verliest. In een democratische samenleving zal het leger na een langer periode van vrede dan ook een verwaarloosde indruk geven. Bovendien zal haar officierenkorps, dat zijn positie op basis van ancienniteit heeft verworven, sterk verouderd zijn. Ik geloof dan ook dat een democratisch leger dat na een lange vrede betrokken raakt in een conflict, een grote kans loopt deze oorlog te verliezen. Hoe langer het conflict aansleept, hoe meer de kansen op succes echter zullen stijgen.

Een aanslepende oorlog haalt de burgers uit hun vreedzame routine en maakt dat ze de hartstocht waarmee ze zich normaal aan de vrede klampen nu op de oorlog concentreren. Zo zal de samenleving één groot op de oorlog gericht bedrijf worden en alle verlangens en ambities die de gelijkheid doet ontstaan zullen naar dit bedrijf worden gekanaliseerd. Wanneer duidelijk wordt dat via de oorlog grote reputaties en fortuinen kunnen worden gemaakt, zal er een uitzonderlijke toeloop naar het leger plaatsvinden. Tussen het grote aanbod bevinden zich ongetwijfeld een aantal mensen met aanvoederskwaliteiten die de plaats van de oude officieren kunnen innemen.

In de loop van een aanslepende oorlog zal ook duidelijk worden dat er een aantal overeenkomsten bestaan tussen de militaire en de democratische zeden. Kenmerkend voor een democratie is het veralgemeend streven naar snel succes, naar rijkdommen die op korte termijn kunnen worden verworven; in een democratie vreest men minder het risico dan de moeite. In vreedstijd richt dit streven zich naar handel en industrie. Wanneer deze ingesteldheid naar de slagvelden wordt getransporteerd, zal men merken dat burgers bereid zijn grote gevaren te trotseren, wanneer ze weten dat dit hen roem en succes kan opleveren. Zo zien we dat een democratisch volk, hoewel het op basis van zijn belangen en voorkeuren voorbestemd is vredelievend te zijn, niettemin een ingesteldheid ontwikkelt die het in een aanslepende oorlog tot een geduchte militaire tegenstrever maakt.

Hoofdstuk 25.

OVER DE TUCHT IN DEMOCRATISCHE LEGERS

In aristocratische middens heerst de overtuiging dat door het gelijker worden van de verhoudingen de discipline binnen de legers teloor zal gaan. Ik geloof dat men hier twee soorten tucht door elkaar haalt. Waar de officieren van adel zijn en de soldaten lijfeigenen, ligt de militaire discipline in het verlengde van de maatschappelijke onderschikking. In aristocratische legers doet een soldaat alles wat men hem beveelt, maar ook niets anders. In een democratisch leger zal men nooit zulke blinde onderworpenheid tot stand kunnen brengen, vermits dit in gaat tegen de aard van de samenleving. In een democratisch leger kan militaire tucht niet tot doel hebben de vrije wil te vernietigen; veeleer gaat het er om de wilsbeschikking in een bepaalde richting te sturen. Het zal om een vorm van discipline gaan die op de rede en de vrije medewerking steunt. In een aristocratisch leger gaat op het slagveld de discipline vaak verloren, omdat de instincten sterker blijken te zijn dan de gewoonten. Een democratisch leger zal veel gemakkelijker de discipline weten te bewaren, omdat de soldaten weten waarom het nodig is dat ze in het zicht van de vijand moeten zwijgen en gehoorzamen.

Hoofdstuk 26.

ENKELE OVERWEGINGEN OMTRENT DE OORLOG IN DEMOCRATISCHE SAMENLEVINGEN

Met het gelijker worden van de verhoudingen zal de voorkeur voor de vrede zich veralgemenen en zal oorlog zeldzamer worden. Anderzijds zal, met de opmars van handel en industrie, de onderlinge afhankelijkheid van de naties groter worden. Dat maakt dat volkeren zich niet zo gemakkelijk zullen laten meeslepen in een militair avontuur, maar dat elk conflict een veel grotere omvang zal aannemen. Een ander gevolg van de democratische revolutie is het feit dat op de slagvelden de aantallen van doorslaggevend belang zijn geworden. Alle naties streven er naar zo veel mogelijk volk op de been te brengen; kleine naties worden verplicht zich onder de hoede van grotere te stellen. In tijden van gelijkheid

zien we dat de legers in omvang schijnen toe te nemen, naarmate de militaire ingesteldheid uitdooft.

Ook de manier van oorlogvoeren zal veranderen. In aristocratische tijden gebeurde het niet zo vaak dat naties elkaar veroverden. Vooreerst slaagde een aristocratische natie er niet zo gemakkelijk in de krachten, nodig om een andere natie te veroveren, voor langere tijd te bundelen. Voorts bleven er in een aristocratische natie ook na een militaire nederlaag nog verzetshaarden over die een succesvolle verovering zeer moeilijk maakten. Voor democratische naties ligt dat anders. Een democratische natie kan gemakkelijker de krachtenbundeling organiseren die nodig is om andere naties te veroveren. Tezeldertijd kan zo'n natie echter ook veel gemakkelijker veroverd worden, vermits geen van de individuele burgers over de middelen beschikt om het verzet te organiseren.

De burgers van een democratische samenleving zullen er ook minder toe geneigd zijn na een overrompeling de strijd voort te zetten. Aristocraten stelden zich te weer tegen een veroveraar, omdat ze meer waarde hechten aan hun individuele politieke vrijheden dan aan hun bezittingen. Een democratisch volk zal minder gauw tot verzet besluiten; het verlies van hun zeer beperkte individuele politieke macht zal hen minder zwaar vallen dan de vrees ook hun bezittingen te verliezen. Vandaar dat het zo belangrijk is dat in een democratie de burger daadwerkelijk bij het bestuur betrokken wordt. Ik meen dat een volk dat heeft geleerd van zijn vrijheid gebruik te maken, die vrijheid op zijn materiële bezittingen zal laten primeren.

DEEL VIER

Over de invloed die de democratische ideeën en gevoelens uitoefenen op de politieke samenleving

Hoofdstuk 1.

DE GELIJKHEID MAAKT DAT MENSEN DE VORKEUR VOOR VRIJE INSTELLINGEN VERWERVEN

De gelijkheid heeft tot gevolg dat mensen in hun persoonlijk leven enkel nog op hun eigen inzicht betrouwen en alle autoriteit in vraag stellen. Door deze ingesteldheid verwerven ze haast vanzelfsprekend een voorkeur voor vrije politieke instellingen. Op staatkundig vlak is dit het belangrijkste gevolg van het gelijker worden van de verhoudingen. Angstige zielen zien hier, niet helemaal onterecht, het spookbeeld van de anarchie opduiken. Ik ben er echter van overtuigd dat bestuurloosheid niet het grootste gevaar is dat democratische samenlevingen bedreigt.

De gelijkheid brengt twee tendenties voort. De ene leidt mensen tot zelfstandigheid en houdt het gevaar van anarchie in; de tweede, waar men veel minder oog voor heeft, brengt ze langs een omweg opnieuw naar een toestand van verknechting.

Hoofdstuk 2.

DE OPVATTINGEN VAN DEMOCRATISCHE VOLKEREN BETREFFENDE BESTUURSZAKEN BEVORDEREN DE MACHTCONCENTRATIE

De idee van intermediaire machten drong zich haast vanzelf op aan de denkwereld van aristocratische volkeren. In hun samenleving bestonden immers

secundaire bestuursorganen waarvan de leden zich door hun afkomst, intelligentie en rijkdom van de anderen onderscheiden en die daarom voor het bestuurswerk leken voorbestemd te zijn. Democratische naties hebben veel meer moeite hebben met deze idee, die vreemd is aan hun samenleving. Het denkbeeld van een ééngemaakt centraal gezag dat zijn bestuursmacht rechtstreeks over alle inwoners uitstrekt, of van een wetgeving die geen uitzonderingen toelaat en allen consequent op gelijke voet plaatst, komt hen veel vanzelfsprekender voor.

De Amerikanen staan op het standpunt dat alle macht rechtstreeks van het volk moet uitgaan. Ze stellen echter geen limieten aan deze macht. Ze gaan er van uit dat een macht die op het volk steunt, het recht heeft te doen wat ze wil. Deze opvattingen verbreiden zich ook over Europa. Overal gaat de idee van intermediaire machten, of de gedachte dat bepaalde individuen een eigen rechtsbedeling zouden kunnen hebben, verloren. Het denkbeeld van een almachtig en voor iedereen geldend recht wordt in de hand gewerkt door de sociale gelijkheid, die op haar beurt dan weer door dit denkbeeld wordt bevorderd.

Hoofdstuk 3.

HET LEEFPATROON VAN DE DEMOCRATISCHE VOLKEREN BEVORDERT DE MACHTSCONCENTRATIE

Er zijn een aantal redenen die maken dat het democratisch leefpatroon de machtsconcentratie bevordert. Ik heb uitgelegd hoe het komt dat in democratische samenlevingen mensen op zichzelf terugplooiën en hoe ze er toe neigen de zorg voor alles wat het algemeen belang aangaat aan de staat over te laten. Het gelijker worden van de verhoudingen heeft de mensen zelfstandiger, maar ook zwakker gemaakt. Mensen zullen minder gemakkelijk een beroep kunnen doen op de medewerking van hun medeburgers; ze zullen in toenemende mate hun toevlucht zoeken bij de staat.

Ik heb ook aangetoond hoe in democratische samenlevingen het verlangen naar materiële welstand de dominante hartstocht is geworden. De burgers hechten er groot belang aan dat de maatschappelijke rust wordt veilig gesteld. Hierdoor zullen ze gemakkelijk geneigd zijn de macht van het centraal gezag te vergroten, omdat dit de beste garantie tegen de anarchie lijkt te vormen.

De geleidelijke concentratie van de politieke bevoegdheden wordt ook in de hand gewerkt door de afkeer die democratische volkeren koesteren jegens iedere vorm van privilege. De democratische burger zal slechts met de grootste terughoudendheid zijn gelijken gehoorzamen. Hij ziet niet in waarom hij aan anderen meer wijsheid dan aan zichzelf zou moeten toeschrijven. De staat, die onbetwist boven alle burgers staat, wekt echter niemands afgunst op; niemand zal de voorrechten contesteren die aan het staatshoofd worden toegekend.

In democratische samenlevingen lopen de voorkeuren van de burgers en de overheid parallel. Het hoeft immers geen betoog dat het centraal gezag de gelijkheid gunstig gezind is; gelijkheid bevordert de eenvormigheid en vermindert als dusdanig de beleidslast.

Langs twee verschillende wegen ben ik aldus op hetzelfde punt aanbeland. Enerzijds heb ik aangetoond dat de gelijkheid het denkbeeld van een eensgezind en krachtig staatsgezag oproept. Anderzijds heb ik er op gewezen dat het democratische leefpatroon burgers er toe brengt een dergelijk gezag met instemming te begroeten. Ik ben er dan ook van overtuigd dat in het toekomstig democratisch tijdperk individuele zelfstandigheid en onafhankelijke lokale instellingen slechts op basis van bijzondere inspanningen zullen tot stand kunnen komen; van nature neigt de democratie naar een gecentraliseerde staatsvorm.

Hoofdstuk 4.

ENKELE SPECIFIEKE OORZAKEN DIE DE CENTRALISATIE BEVORDEREN, DAN WEL AFREMME

Niet alle democratische volkeren bewegen zich op dezelfde wijze naar een gecentraliseerde staat; een aantal specifieke omstandigheden, die ik hier zal bespreken, zijn hierop van invloed. Volkeren die de vrijheid hebben gekend voor de gelijkheid haar intrede deed, zullen bijvoorbeeld beter gewapend zijn tegen de tendensen tot machtsconcentratie. Wanneer de gelijkheid zich echter weet te vestigen bij volkeren die de vrijheid nauwelijks of niet hebben gekend, zullen de centraliserende tendensen vrij snel aansluiting weten te vinden bij de aanwezige gewoonten en zo de ontwikkeling van een sterke eengemaakte staat versterken.

De manier waarop de gelijkheid ingang heeft gevonden in een samenleving is in dit verband van groot belang. Revoluties bevorderen de machtsconcentratie. Bij het begin van een democratische revolutie zal vooral het volk alle macht in handen van de staat willen concentreren om zo de aristocratie buitenspel te zetten; op het einde van een revolutie zal het daarentegen de overwonnen aristocratie zijn die, uit vrees voor de macht van het volk, de macht van de staat zal willen versterken. Daar waar de democratie is tot stand gekomen na een geweldadige revolutie die alle intermediaire lichamen uitschakelde, blijft alleen de centrale staat over om zich met het bestuurswerk bezig te houden; in zo'n situatie is centralisatie onvermijdelijk. In de Amerikaanse samenleving, waar nooit voorrechten hebben bestaan, heeft niemand de staatsmacht ter hulp geroepen om zijn belangen veilig te stellen. De Amerikanen hebben hun individuele rechten en lokale vrijheden weten te bewaren omdat ze nooit de strijd met de aristocratie hebben moeten aanbinden.

Ook de onwetendheid bevordert de centralisering. Het vergt inzicht en intelligentie om in tijden van democratie, te midden van de onmacht en de individualistische ingesteldheid van de burgers, de verenigingen en verbanden in het leven te roepen en in stand te houden die nodig zijn om de vrijheid te bewaren. In een natie waar de onwetendheid en de gelijkheid samengaan, zal de overheid gemakkelijker alle macht naar zich toe weten te trekken. Waar enkel de overheid over de vaardigheden beschikt om bestuurlijke taken uit te oefenen, zal haar macht vanzelfsprekend groeien.

Het is duidelijk dat ook de oorlog de centralisatie bevordert. De centraliserende tendensen zullen zich dan ook het sterkst manifesteren in een staat die regelmatig met militaire conflicten wordt geconfronteerd. Nog een belangrijke factor die bijdraagt aan de concentratie van de macht ligt in de afkomst van het staatshoofd. Waar de gezagsdrager zelf voortkomt uit democratische middens, zal het volk een onbegrensd vertrouwen in hem stellen en hem bereidwillig alle macht in handen geven.

Hoofdstuk 5.

HOE IN DE EUROPESE NATIES DE MACHT VAN DE OVERHEID GROEIT

Op basis van wat vooraf ging moet men wel tot de conclusie komen dat de Europese staten zich steeds meer in de richting van een gecentraliseerd bestuur zullen bewegen, in die mate dat met de gelijkheid ook het despotisme zich zal weten te vestigen. Ten tijde van het aristocratisch bewind moest de centrale overheid er in toestemmen dat een groot aantal functies door zelfstandige bestuursorganen werden waargenomen. Overal heeft het centrale bewind deze functies echter opnieuw in handen genomen; alle intermediaire lichamen tussen burger en staat zijn weggewerkt, net zoals het lokale zelfbestuur aan banden is gelegd. Alle revoluties en contrarevoluties die Europa tijdens de laatste halve eeuw heeft doorgemaakt, hebben er toe bijgedragen dat de macht van centrale gezag werd vergroot. Het wegwerken van de privileges heeft niet als gevolg gehad dat de macht werd gespreid, maar heeft veeleer de concentratie van de bevoegdheden in handen van het centrale gezag bevorderd. De staat heeft zich ontfermd over de traditionele charitatieve instellingen, over het onderwijs en zelfs over de religie.

De staat heeft zich niet alleen de bevoegdheden van andere instellingen toegeëigend, maar heeft zich ook op terreinen begeven die vroeger binnen de sfeer van de individuele autonomie vielen. Traditioneel beperkte de overheid haar rol tot die domeinen die zichtbaar en onmiddellijk in verband stonden met het nationaal belang; met betrekking tot alles wat daarbuiten viel, stond het de individuen vrij hun leven naar eigen goeddunken in te richten. Dat de gevolgen van deze individuele invullingen soms het algemeen welzijn bedreigden, was een gegeven waar de overheid toen niet bij stil stond. Tegenwoordig is de balans in de andere richting doorgeslagen.

De overheid voelt zich heden ten dage verantwoordelijk voor het individueel wel en wee van haar onderdanen. De burgers worden voortdurend bij alles wat ze doen bij de hand genomen; de overheid weet immers wat goed voor hen is. De burgers laten zich dit welgevallen en richten zich met hun noden en behoeften tot de overheid, van wie ze hulp en bijstand verwachten. Overal in Europa dringt de overheid binnen in het privé-leven van de burgers; de kleinste aspecten van het dagelijks leven worden aan regels en bepalingen onderworpen. In de mate dat de taken van de overheid toenemen, groeit ook het ambtelijk apparaat. Het bestuurlijk werk gebeurt overigens tegenwoordig op meer efficiënte wijze, waardoor de kracht van het centrale gezag alleen maar groter wordt.

Eén van de belangrijkste oorzaken voor de groeiende kracht van de overheid ligt in de ontwikkeling van de industrie. De grote bevolkingsconcentraties die de industrie doet ontstaan noodzaken reglementering en toezicht; het spreekt vanzelf dat hierdoor de taken van de overheid nog zullen toenemen. Een natie die industrialiseert heeft ook meer behoefte aan wegen, kanalen, havens en andere semi-publieke werken, die moeilijk door particulieren alleen kunnen worden gedragen en die steeds vaker door de staat zullen worden ondernomen. Zo wordt de staat de belangrijkste ondernemer.

De centraliserende tendensen hebben zich gedurende de laatste helve eeuw onder zeer verschillende vormen gemanifesteerd. Te midden van de onafgebroken veranderingen die de samenleving doormaakt, zet de concentratie van de macht bij de overheid zich gestadig door. Ondanks de revoluties die Europa door elkaar hebben geschud is de tendens naar versterking van de centrale macht voortgezet. Het gaat dan ook om twee verschijnselen die tot eenzelfde oorzaak zijn terug te voeren. De revoluties die de traditionele machten ten val hebben gebracht, werden door de idee van de gelijkheid geïnspireerd; van zodra de revolutie haar doel had bereikt, versterkte diezelfde gelijkheid de positie van de centrale macht. De mensen wensten vrij te zijn om zich gelijk te maken; eens de gelijkheid zich vestigde kwam de vrijheid in het gedrang. Niets zegt dan ook dat de omwentelingen die Europa dezer dagen doormaakt noodzakelijk tot een grotere vrijheid moeten leiden; het zou wel eens kunnen zijn dat na afloop de positie van de overheid sterker dan ooit tevoren zal zijn.

Hoofdstuk 6.

OVER HET SOORT DESPOTISME WAARVOOR DE DEMOCRATISCHE NATIES ZICH BEDUCHT MOETEN ZIJN

Tijdens mijn verblijf in de Verenigde Staten heb ik kunnen vaststellen dat een democratische samenleving bijzondere kansen zou kunnen bieden voor de vestiging van een dictatoriaal bewind. In Europa worden de denkbeelden, opvattingen en noden die de democratie doet ontstaan door de staatshoofden gebruikt om hun positie te versterken. Onze moderne staten zouden als gevolg hiervan het

slachtoffer kunnen worden van een vorm van onderdrukking zoals deze waar de oudheid onder gebukt ging.

Het zal om een vorm van despotisme gaan die enerzijds diepgaander in het leven van de mensen ingrijpt, maar die zich anderzijds zonder geweld zal doorzetten. Wanneer ik denk aan de kleine dagelijkse bekommernissen die de hedendaagse mensen in beweging brengen, aan de slapheid van zeden, aan hun ontwikkelingsniveau, hun godsdienstige ijver, hun zachtzinnigheid, hun regelmatigheid en werklust, hun gematigdheid zowel wat hun deugden als ondeugden betreft, geloof ik niet dat ze in hun regeerders tirannen zullen ontmoeten, maar eerder een soort opvoeders. Het is dan ook mijn overtuiging dat de dictatuur die de democratische volkeren te wachten staat van een zeer bijzondere vorm zal zijn, die we nog niet in de geschiedenis zijn tegengekomen en waarvoor we een nieuwe term zullen moeten vinden.

Wanneer ik denk aan de vorm die deze nieuwe tirannie zal aannemen, zie ik voor mij een massa van in alle opzichten gelijke mensen die rusteloos onbeduidende en banale genoegens najagen; die op zichzelf zijn teruggeplooid, die zich louter op hun gezin en een handvol kennissen richten en die zich van het bestaan van andere mensen nauwelijks bewust zijn, die nog slechts op zichzelf en voor zichzelf leven. Boven deze geïndividualiseerde massa troont een bevoogdend machtsapparaat dat over het wel en wee waakt, dat alles voorziet en alles regelt, maar dat de mensen in een staat van onmondigheid houdt. Het garandeert de burgers een veilig en welverzorgd bestaan, maar staat er op zelf uit te maken wat goed is voor hen. Zo zullen de mensen steeds minder gebruik maken van hun eigen oordeelskracht; de individuele wilskracht zal zich op een steeds beperkter terrein laten terugdringen.

De overheid zal de samenleving in een net spannen van ingewikkelde, gedetailleerde en éénvormige verordeningen waardoor zelfs de meest originele en wilskrachtige geesten zullen worden gelijkgeschakeld. Men zal mensen tot niets dwingen, maar men zal zoveel belemmeringen aan de persoonlijke activiteiten opleggen, dat uiteindelijk elk initiatief uitdooft. Zonder op enigerlei wijze tyrannie te moeten optreden, worden mensen monddood en willoos gemaakt. De natie zal een kudde angstige en vlijtige schapen worden, met de overheid als zorgzame herder. Deze vorm van gereglementeerde en gemoedelijke slavernij komt tot stand in de schaduw van de volkssoevereiniteit.

De hedendaagse mens wordt door twee tegengestelde hartstochten gedreven: enerzijds wil hij graag vrij zijn, maar anderzijds voelt hij de noodzaak om zich door anderen te laten leiden. De oplossing werd gevonden in een systeem van een verkozen almachtig en bevoogdend gezag; een systeem waarbij mensen hun

vrijheid gebruiken om zelf hun meesters aan te duiden en zich zo onder een zelfgekozen voogdij stellen.

Sommigen zijn er van overtuigd dat op basis van dit compromis tussen volkssoevereiniteit en bestuurlijk despotisme de individuele vrijheid is veilig gesteld. Ze menen dat een sterke volksvertegenwoordiging in een gecentraliseerde staat bepaalde centraliserende krachten zal kunnen afzwakken, vermits in de meest belangrijke zaken de stem van de burgers tot uiting kan komen. Ik ben echter geneigd aan te nemen dat net in de zaken van meer eenvoudige aard de vrijheid van het grootste belang is. Wanneer de burgers zich met betrekking tot de kleine problemen van alle dag onderworpen voelen aan de almacht van het gezag, dan zullen ze na verloop van tijd ophouden zelf initiatieven te ontwikkelen. Het feit dat zij om de zoveel tijd van hun keuzevrijheid zullen kunnen gebruik maken, zal niet kunnen beletten dat zij langzamerhand het vermogen tot zelfstandig denken, voelen en handelen zullen verliezen.

Wanneer een democratisch volk de vrijheid invoert, maar tegelijkertijd het bestuurlijk despotisme laat voortwoekeren, ontstaat de merkwaardige situatie waarbij de burgers enerzijds onbekwaam worden geacht om zelfstandig over de zaken van alledag te oordelen, terwijl ze anderzijds over enorme bevoegdheden beschikken ten aanzien van de meest belangrijke staatszaken. Het valt moeilijk te begrijpen hoe mensen die hebben opgegeven hun eigen meesters te zijn, in staat zullen zijn gebruik te maken van het enige voorrecht dat hen nog rest; dat op basis van het stemgedrag van een verknechte bevolking een ruimdenkend, wijs en besluitvaardig staatsbestuur tot stand zal komen. Een politiek stelsel dat inhoudelijk republikeins is, maar naar de vorm ultra-monarchistisch blijft, is tot ondergang gedoemd.

Hoofdstuk 7.

CONCLUDERENDE BEMERKINGEN OP BASIS VAN DE VORIGE HOOFDSTUKKEN

Ik geloof dat een absoluut en despotisch regime gemakkelijker tot stand zal kunnen komen bij een volk waar gelijkheid bestaat. In tijden van democratie vormt het despotisme een daadwerkelijke bedreiging. De belangrijkste vragen zijn dan

ook hoe de vrijheid in een democratische samenleving kan worden veilig gesteld en hoe men de macht van het centrale gezag kan inperken. In aristocratische samenlevingen werd de individuele zelfstandigheid gegarandeerd door het gegeven dat de bestuurlijke en administratieve taken niet alleen bij de vorst berustten. De vorst moest bij zijn regeerwerk beroep doen op de leden van de aristocratie en op functionarissen die, vermits ze hun positie niet zozeer aan de vorst maar in eerste instantie aan hun afkomst ontleenden, zich niet als gewillige instrumenten lieten gebruiken.

Het is niet ondenkbaar dat in een democratie vergelijkbare procedures worden ingesteld. Zo kan men, in plaats van alle administratieve bevoegdheden die men aan de intermediaire lichamen heeft ontnomen te concentreren in handen van de overheid, een aantal taken toevertrouwen aan secundaire bestuurlichamen, samengesteld uit burgers die daartoe voor een beperkte tijd worden aangeduid. Zo kan de vrijheid worden gewaarborgd, zonder afbreuk te doen aan de gelijkheid. Men kan bijvoorbeeld een systeem van verkozen bestuursambtenaren invoeren, die precies aan het feit dat ze gekozen zijn een bepaalde mate van onafhankelijkheid ontleen.

Belangrijk is bijvoorbeeld ook dat verenigingen worden gevormd waarin burgers hun krachten bundelen en die, door op te komen voor hun specifieke rechten, de vrijheid van de gemeenschap veilig stellen. Eveneens belangrijk is de persvrijheid; via de pers kunnen de zwakke en geïsoleerde individuen zich tot de natie richten en de hulp van anderen inroepen. Het is ook van belang dat er een onafhankelijke rechtsspraak tot stand komt die het recht van de allerswaksten tegen de machtige overheid garandeert en die, tegen de tijdsgeest in, er over waakt dat de wettelijke vormelijkheden worden gerespecteerd. In democratische samenlevingen bestaat de neiging de individuele rechten te miskennen of op te offeren aan de belangen van de gemeenschap of de politieke noodzakelijkheid. Wie de vrijheid lief heeft zal zich tegen elke schending van de individuele rechten moeten verzetten, omdat ze het rechtsgevoel zelf in gevaar brengen.

In aristocratische samenlevingen stonden tegenover het zwakke centrale gezag een groot aantal verschillende machten die het leven van de burger domineerden. Toen waren er effectief redenen om de staatsmacht uit te breiden en het particulier belang ondergeschikt te maken aan dat van de gemeenschap. Tegenwoordig komt het gevaar uit een andere hoek. Het staatsgezag heeft een almachtige positie bereikt, terwijl de individuele burgers machteloos en afhankelijk zijn geworden. De opgave is nu de staatsmacht binnen duidelijke en vaste grenzen in te perken, de burgers welomschreven rechten te garanderen en de beperkte zelfstandigheid die hen rest veilig te stellen. Een samenleving kan onmogelijk krachtig blijven, wanneer ze is opgebouwd uit machteloze individuen.

Hoofdstuk 8.

ALGEMENE TERUGBLIK OP HET ONDERWERP

Hoewel de nieuwe maatschappij die ik in het boek probeerde te beschrijven en beoordelen nog in volle ontwikkeling is, zijn er niettemin reeds een aantal duidelijke lijnen aan te geven van wat de toekomst in petto heeft.

Er komt een meer gelijke verdeling van de inkomens; de grote fortuinen verdwijnen, het aantal kleine vermogenden neemt toe. De ambitie om vooruit te komen zal zich veralgemenen, maar de grote ambities worden zeldzaam. De individuen komen op zichzelf te staan en zijn zwak; het geheel van de samenleving is ondernemend en sterk. De particulieren houden zich met zaken van beperkte omvang bezig, de staat met grootse projecten. Energieke karakters vindt men niet veel; de wetgeving en de zeden worden gekenmerkt door gematigdheid. Grote toewijding of deugzaamheid verdwijnen; het leven wordt regelmatiger, geweld en wreedheid komen zelden voor. Opvallende luxe maakt plaats voor een gemakkelijk en genoeglijke levensstijl. Grote vulgariteit en verfijning verdwijnen; de omgangsvormen worden minder elegant, zonder evenwel grof te worden. Eruditie wordt zeldzamer, net zoals grote onwetendheid. Men produceert zaken die minder afgewerkt zijn, maar die een groter nut hebben. De banden van ras, klasse of nationaliteit worden lossler; de algemeen menselijke verbondenheid groter.

De meest kenmerkende ontwikkeling lijkt mij het afzwakken en verdwijnen van tegenstellingen; alles wat er uitspringt wordt afgevlakt naar het gemiddelde toe. Ik moet toegeven dat de aanblik van deze universele gelijkvormigheid me droef maakt en ik de neiging moet onderdrukken de verloren gegane samenleving te betreuren. Ik merk echter dat ik van deze samenleving, waar de verschillen zoveel groter waren, enkel die zaken onthoud die zich in positieve zin onderscheiden. Vanuit het standpunt van het algemeen welzijn moeten we toegeven dat de gelijkheid een grotere rechtvaardigheid inhoudt. Men kan de nieuwe maatschappij niet beoordelen aan de hand van de maatstaven die golden in de verdwenen samenleving. Het gaat om samenlevingen die zo verschillend zijn dat er eenvoudigweg geen vergelijking mogelijk is. De betrachtting bepaalde aspecten van de ter ziele gegane samenleving te introduceren in de nieuwe maatschappij is zinloos. Ons streven moet er niet op gericht zijn ons te spiegelen aan onze voorouders; we moeten er naar streven de grootsheid en het geluk te vinden die eigen zijn aan onze tijd.

Wanneer ik, bij het einde van mijn betoog, de verschillende onderwerpen die ik heb behandeld overschouw, dan voel ik tezelfdertijd vrees en verwachting. Ik zie weliswaar vele gevaren, maar ik meen dat ze kunnen bezworen worden. Ik geloof niet in die doctines die mensen het vermogen ontzeggen zelf hun toekomst te bepalen. De mens is noch geschapen als een volledig autonoom wezen, noch als een slaaf. De Voorzienigheid trekt rond iedere mens een beslissende begrenzing ("cercle fatal") waar hij zich niet kan buiten begeven, maar waarbinnen hij vrij en zelfstandig is. Het ligt niet in de macht van de mensen om het gelijker worden van de verhoudingen tegen te houden; wel hangt het van hen af of die gelijkheid zal leiden tot vrijheid dan wel tot slavernij, tot verlichting of tot barbarij, tot welvaart of tot armoede.

VERENIGING VOOR SOCIOLOGIE

De Vereniging voor Sociologie werd in 1975 opgericht, met het doel de beoefening en de ontwikkeling van de sociologie en de beroepsbelangen van de sociologen te bevorderen. De Vereniging voor Sociologie is gefedereerd met de Association des Sociologues Belges de langue française in de Belgische Vereniging voor Sociologie die, als overkoepelend orgaan, de binding met de International Sociological Association verzekert.

Sinds 1979 geven de Vereniging voor Sociologie en de sociologische departementen van de Vlaamse universiteiten samen het Tijdschrift voor Sociologie uit.

Hoofdredacteur en verantwoordelijke uitgever : J.C. Verhoeven

Redactiesecretaris : G. Loosveldt

Redactie : P. Berckmans, P. Bracke, L. De Lathouwer, K. Deschouwer, I. Glorieux, E. Henderickx, H. Hermans, S. Opdebeeck, M. Ruebens, J. Vranken

Abonnementen : gratis voor de leden van de Vereniging voor Sociologie

Niet-leden : 800 fr. (voor studenten, werklozen en gelijkgestelden 500 fr.)

Losse nummers : 250 fr. (dubbelnummer 500 fr.)

Te storten op bankrekening nr. 001-0850956-41 van het Tijdschrift voor Sociologie vzw, p/a H. Van Meerbeeck, K.U. Leuven - Departement Sociologie, E. Van Evenstraat 2C, 3000 Leuven

(In het abonnement zijn de afleveringen van Sociale Wetenschappen Klassiek inbegrepen. Ze zijn ook afzonderlijk verkrijgbaar.)

MAURICE HALBWACHS HET COLLECTIEF GEHEUGEN

Synopsis van Mark Elchardus

Halbwachs, de kritische leerling van Bergson en de even kritische volgeling van Durkheim, heeft het thema 'tijd' verscheidene keren behandeld : in onder meer *Les cadres sociaux de la mémoire* (1925), *La mémoire collective chez les musiciens* (1936) en *La topographie légendaire des Évangiles en Terre sainte* (1942). Tijdens de Tweede Wereldoorlog probeerde hij te werken aan een groots opgezet boek waarin dat onderwerp zou worden uitgediept. De nexus tijd-bewustzijngheugen-samenleving vormde toen de kern van zijn denken. In juli 1944 werd hij door de Gestapo aangehouden; in maart 1945 stierf hij in het kamp van Buchenwald. In zijn papieren heeft men vier handgeschreven hoofdstukken gevonden, die onderdeel van het geplande boek moesten worden. Maurice Halbwachs overwoog ook het reeds eerder gepubliceerde artikel over het collectief geheugen van de musici, daarin op te nemen of te verwerken. In het eerste van de vier hoofdstukken, 'het collectief geheugen en het individuele geheugen', breekt hij ten dele met de stellingen die hij twintig jaar eerder in *Les cadres sociaux de la mémoire* had ontwikkeld. Hij legt daarmee de basis van een werk dat duidelijk onaf is, maar waarin de lezer de kans krijgt de auteur luidop te horen denken. Het produkt van dat denken is een intrigerende en nog steeds bruikbare grondslag voor een specifiek sociologische benadering van tijd en geheugen.

MARK ELCHARDUS is socioloog en als hoogleraar verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel.

Acco Leuven / Amersfoort

EMILE DURKHEIM

DE ELEMENTAIRE VORMEN VAN HET RELIGIEUZE LEVEN

Synopsis van Lieven Vandekerckhove

In 1912 verscheen het laatste belangrijke werk van Emile Durkheim : zijn lang gerijpte studie over de natuur van het religieuze. Durkheim ging ervan uit dat de identiteit van het religieuze best kon worden afgelezen waar de religie in haar primitiefste gestalte was aan te treffen. Daarom haalde hij zijn empirisch materiaal uit antropologische beschrijvingen van wat volgens hem de meest primitieve religie was ter wereld, het totemisme van de autochtone Australische bevolking. Naar eigen zeggen vond hij daar de belangrijkste geloofsopvattingen en de belangrijkste rituele attitudes terug, die aan de basis liggen van zelfs de meest geavanceerde religies, en kon hij daarom de fundamentele stelling veralgemenen waartoe de studie van het totemisme hem bracht. Verre van een opeenhoping van illusies te zijn, heeft de religie volgens Durkheim wel degelijk een objectief fundament. Doch dat de religie op één of andere wijze gefundeerd is, betekent nog niet dat de werkelijkheid waarin ze gefundeerd is, ook overeenstemt met de idee die de gelovigen zich daarvan vormen. Integendeel, het feit dat de realiteit waarin de religieuze ervaring wortelt, in de loop der tijden op danig veel verschillende wijzen werd voorgesteld, bewijst volgens Durkheim dat geen van deze concepties deze realiteit adequaat uitdrukte. Op indrukwekkende wijze werkt hij de stelling uit dat de enige objectieve, universele en eeuwige oorzaak van de religieuze ervaring de samenleving is. De religieuze natuur van de mens is dus volgens hem noch min noch meer het produkt van sociale oorzaken.

In de marge van deze theorie ontwikkelt Durkheim ook de stelling dat het logisch denken kind is van de religie en derhalve van het samenleven : het is aan de religie dat de belangrijkste categorieën van het denken ontsproten zijn.

LIEVEN VANDEKERCKHOVE is als socioloog verbonden aan de K.U. Leuven.

Acco Leuven / Amersfoort

In 1831-1832 maakt Alexis de Tocqueville (1805-1859) een lange reis door de Verenigde Staten. Daar ontdekt hij een samenleving die gegrondvest is op de beginselen van maatschappelijke en politieke gelijkheid. Deze samenleving vormt, volgens hem, het prototype van een nieuw maatschappijmodel, dat zich ook elders zal doorzetten. In Amerika heeft de Tocqueville, zoals hij zelf zegt, 'meer gezien dan enkel Amerika'.

In *De la Démocratie en Amérique*, brengt Alexis de Tocqueville verslag uit van zijn ervaringen. In een eerste deel, gepubliceerd in 1835, maakt hij een analyse van de Amerikaanse instellingen en van de werking van de politieke democratie.

In dit tweede deel, voor het eerst verschenen in 1840, bestudeert hij de invloed van de nieuwe, democratische maatschappelijke verhoudingen op het cultuurpatroon. Alexis de Tocqueville is niet alleen één van de eerste auteurs die zich over het ontstaan en functioneren van democratische samenlevingen heeft gebogen. Zijn inzicht in de dynamiek van het democratiseringsproces blijft bovendien verrassend actueel.

PATRICK STOUTHUYSEN is als docent verbonden aan de afdeling Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel.

ISBN 90-334-2770-2

9 789033 427701